

Yhteistyön kolmas polku

Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen
aseman uudistajana

Valdemar Kallunki

tutkimuskes

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

Yhteistyön kolmas polku

Palvelurooli kirkon
yhteiskunnallisen
aseman uudistajana

Valdemar Kallunki

ISBN 978-951-693-339-2 (nid.)
ISBN 978-951-693-338-5 (pdf)
ISSN 2341-7641 (verkkojulkaisu)

Unigrafia
Helsinki 2014

SISÄLLYS

Kirkko ja julkiset palvelut – palvelutuotanto kirkon aseman uudistajana	2
1 Palvelutuotantoon osallistumisen lähtökohdat	3
1.1 Kirkon asema uudistuvassa palvelutuotannossa	3
1.2 Historiallisesta eriytymisestä palvelupluralismiin.....	5
1.3 Suomalaiset erityispiirteet	9
1.4 Sosiaali- ja terveyspalvelut ja palvelutuotannon ehdot	12
1.5 Uskonnollinen organisaatio palvelujen tuottajana	15
1.6 Markkinoille sijoittuminen: yksityisen palvelutuotannon tilanne	20
2 Tutkimuksen toteutus.....	25
2.1 Tavoitteet ja tehtävä.....	25
2.2 Tutkimusaineistot ja menetelmät	26
3 Tulokset.....	30
3.1 Sopimuksellinen yhteistyö ja taloudelliset sidokset.....	30
3.2 Kuntayhteistyön monipuolisuus ja suuntautuminen	45
3.3 Yhteistyön toimivuus ja verkostot	57
3.4 Seurakuntien yhteisöllinen ja uskonnollinen rooli.....	62
4 Johtopäätökset	72
4.1 Sopimuksellinen yhteistyö	72
4.2 Verkostot ja resurssit palvelutuotantoon siirtymisen tukijoina.....	79
4.3 Palvelutuotanto ja kirkon perustehtävä	80
5 Näkökulmia käytännön kehittämistyöhön	83
5.1 Strategisen valinnan kiireellisyys	83
5.2 Kehittämistyön painotukset.....	84
5.3 Palvelutuotannon polut	87
5.4 Periaatepäätöksestä eteenpäin.....	91
6 Kirjallisuus	93

KIRKKO JA JULKISET PALVELUT – PALVELU- TUOTANTO KIRKON ASEMAN UUDISTAJANA

Tässä tutkimusraportissa tarkastellaan sitä, millaiset mahdollisuudet kirkolla on uudistaa suhdettaan julkisiin palveluihin. Tutkimuksen asetelma poikkeaa lähestymistavoista, joissa kirkko nähdään lähinnä julkisen sektorin vastuulle toimintojaan luovuttavana tahona. Laajeneva yhteiskunnallinen rooli tarkoittaisi käytännössä kirkon osallistumista julkisten palvelujen tuottamiseen. Kyse on kirkon uudenlaisesta yhteiskunnallisesta osallistumisesta, ei paluusta menneeseen. Samalla palvelutuotannolliseen rooliin liittyy merkittäviä yhteiskunnan puolelta asetettuja ehtoja ja kirkon identiteettiä koskevia haasteita. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat sellaisen toimintamallin löytämistä, jossa kirkko voi osallistua nykyistä laajemmin yhteiskunnan toimintaan oman identiteettinsä säilyttäen.

Tehdyn tutkimuksen tarvetta korostaa niin kirkon sisäinen kuin yhteiskunnallinen tilanne. Kunnat ja seurakunnat toimivat niukkenevien resurssien olosuhteissa. Merkittävä määrä diakoniatyöntekijöiden virkoja on seurakunnissa täyttämättä.¹ Mikäli taloudellinen tilanne tiukkenee, kirkko joutuu harkitsemaan onko sillä mahdollisuuksia säilyttää alueellisesti kattavaa virkadiakoniaa. Samalla hyvinvointiin liittyvät palvelutarpeet kasvavat väestön ikääntyessä. Kuntien taholta onkin nähty, että järjestöillä ja seurakunnilla on tilaus luoda uusia toimintamalleja ihmisten hyvinvoinnin tukemiseen.²

Tutkimus liittyy kansainväliseen kehitykseen, jossa kirkkojen ja uskontolähtöisten järjestöjen mahdollisuudet osallistua palvelutuotantoon ovat vahvistuneet. Eri Euroopan maiden kirkkojen sosiaalinen panos ja suhde julkisen sektorin palveluihin poikkeavat kuitenkin merkittävästi toisistaan. Kirkon onkin korostettava asiaa koskevassa arvioinnissaan omaa traditiotaan, yhteiskunnallista panostaan ja tavoittelevaansa asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Käsillä oleva tarkastelu on toteutettu poikkeuksellisen nopeassa aikataulussa. Kirkkohallitus päätti hankkeen toteutuksesta täysistunnossaan 22.1.2013. Aikataulu on vaatinut saumatonta yhteistyötä. Ohjausryhmältä saatu tuki laaja-alaisen aiheen tarkastelussa on ollut tärkeää. Ohjausryhmään kuuluivat apulaisjohtaja Pekka Asikainen, asiantuntija Elina Juntunen, erityisasiantuntija Sakari Kainulainen, apulaisjohtaja Marja Kantanen, johtaja Kalle Kuusimäki, johtaja Päivi Kähkönen, johtaja Tarja Myllärinen ja johtaja Hanna Salomäki. Ohjausryhmän puheenjohtana toiminut Kalle Kuusimäki oli keskeisessä roolissa projektin toteutuksessa kirkkohallituksen osalta (aineiston kerääminen ja ohjausryhmä). Aineiston keräämisen toteuttajana oli kirkkohallituksessa projektiassistentti Katri Lihr. Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa assistentteinani ovat toimineet aineiston keräysvaiheessa Tuija Hatakka ja raportin kirjoittamisvaiheessa Veijo Tikka. Kiitokset kaikille hankkeeseen osallistuneille.

Helsingissä 26.2.2014

Valdemar Kallunki
painoalapäällikkö, tutkijatohtori (HY)
Hyvinvointi- ja liiketoimintapalvelut
Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminta (TKI)
Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

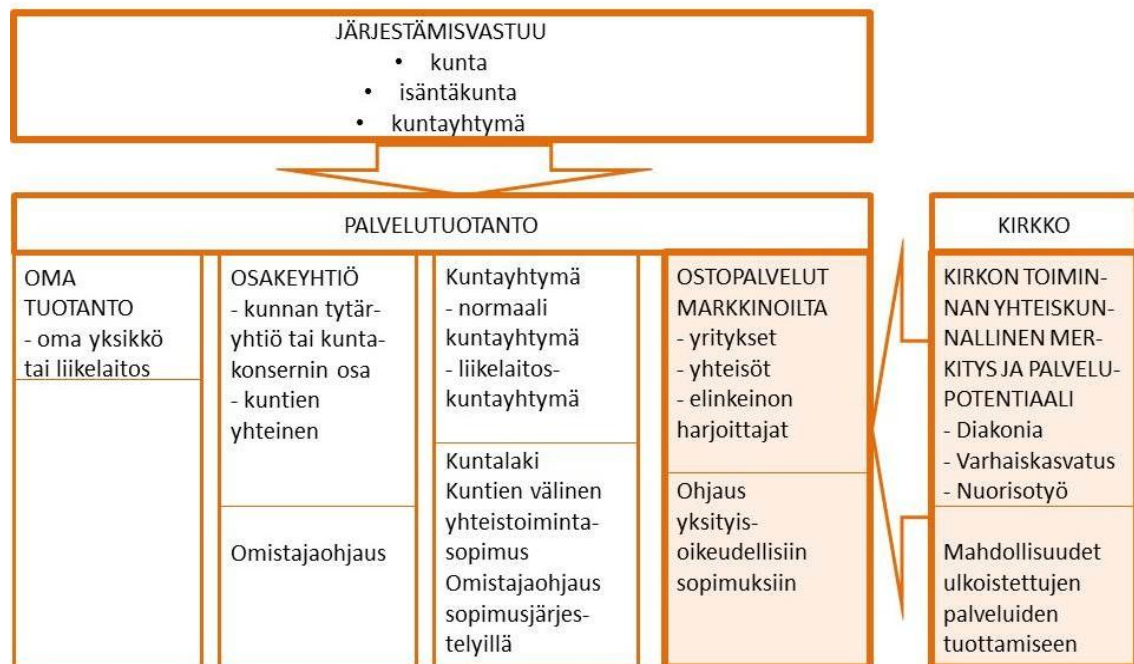
¹ Kiiski 2013.

² Kietäväinen 2009.

1 PALVELUTUOTANTOON OSALLISTUMISEN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Kirkon asema uudistuvassa palvelutuotannossa

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kirkon mahdollisuuksia osallistua julkisesti rahoitettujen palvelujen tuottamiseen. Tutkimus kohdistuu siten julkisen sektorin järjestämisvastuulle kuuluvien palveluiden ja kirkon olemassa olevien toimintojen tai palvelujen suhteen tarkasteluun (Kuvio 1). Julkisilla palveluilla viitataan julkisen sektorin *järjestämiin* palveluihin, joiden tosiasiallisina *tuottajina* voivat olla joko julkinen sektori itse kuten valtio, kunnat, kuntayhtymät ja julkisesti omistetut osakeyhtiöt tai yksityiset toimijat kuten yritykset, säätiöt ja järjestöt. Tämän tutkimuksen intressi kohdistuu erityisesti kirkon ja sen seurakuntien palvelutuotannolliseen asemaan. Julkisen sektorin järjestämisvastuu palvelusta voi perustua joko lakisääteisyyteen tai vapaaehtoisuuteen.³



Kuvio 1. Tutkimusintressi: sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistavat⁴ ja kirkon mahdollisuudet osallistua palvelutuotantoon. Tarkastelu kohdistuu tummennettuun kohtaan eli julkisen sektorin ostopalveluhankintoihin markkinoilta ja kirkon rooliin palveluiden tuottajana.

Kirkolla on mahdollisuus kehittää palvelutuotantoaan esimerkiksi kuntien ostopalvelujen tai palvelusetelien kautta. Seurakunnilla on pitkät perinteet yhteistyöstä kuntien kanssa, mikä

³ Ojala 2010; Sosiaali- ja terveysministeriö 2012.

⁴ Ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2012.

tukee mahdollisuutta uudistaa paikallisyhteisön toimintaan osallistumista. Palvelutuotantoon ryhtyessään kirkko asemoituu yksityisten toimijoiden rinnalle, jolloin kuntien toimintaa ja suhdetta palveluntuottajana toimivaan kirkkoon tai seurakuntaan säätelevät määräykset julkisista hankinnoista.⁵

Tyypillisesti seurakunnat eivät ole toimineet julkisten palveluiden tuottajina. Seurakuntien ja kuntien välillä on tosin ollut järjestelyjä, joilla on pyritty vastaamaan joustavasti ihmisten tarpeisiin: kunta on voinut julkisesti avustaa seurakuntaa jonkin toiminnan järjestämisessä, organisaatiot ovat voineet jakaa kustannuksia henkilön palkkauksessa, tilojen käytössä on voitu tehdä joustavia järjestelyjä ja sosiaalityön asiakkaiden auttamisessa on tehty yhteistyötä.⁶ Vaikka kyse ei ole ollut osallistumisesta julkisen sektorin palvelutuotantoon, nämä toiminnot luovat kuvaa kirkon yhteyksistä julkisiin palveluihin ja myös mahdollisuuksista kehittää yhteistyötä.

Seurakuntien toiminnot voidaan nähdä palvelutuotantoon osallistumisen kannalta järjestöjen ja säätiöiden kaltaisessa asemassa, sillä useimmat seurakuntien työalojen aktiviteeteista kuten kerhotoiminta, sosiaalinen auttamistyö tai vapaaehtoistyön organisointi muistuttavat kolmannen sektorin toimintaa. Kirkon läheisyyteen sijoittuu tämän lisäksi säätiöitä ja järjestöjä, jotka mahdollistavat palvelutuotannon organisoinnin kirkon perustoiminnasta eriyttynä. Kokonaiskirkon tasolla kirkko sijoittuu julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon.⁷ Kirkon osallistuminen palvelutuotantoon on kuitenkin kolmannelta sektorista poikkeavaa, sillä kyse on rahoituksellisesti ja lainsäädännöllisesti julkisesta toimijasta. Aikaisemman tutkimustiedon perusteella paikallisseurakunnat toimivat jo nykyisellään palveluntuottajana lapsiin ja perheisiin liittyvissä palveluissa kuten koululaisten aamu- ja iltapäiväkerhojen järjestämisessä tai perheneuvontapalveluissa.⁸

Palvelutuotantoon osallistumiseen liittyy kysymys siitä, miten toiminta on mahdollista organisoida. 1) Nykyiset pienimuotoiset palveluntuottajan roolit ovat olleet osa seurakuntien toimintaa. 2) Valmisteilla oleva seurakuntarakenteen uudelleenorganisointi (seurakuntayhtymämalli) voi mahdollistaa toiminnan organisoinnin seurakuntayhtymien kautta. 3) Lisäksi vaihtoehtona on palvelutoiminnan organisointi perustoiminnasta eriyttynä. Tällöin toiminta järjestettäisiin joko järjestön tai säätiön kautta. Valittava organisointimalli on yhteydessä toiminnan luonteeseen ja sen kokoon. Mitä suuremmasta volyymistä on kyse, sitä todennäköisempää on palvelujen organisointi eriyttynä kirkon omista rakenteista.

Kirkon mahdollisuuksia osallistua julkisten palvelujen tuottamiseen lähestytään tässä yhteiskunnallisia palveluja lähelle sijoittuvien kirkon toimintojen, julkisen sektorin palvelutuotannon kehityksen, maallisen yhteiskunnan ja kirkon välisen vuorovaikutuksen sekä yksityisen palvelutuotannon kehityksen näkökulmista. Nämä muodostavat keskenään vuorovaikutuksessa olevien tekijöiden kehikon, joka määrittää kirkon mahdollisuuksia kehittää omia toimintojaan osaksi julkista palvelutuotantoa. Yhteiskunnallisia palveluja lähelle sijoittuvat kirkon ja sen seurakuntien toiminnot ovat määrittäneet osin modernin hyvinvointivaltion synnyn kautta; julkisen sektorin palveluiden kehitys on ollut ratkaiseva rajoittaja kirkon maallisle palveluroolille. Tätä näkökulmaa käsittelen seuraavassa kirkon ja maallisten palveluiden eriytymisen avulla.

5 Ks. Suomen Kuntaliitto 2007.

6 Kallunki 2010a.

7 Kallunki ym. 2006; Kallunki 2010a; Lehtinen 2013.

8 Kallunki 2007.

Julkisten palveluiden kehitys on 1990-luvulta lähtien kulkenut kohti palvelupluralismia, jossa yksityisillä toimijoilla on yhä useammin palveluntuottajan rooli. Maallisten toimintojen eriytyminen kirkosta ei siten ole enää ratkaiseva tekijä arvioitaessa kirkon suhdetta julkisiin palveluihin. Uskonnollisen ja maallisen eriytymisen merkitys korostuu kuitenkin siinä, mitkä ovat kirkon perustehtävän vaikutusmahdollisuudet julkisen sektorin rahoittamassa palvelutuotannossa. Tällöin kyse on kirkon uskonnollisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksista julkisen palvelutuotannon kentällä. Samalla julkisen sektorin ulkopuolisen palvelutuotannon kehitys ja kilpailu määrittävät sitä, millaiset mahdollisuudet kirkolla ja sen lähelle sijoittuvilla toimijoilla on osallistua omalla osaamisellaan julkiseen palvelutuotantoon.

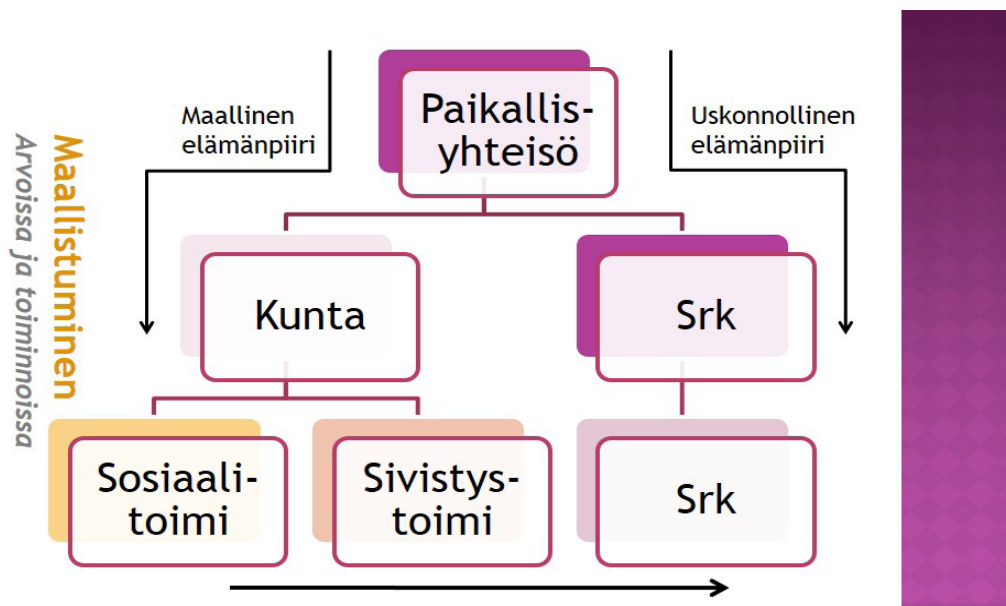
1.2 Historiallisesta eriytymisestä palvelupluralismiin

1.2.1 Julkisten palvelujen eriytyminen kirkosta

Maallisten toimintojen eriytyminen kirkoista ja uskonnollisista organisaatioista on ollut modernin yhteiskuntakehityksen keskeinen piirre. Käytännössä tämä on tarkoittanut, että aiemmat kirkolle kuuluneet toiminnot ovat korvautuneet kuntien ja valtion tai yksityisen ja kolmannen sektorin tuottamilla palveluilla. Paikallisyhteisössä tämä prosessi on näkynyt selvimmin 1860-luvulta lähtien konkretisoituneessa kuntien ja seurakuntien eriytymisessä (Kuvio 2).⁹ Vielä 1800-luvun alkupuoliskolle asti esimerkiksi papiston asema, pitäjäkokousten sijoittuminen kirkkoihin, kirkollinen kansanopetus sekä köyhäin- ja sairaanhoito korostivat erityisesti maaseudulla maallisen ja hengellisen hallinnon yhteyttä. Kirkon vahva paikallinen asema oli kaupungeissa nähtävissä kasvavien tehtävien kuten köyhäinhoidon ja kansanopetuksen sijoittumisena kirkon vastuulle.¹⁰

⁹ Kallunki 2010a.

¹⁰ Hoikka & Borg 1990; Soikkanen 1966.



Kuvio 2. Kuntien eriytyminen seurakunnista, minkä myötä maallinen ja uskonnollinen elämämpiiri ovat muodostaneet omat toimintakenttensä.

Maallisten aktiviteettien itsenäistyminen omiksi toiminnoikseen on tarkoittanut, että kirkkoon on kohdistunut paine siirtyä puhtaasti uskonnolliseksi toimijaksi. Kehitys ei kuitenkaan ole ollut suoraviivaista. Paikallisella tasolla maallisten toimintojen irtautuminen ei tapahtunut välittömästi itsehallinnollisen kuntajärjestelmän syntyminen myötä: erityisesti kasvatuksellisissa ja sosiaalisissa asioissa yhteistoiminta oli maaseudulla vielä 1900-luvun alkupuolellakin vahvaa.¹¹

Sosiaali- ja terveystalouden kannalta merkittävänä eriyttävän kehityksen loppuunsaattajana voidaan pitää universalistisen hyvinvointivaltion kehitystä 1960-luvulta lähtien. Uusi järjestelmä tarkoitti kaikille kansalaisille suunnattujen palvelujen ja taloudellisten etujen merkittävää kasvua. Samalla kyse oli kirkkoa yksityiselle kentälle siirtävästä kehityssuunnasta, sillä kirkon ja järjestöjen merkittävä hyvinvointirooli sopi huonosti universalistiseen hyvinvointivaltiomalliin. Eriyttävän kehityksen kannalta rajapyykkinä voi pitää vuoden 1972 kansanterveyslakia, joka katkaisi viimeiset suorat sidokset kuntien palvelutuotannon ja seurakuntien välillä. Tällöin seurakunnista tuli lainsäädännöllisellä tasolla julkisten palvelujen kannalta lähes merkityksettömiä toimijoita.¹²

Suorien toiminnallisten sidosten katkeamisesta ja institutionaalisesta eriytymisestä huolimatta kirkko ja sen seurakunnat ovat säilyttäneet nykypäiviin asti läheisen suhteen valtioon ja kuntiin.¹³ Julkisten palveluiden tuotannosta irtautuminen on korostanut organisaation itsenäisyyttä. Kirkko on voinut joko uskonnollisten lähtökohtiensa, yhteiskunnallisten tarpeiden tai muiden tekijöiden perusteella päättää, mihin toimintoihin se käyttää resurssejaan. Kirkon valitsemaan julkisiin rooleihin ovat vaikuttaneet muun muassa sekulaarien organisaatioiden kehitys, ihmisten odotukset, kirkon uskonnolliset lähtökohdat, resurssit ja myös kasvava kilpailu julkisesta huomiosta ja ihmisten ajankäytöstä. Kirkon tarjoamat palvelut ja

¹¹ Soikkanen 1966.

¹² Soikkanen 1966; Suomen Kuntaliitto 2002; Kallunki 2010a.

¹³ Kallunki 2010a.

aktiviteetit ovat asettuneet kansalaisten näkökulmasta yhä enemmän yhdeksi vaihtoehdoksi muiden joukossa.

1.2.2 Julkista palvelutuotantoa mahdollistavat sidokset

Tämän tutkimuksen mielenkiinto kohdistuu siihen, millä ehdoilla ja miten kirkolle on mahdollista tai ylipäänsä mielekästä kasvattaa rooliaan julkisten palvelujen tuotannossa. Yhden näkökulman tarkastelulle antaa se, että seurakunnat toimivat yhteisöllisesti joka tapauksessa hyvinvoinnin tukijoina ja pahoinvoinnin ennaltaehkäisijöinä. Kirkon yhteisöllinen rooli on eriytymätön, ja se liittyy kirkon uskonnollisiin lähtökohtiin. Yhteisöllisyys on luovuttamaton osa kirkon toimintaa. Yhteisöllisyyden ominaisuuteen vuoksi kyseinen ulottuvuus todennäköisesti heikkenisi, mikäli se tuotaisiin taloudellisen mittaamisen piiriin.¹⁴ Kirkon yhteisöllisyys ei myöskään anna suoraan välineitä palvelutuotannolle, vaikka julkisen sektorin intressissä on yhä enemmän myös pahoinvointia ennaltaehkäisevä toiminta.

Seurakunnilla on yhteisöllisen luonteensa ohella toimintaa, jolla on suhteellisen suora yhteys julkisiin palveluihin. Kirkon kasvatus työ tukee lasten ja nuorten kasvua järjestämällä toimintoja, jotka periaatteessa voisivat olla myös julkisen sektorin organisoimia. Tässä kasvatustoiminnassa kyse on harvoin kuitenkaan palveluista, jotka kuuluvat lakisääteisesti julkisen sektorin vastuulle. Diakonia sen sijaan edustaa työalaa, jonka läheisyys ja osin jopa päällekkäisyys julkisten sosiaalipalvelujen kanssa on ilmeinen. Diakonia toimii syrjäytyneiden parissa ja panostaa myös niihin, jotka ovat jääneet yhteiskunnan viimesijaisen turvan ulkopuolelle.¹⁵

Vaikka 1970-luku tarkoitti kirkon ja yhteiskunnallisten palvelujen välisen sidoksen katkeamista, kirkko on jatkanut omista lähtökohdistaan julkiselle sektorille rinnasteisia palveluja. Nämä toiminnot ovat ylläpitäneet kirkolla osaamista, jolla on merkitystä julkisten palvelujen kannalta. Esimerkkeinä ovat paikallisseurakuntien ammatillinen diakoniatyö ja sen toiminnot. Diakonia on säilynyt yksilön ja yhteisön toteuttaman lähimmäisenrakkauden ohella palkkatyönä, joka on rinnastunut ammatillisesti ja koulutuksellisesti kuntien sosiaalisektorin työhön. Samankaltainen ammatillinen rooli liittyy kirkon varhaiskasvatukseen ja nuorisotyöhön.

Julkiselle sektorille rinnasteiset toiminnot ja niiden osaaminen luovat mahdollisuuden kehittää palvelutuotantoon osallistumista. Kirkon työalat näyttävät lisäksi, kuinka seurakunnat ja kirkko ovat kehittäneet hengellistä seurakuntatyötään eriytymisen logiikalla: uusia toimintoja hoitamaan ovat tulleet uudet ammattikunnat. Samalla kirkon sisäisenä haasteena on ollut säilyttää eriytyvissä työaloissa kirkon yhteisölliset lähtökohdat.¹⁶ Kirkon yhteisöllisen luonteen ja ammatillisesti eriytyvän palvelutoiminnan välillä on siten jännite, joka tulee ottaa huomioon, kun kirkon mahdollisuutta osallistua palvelutuotantoon arvioidaan.

Organisaation suhde julkisiin palveluihin vaikuttaa väistämättä jollakin tasolla kirkon tapoihin ja mahdollisuuksiin osallistua muuhun yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan. Kirkoilla tai kolmannella sektorilla on periaatteessa neljä vaihtoehtoa suhteessaan hyvinvointisektoriin: ne voivat päättää olla eturintaman toimijana, kehittäjänä, arvomuistuttajana tai palveluntuottajana.¹⁷ Eturintamassa ollessaan järjestöt tai kirkot tuovat toiminnallaan esiin uusia tarpeita ja marginalisoituja ihmisiä. Kehittäjänä organisaatio osallistuu olemassa olevien

¹⁴ Ks. Wilson 1982; Kallunki 2010a.

¹⁵ Ks. esim. Juntunen ym. 2006.

¹⁶ Kallunki 2009a.

¹⁷ Kramer 1981; Angell & Wyller 2006.

palvelujen parantamiseen. Arvomuistuttajana kirkko tuo profeetallisesta roolistaan käsin esiin ihmisyyteen liittyvien arvojen merkitystä julkisen toiminnan lähtökohtana.

Kirkko voi olla edellisten lisäksi itsenäinen palveluntuottaja, ilman sidosta julkiseen sektoriin. Itsenäisenä palveluntuottajana kirkon on mahdollista olla myös ensisijaisessa asemassa, jolloin saatavilla ei ole kirkon tarjonnalle rinnasteisia palveluja. Tämä tilanne on joillakin alueilla esimerkiksi perheneuvonnassa ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnassa. Samoissa palveluissa kirkolla on toisilla alueilla täydentävä rooli. Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti tilanteet, joissa seurakunnat tai seurakuntayhtymät toimivat *sopimuksellisesti* julkisen sektorin järjestämien palvelujen tuottajana.

1.2.3 Palvelujen ulkoistaminen kirkkojen palvelutuotannon mahdollistajana

Uskonnollisten organisaatioiden osallistumisesta palvelutuotantoon on sekä historialliseen kehitykseen perustuvia että moderneista lähtökohdista kehittyneitä esimerkkejä. Yhdysvallat edustaa uskonnon ja maallisen eriytymistä korostanutta yhteiskuntamallia, jossa uskonnolliset organisaatiot on hyväksytty 1990-luvulla virallisesti palveluntuottajiksi. Kyse oli osin tosiasiallisen tilanteen virallistamisesta, sillä uskontolähtöisillä toimijoilla oli tätä aiemminkin ollut julkisesti rahoitettua palvelutuotantoa. Charitable Choice ja Faith-Based Initiative -ohjelmat vahvistivat Bushin ja Clintonin hallintojen aikana uskontolähtöisten toimijoiden periaatteellista asemaa palveluiden tuotannossa.¹⁸ Kyse on modernissa kontekstissa merkittävimmästä uskonnollisten organisaatioiden ja julkisten palvelujen suhdetta koskevasta linjamuutoksesta. Aihetta koskeva keskustelu on ollut laajaa. Keskustelun sovellettavuus eurooppalaiseen kontekstiin on kuitenkin suhteellisen heikko eurooppalaisen kirkkomallin ja yhdysvaltalaisen kirkkokuntamallin lähtökohtaisten erojen vuoksi.

Eurooppalaisesta näkökulmasta keskeisiä ovat historialliset eriytymisen kehityslinjat, joita modernit muutostekijät ja uskonnon yhteiskunnallinen osallistuminen ovat yhä muokanneet.¹⁹ Vaikka eriytyminen on ollut uskonnon asemaa määrittävä päälinja, kansalliset erot ovat huomattavia jo pohjoiseurooppalaisissakin maissa. Saksa tarjoaa esimerkin uskontolähtöisten toimijoiden merkittävästä asemasta sopimuksellisessa palvelutuotannossa. Katolisen ja protestanttisen diakonian rooli säilyi ja kasvoi Saksassa hyvinvointipalveluiden laajenemisen aikana 1960- ja 1970-luvuilla. Yksi selittäjä saksalaiselle mallille oli palvelujen hajautettu tuotanto eri organisaatioiden kautta. Nykyisellään 30–60 prosenttia – palvelutyypeittäin vaihdellen – saksalaisista sosiaalipalveluista tuotetaan itsenäisten organisaatioiden avulla. Saksalaisen mallin kehitykseen on vaikuttanut katolinen läheisyysperiaate, minkä myötä paikallistaso on toiminut palveluiden järjestäjänä.²⁰

Suomessa diakonialla on ollut ensisijaisesti valtiosta riippumaton rooli ihmisten hyvinvoinnin tukemisessa. Seurakuntien yhteistyö kuntien kanssa on ollut aktiivista kasvatustoiminnassa – erityisesti varhaiskasvatuksessa –, mutta diakoniyhteistyö ei ole yltänyt tälle tasolle.²¹ Eräänä syynä diakonian ja kuntien yhteistyösuhteiden suhteelliseen heikkouteen on ollut sosiaalisen vastuun institutionalisoituminen hyvinvointivaltion vastuulle ja toteutettavaksi.²²

18 Ks. Monsma 1996; Monsma 2004; Wuthnow 2004; Kennedy & Bielefeld 2006.

19 Ks. Martin 1978; Martin 2005.

20 Leis-Peters 2010.

21 Kallunki 2008a.

22 Kallunki 2010a.

Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat painottaneet viime vuosikymmeniin asti Saksaa keskitetymppää hyvinvointipalvelujen tuottamisen mallia. Niin Ruotsissa kuin Suomessakin diakoniatyön asema muuttui 1800-luvun lopulta alkaen julkisia palveluja täydentäväksi. Toisaalta kirkon ja valtion ero on vuoden 2000 jälkeen vahvistanut Ruotsin kirkon hyvinvointiroolia.²³ Myös Englannin kirkko on pyrkinyt vahvistamaan omaa toimintaansa hyvinvointipalveluiden tuotannossa.²⁴

Kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen mahdollisuudet toimia palveluntuottajana ovat vahvistuneet viimeisen kahden vuosikymmenen aikana yleisesti Euroopassa. Palvelutuotannon periaatteellisia mahdollisuuksia on tukenut uusi julkisjohtamisen oppi, joka on korostanut yksityisen sektorin toimintamallien omaksumista julkisen sektorin johtamisessa.²⁵ Palveluiden järjestämisessä tämä on tarkoittanut palvelutuotannon osittaista ulkoistamista yksityisen ja kolmannen sektorin tuotettavaksi. Kyseinen hallintomalli on tukenut syntymaasaan Yhdysvalloissa uskontolähtöisten organisaatioiden osallistumista palvelutuotantoon.²⁶ Charitable Choice ja Faith-Based Initiative -ohjelmat ovat uskontojen keskeisin ilmentymä tästä muutoksesta.

Euroopassa tilanne on monimuotoinen, mutta kahdeksan maan paikallistason tarkastelussa kirkkoilla oli joko itsenäistä tai julkiseen sektoriin kytkeytyvää palvelutuotantoa. Euroopassa kirkkojen yhteiskunnallista roolia ovat tukeneet kirkkojen monipuoliset yhteydet ympäröivään yhteiskuntaan, eroamisesta huolimatta yhä laajana säilynyt jäsenkunta, vähemmistöuskontoja neutraalimpi julkikuva, yhteys valtaväestön mielipiteisiin sekä kirkkojen asema sosiaalisen pääoman tukijana ja taloudellisena toimijana.²⁷

1.3 Suomalaiset erityispiirteet

1.3.1 1990-luvun lama suomalaisen mallin muovaajana

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen seurakuntien suhdetta julkisiin palveluihin on viime vuosikymmeninä muuttanut voimakkaimmin 1990-luvun lama. Kriisi vahvisti kirkon hyvinvointivastuuta julkisen sektorin toimintakyvyn heikentyessä.²⁸ Kyse ei kuitenkaan ollut perustavasta muutoksesta kirkon ja hyvinvointipalvelujen institutionaalisissa suhteissa, sillä siirtymä tapahtui ensisijaisesti vastaamalla suoraan kansalaisten tarpeisiin.²⁹ Seurauksena oli kirkon julkikuvan muutos, joka tuki kansalaisten luottamusta kirkkoon.³⁰

Seurakuntien merkityksen kasvu sopimuksellisessa palvelutuotannossa jäi 1990-luvun kriisissä vähäiseksi.³¹ Periaatteelliset mahdollisuudet palvelutuotannon kasvuun olivat kyllä olemassa, sillä 1990-luvulla Suomessa alkoi yleistyä järjestötoiminnan ammattimaistuminen

23 Petterson ym. 2004; Kallunki 2010a.

24 Davis ym. 2008.

25 Ks. Möttönen & Niemelä 2005; Evers & Laville 2004; Evers 2006.

26 Cnaan ym. 1999; Monsma 2004.

27 Petterson 2011.

28 Yeung 2003.

29 Kallunki 2009a.

30 Heino ym. 1997.

31 Ks. Kallunki 2007.

ja palveluiden tuottaminen.³² Vaikka seurakuntadiakonialle ei kehittynyt merkittävää palvelutuotantoa, diakoniatyö lähestyi julkisen sektorin sosiaalityötä laman muokatessa työalan sisältöjä ja työnäkyä.

Kirkon diakoniatyö alkoi muistuttaa aikaisempaa enemmän kunnallisen sosiaalityöntekijän työtä: työssä korostui muun muassa kotivierailujen sijasta vastaanottotyö ja henkisen tuen sijasta aineellinen auttaminen, mikä merkitsi sisäistä jännitettä hengellisen työn ja aineellisen auttamisen välillä.³³ Diakonian sisäiseksi jännitteeksi nousivat seurakunnalliseen työhön keskittyneen perinteisen diakonian ja yhteiskunnalliseen auttamistyöhön suuntautuneen sosiaalisen diakonian toimintaroolit.³⁴ Seurakunnan yhteisölliseen elämään keskittynyt perinteinen diakonia oli sopeutunut hyvinvointivaltion kasvaviin panostuksiin. Sosiaalisen diakonian nousu perustui sen sijaan kirkon tarpeeseen vastata laman aiheuttamaan ihmisten hätään.

Kirkkoon kohdistuu yhä yhteiskunnallisten toimijoiden suunnasta uskonnollisen erikoistumisen paine. Yhteiskunnallisesti suuntautuneen diakonian yhteistyö kuntien kanssa oli 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vähäisempää kuin perinteisen seurakuntadiakonian yhteistyö. Myös kuntien suuntautuminen seurakuntayhteistyöhön tuki yhteiskunnallisesti suuntautuneen diakonian sijasta seurakunnan uskonnollista tehtävää. Kirkon yhteiskunnalliseen asemaan näyttää siten kuuluvan – organisaation ulkopuolelta katsoen – odotus kirkon uskonnollisesta luonteesta, mikä on johdonmukainen seuraus modernista erikoistumisesta: siinä missä maalliset toimijat erikoistuvat omaan tehtäväänsä, kirkko nähdään yhteistyökumppanina ensisijaisesti uskonnollisena yhteisönä.³⁵ Tästä huolimatta kirkolla on mahdollisuus palvelutuotannon kehittämiseen.

Lama ehkäisi kirkon palveluroolin kehitystä, sillä se merkitsi rajatussa merkityksessä diakonian ja julkisen sektorin välisen jännitteen kasvua: diakonian muuttuminen julkisten palvelujen täydentäjäksi osin korvanneeksi toimijaksi korosti kirkon taholla tarvetta muistuttaa valtiota tämän ensisijaisesta hyvinvointivastuusta. Kirkon vuorovaikutus poliittisen kentän kanssa kasvoi esimerkiksi Nälkätyöryhmän ja piispojen *Kohti yhteistä hyvää* -kannanoton muodossa.³⁶ Keskusteluihin liittyi poliittisia ristiriitoja³⁷ samalla kun kirkko asemoi itsensä markkinaliberalismin ja siten myös uuden julkisjohtamisen opin kriitikoksi.³⁸

Diakonian ja julkisten palvelujen suhdetta kuvaa se, että diakoniatyötä on käytetty myös alan tutkimuksessa kriittisenä indikaattorina viimesijaisen sosiaaliturvan tilasta tai koko hyvinvointivaltion vastuun suhteesta kolmanteen sektoriin.³⁹ Valtion sosiaalisen vastuun heikkenemisen on nähty johtavan – sosiaalisten perusoikeuksien vastaisesti – perusturvan siirtymiseen osin kirkon ja kolmannen sektorin vastuulle. Samalla vähälle huomiolle kirkollisessa keskustelussa on jäänyt se, että sopimuksellinen palvelujen tuottaminen mahdollistaa julkisen sektorin vastuun säilymisen ja kirkon oman osallistumisen palvelutuotantoon.

32 Ruuskanen ym. 2013.

33 Kettunen 2001.

34 Kallunki 2009a; ks. myös Ryökäs 2006.

35 Kallunki 2009a; Kallunki 2010a.

36 Salonen ym. 2000; Mustakallio 2002; Kallunki 2009a.

37 Parviainen 2000.

38 Ks. Vikström 2000; Malkavaara 2000.

39 Esim. Juntunen ym. 2006; Grönlund & Hiilamo 2006.

1.3.2 Työnäyt ja palvelutuotannon potentiaaliset jännitteet

Kirkon suhteessa julkiseen sektoriin voi nähdä piirteitä niin eturintaman, kehittäjän, arvo-muistuttajan kuin palveluntuottajankin rooleista. Esimerkiksi koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan toteuttamisessa seurakunnat ovat olleet eturintaman toimijoita. Vaikka kunnat ottivat 2000-luvun alussa toiminnasta päävastuun, eturintaman asema on yhä nähtävissä siinä, että kunnat tukevat joko ostopalvelun tai muun taloudellisen sidoksen kautta merkittävää osaa seurakuntien toiminnasta. Eturintamassa toimiminen voi siten olla reitti myös palveluntuottajan asemaan.⁴⁰

Erityisesti laman aikana – ja myös sen jälkeen – kirkolla on ollut myös yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkivä kehittäjän rooli, johon liittyy usein yhteiskuntakriittinen ulottuvuus heikossa asemassa olevien puolustamisen kautta.⁴¹ Mikäli toiminnassa painottuu yhteiskuntakriittisyys, diakonian oma asemoituminen voi ehkäistä kirkon mahdollisuuksia tai halukkuutta asemoitua palveluntuottajaksi. Sen sijaan neutraalia palvelujen kehittämistä voi pitää palvelutuotantoon osallistumisen välttämättömänä ehtona.

Kirkon mahdollisuus nykyistä merkittävämpään palvelutuotantoon on riippuvainen siitä, millainen suhde esimerkiksi diakonian työnäyllä on julkisiin palveluihin. Diakonian yhteiskuntasuhde pelkistyi laman jälkeen kahteen vaihtoehtoiseen käsitteeseen, korvaavuuteen tai täydentävyyteen. Molempien käsitteiden taustalla on tavoite korostaa julkisen sektorin ensisijaista hyvinvointivastuuta. Samalla molemmat käsitteet ovat ylläpitäneet diakonian ja maallisten sosiaalipalvelujen asemaa selkeästi eri kentillä ja eri rooleissa pysyvinä toimijoina. Kyse on siten ollut kirkon suunnalta eriytymistä korostaneesta lähestymistavasta.⁴²

Diakonian korvaava rooli ja siihen liittyvät yhteiskuntapoliittiset näkemykset ovat korostaneet kirkon yhteiskuntakriittistä merkitystä. Diakonian täydentävä rooli voidaan sen sijaan nähdä kahdesta suunnasta. Toisaalta se oli hyvinvointipalvelujen kasvun kaudella kirkolle tuleva väistämätön asema: valtio ja kunnat kasvattivat merkitystään hyvinvointikentällä kirkon kustannuksella. Toisaalta kyse on luterilaisesta sosiaalietiikasta, jossa ihmisten hyvinvoinnin tukeminen nähdään ensisijaisesti maallisen vallan tehtäväksi.

Diakonian kolmanneksi poluksi olen esittänyt aiemmin limittäistä työnäkyä, jossa korostetaan diakoniatyön kirkollisen lähtökohdan lisäksi toiminnan yhteistä pinta-alaa julkisten palvelujen kanssa. Kyseinen työnäky korostaa kirkon ja julkisen sektorin kumppanuutta.⁴³ Limittäinen työnäky tarjoaa kirkolle lähestymistavan sosiaalisen markkinatalouden malliin, jonka kirkon diakoniatyön strategiaa valmistellut työryhmä hahmotti tulevaisuuden kehitysvaihtoehdoksi *Vastuun ja osallisuuden yhteisö* -raportissaan.⁴⁴ Sosiaalisen markkinatalouden suuntauksessa kirkon diakoniatyö osallistuisi julkisen sektorin palvelutuotantoon. Tässä mallissa diakoniatyön olisi mahdollista saada julkista rahoitusta palvelutoiminnalleen.

Sopimukselliseen palvelutuotantoon siirtyminen tarkoittaa kirkon identiteetin ja palveluroolin välisen jännitteen korostumista edelleen, sillä toiminnan ehtojen määrittäjänä toimii palvelutuotannossa julkinen sektori.⁴⁵ Julkisten palvelujen tuottaminen ei ole myöskään

⁴⁰ Ks. Kallunki 2007.

⁴¹ Ks. Juntunen ym. 2006.

⁴² Kallunki 2007.

⁴³ Kallunki 2007.

⁴⁴ Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2002.

⁴⁵ Ks. Petterson 2011.

yhteiskunnallisesti suuntautuneelle diakonialle erityisen luonteva asema. Taloudellinen sidos julkiseen sektoriin voi nimittäin rajoittaa diakonian mahdollisuuksia esittää julkisen sektorin toimintaan kohdistuvia kriittisiä näkökantoja. Sopimuksellisen yhteistyön rajoittava merkitys on selvimmin noussut esiin ideologisesti sitoutuneiden järjestöjen toiminnassa.⁴⁶

Yhteiskunnallinen kehitys on viimeisen vuosikymmenen aikana kulkenut yhä enemmän suuntaan, jossa kirkko voisi toteuttaa sosiaalisen markkinatalouden lähestymistapaa. Malli merkitsee aiemmasta poikkeavaa työnäkyä erityisesti diakoniatyölle. Keskeinen kysymys kirkon kannalta on, mitä kyseisen suuntauksen korostaminen – toteutustavasta riippuen – merkitsee kirkon uskonnolliselle tehtävälle. Tällöin oleellista ei ole vain kirkon sisäinen näkökulma, sillä kyse on yhtä hyvin julkisen sektorin ja palvelutuotannon mahdollistamista kehityslinjoista. Mikäli kirkko haluaa vahvistaa asemaansa julkisissa palveluissa, sen toiminta tulee tältä osin sijoittumaan palvelun järjestäjän asettamiin sopimuksellisiin ehtoihin.⁴⁷ Tämän vuoksi aiheen kannalta on keskeistä tarkastella julkisen sektorin kehitystä.

1.4 Sosiaali- ja terveyspalvelut ja palvelutuotannon ehdot

Kirkon ja julkisten palveluiden suhteeseen vaikuttavat myös julkisten palveluiden uudistamispainee. Sosiaali- ja terveyspalveluiden muutostavoitteissa on keskeisessä asemassa järjestämistä koskeva integraatio, jolla pyritään saamaan palveluiden johtaminen ja rahoitus kantokyvyltään riittävän suurelle toimijalle. Erillisenä tavoitteena on nähtävä sisällöllinen integraatio, jossa pyritään kehittämään eri toimijoiden yhteistyötä. Mikäli suunnitelmat sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistamisesta toteutuvat, seurauksena on sote-alan järjestämistä vastuun keskittyminen.⁴⁸

Kirkon vahvin kontaktipinta julkisiin palveluihin koskee paikallistason kuntien järjestämiä sosiaali- ja terveyspalveluita (ks. Taulukko 1). Kunnissa joko sosiaali- ja opetustoimelle kuuluva varhaiskasvatuksen yhteistyö on tosin diakonian kuntayhteistyötä aktiivisempaa.⁴⁹ Seurakuntien palvelutuotannon kannalta ongelmallista voi olla se, että sote-palveluiden uudistaminen siirtänee järjestämistä vastuuta – ei välttämättä palveluita – kauemmaksi paikallistasolta. Kirkko tosin valmistelee samanaikaisesti seurakuntayhtymämalleja, jossa kaikki seurakunnat kuuluisivat johonkin seurakuntayhtymään. Malli keskittää seurakuntien tukipalveluja kuten taloutta, hallintoa, hautaus- ja kiinteistötoimea sekä viestintää seurakuntayhtymiin. Hengellisen toiminnan keskus säilyy seurakuntatasolla. Piispankokous näki uuden mallin säilyttävän luterilaisen kirkon itseyttämykseen liittyvän yhteisöllisen käsityksen seurakunnasta.⁵⁰ Tilanteessa, jossa sekä seurakuntien että julkisten palvelujen organisointitavat ovat muutoksessa, on vaikea arvioida toimijoiden välisiä yhteistyömahdollisuuksia. Selvimmin paikalliseen kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana on nähtävä nuorisotyön yhteistyö, jossa kolmas sektori toimii merkittävänä toiminnan järjestäjänä.⁵¹

⁴⁶ Wijkström, Einarsson & Larsson 2004.

⁴⁷ Ks. Lehtinen 2013.

⁴⁸ Ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2013.

⁴⁹ Kallunki 2008a; Petäjäniemi & Pokki 2010.

⁵⁰ Piispankokous 2013.

⁵¹ Kallunki 2010a.

Taulukko 1. Kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon nykyiset tehtävät (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013).

Terveydenhuolto	Sosiaalihuolto
terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen:	sosiaalipalvelujen järjestäminen kunnan asukkaille:
terveysneuvonta ja terveystarkastukset	sosiaalityö
seulonnat	kasvatus- ja perheneuvonta
neuvolapalvelut	kotipalvelut
kouluterveydenhuolto	asumispalvelut
opiskeluterveydenhuolto	laitoshuolto
työterveyshuolto	perhehoito
tartuntatautiin torjunta, ml. rokotukset	vammaisten henkilöiden työllistymistä tukeva toiminta ja työtoiminta
merenkulkijoiden terveydenhuolto (vain tietyillä kunnilla)	toimenpiteet elatusavun vahvistamiseksi
iäkkäiden neuvontapalvelut	lastensuojelu
toedistukset ja lausunnot lakiin perustuissa tarpeissa	vammaispalvelut
sairaanhoidon sis. mm. sairauksien tutkimus, taudinmääritys, hoito ja kuntoutus	kehitysvammaisten erityishuolto
kotisairaanhoidon	päihdehuolto
suun terveydenhuolto	lastenvalvojan tehtävät, isyyden selvittäminen/ vahvistaminen
mielenterveyshuolto	adoptiveuvonta
päihdetyö	perheasioiden sovittelu
lääkinnällinen kuntoutus	lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanossa toimitettavaan sovitteeluun kuuluvat toimenpiteet
virka-avun anto perusterveydenhuollosta poliisille, raja-vartiolaitselle, vankeinhoitoviranomaisille	omahoidon tuki
ympäristöterveydenhuolto	kuntouttava työtoiminta
	toimeentulotuen antaminen kunnassa oleskelevalle henkilölle
	sosiaalivastustusten suorittaminen kunnan asukkaille
	ohjauksen ja neuvonnan järjestäminen sosiaalihuollon ja muun sosiaaliturvan etuuksista ja niiden hyväksikäyttämistä
	ohjauksen ja neuvonnan järjestäminen sosiaalihuollon ja muun sosiaaliturvan etuuksista
	sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskeva tiedotus-, koulutus-, tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminta
	sosiaalisen luoton myöntäminen kunnan asukkaille
Erikoissairaanhoidon	
Kunnan on kuuluttava erikoissairaanhoidon järjestämiseksi johonkin sairaanhoitopiiriin kuntayhtymään. Sairaanhoidopiirejä on yhteensä 20.	
Kehitysvammaisten erityishuolto	
Kehitysvammaisten erityishuollon järjestämistä varten maa on jaettu erityishuoltopiireihin. Erityishuoltopiirejä on 15.	

Kotisairaanhoidon yhteistyön heikennettyä vuoden 1972 kansanterveyslain myötä diakonia-työssä on korostunut yhteistyö sosiaalitoimen kanssa, joskin terveydenhuollon yksiköt ovat

yhä merkittävä kontaktipinta asiakastyölle.⁵² Diakonisen palvelutuotannon kehittämismahdollisuuksissa on siten syytä korostaa sosiaalityön kumppanuutta. Kuntien sosiaalitoimessa on korostunut laaja-alainen yhteistoiminta paikallisten toimijoiden kanssa. Sisällöllisesti toimintaa integroivana tekijänä ovat asiakkaat, joiden hyvinvoinnin tuottamiseen osallistuvat niin asiakkaat itse, heidän läheisyydessään vaikuttavat ihmiset, erilaiset paikallisyhteisön toimijat, organisaatiot kuin myös kunnan muut toimialat.⁵³ Seurakuntien yhteisöllinen luonne tukee niiden merkitystä paikallisena kumppanina, mutta samalla palvelutuotantoon osallistumiseen liittyy erityisiä haasteita.

Kirkon nykyistä laajempi osallistuminen palvelutuotantoon tarkoittaa merkittävää toimintatavallista muutosta. Uskonnollisen organisaation ja julkisen sektorin vuorovaikutuksen rajoitteina ovat modernissa yhteiskunnassa kansalaisten tasavertaisuuden ja uskonnonvapauden vaatimukset, joiden toteutuminen perustuu maallisten organisaatioiden itsenäiseen asemaan.⁵⁴ Uskonnonvapaus velvoittaa julkista sektoria myös nyky-yhteiskunnassa, jossa raja-aitojen on katsottu murtuvan ja toisilleen vieraiden aineksien sekoittuvan. Toiminnon uskonnollisuus tai maallisuus määrittää esimerkiksi koulu- ja työympäristössä yksilön oikeutta poiketa uskonnonvapauden perusteella normaaleista velvollisuuksistaan. Julkisen sektorin järjestämissä tapahtumissa muiden uskontojen, uskonnottomuuden ja moniarvoisuuden vaikutus voi myös rajoittaa kirkon yksipuolista roolia, silloin kun sen koetaan kyseenalaistavan kansalaisten tasavertaisuuden. Maallisen ja uskonnollisen eroa alleviivaa sekoittumista korostavien tendenssien heikko vaikutus uskonnollisiin organisaatioihin, jotka rakentuvat yhä opin eivätkä erilaisten ajattelutapojen yhdistämisen varaan.⁵⁵ Empiirisesti tarkasteltuna julkisen sektorin neutraliteetti on tosin aina kulttuurisessa merkityksessä uskonnon rajaamaa.⁵⁶ Tästä huolimatta uskonnollisen organisaation palvelutuotantoon osallistumisessa korostuvat julkisen sektorin asettamat ehdot.

Hankintalaki velvoittaa julkiset toimijat kilpailuttamaan kynnysarvot ylittävät hankinnat. Kustannuskilpailukyky on ollut kuntien ja muiden julkisten toimijoiden kilpailutuksessa keskeinen hankintojen kriteeri.⁵⁷ Kansalaisyhteiskunnan järjestöt ovat siten joutuneet kilpailuastelemaan muiden järjestöjen ja yritysten kanssa palvelutuotannossa. Kirkolle ja sen läheisille toimijoille rahoituksesta kilpaileminen ja siihen liittyvä kustannustehokkuus vaativat uuden osaamisen kehittämistä. Samalla kilpailtuun palvelutuotantoon osallistumisen voi nähdä ongelmaksi kirkon yhteisölliselle lähtökohdalle. Identiteetti muutokseen ovat törmänneet useat palvelutuotantoon lähteneet järjestöt, joiden toiminta on ammattimaistunut jättäen aikaisempaa pienemmän merkityksen vapaaehtoistyölle.⁵⁸

Kirkolle palvelutuotantoon osallistuminen on vielä periaatteellisempi kysymys kuin järjestöille. Palvelutuotannon seurauksiin on kuitenkin mahdollista vaikuttaa palvelun organisointitavalla. Järjestöt ovat toteuttaneet palvelutuotantonsa erillisenä yhtiömuotoisena toimintana, eriyttämällä tilinpidollisesti yleishyödyllisen toiminnan palvelutuotannosta tai jättämällä

52 Ks. Suomen Kuntaliitto 2002.

53 Kananoja ym. 2008.

54 Ks. Trigg 2007; Casanova 1994.

55 Beckford 2003, 200–201; Heelas & Woodhead 2005, 32; Christiano 2007, 48.

56 Kallunki 2010a; ks. myös Beyer 2003.

57 Möttönen & Niemelä 2005.

58 Ruuskanen ym. 2013.

eriyttämättä kyseiset toiminnot.⁵⁹ Kirkon on mahdollista organisoida palvelutuotanto esimerkiksi erillisen säätiön kautta.

Järjestöjen palvelutuotantoon osallistumisessa on käyty rajanvetoa yleishyödyllisen toiminnan ja elinkeinotoiminnan välillä. Valtioneuvosto on päättänyt hyödyntää kansallista mahdollisuutta määrittää palvelujen tasavertaisen saatavuuden kannalta tärkeät palvelut yleistä taloudellista etua edustaviksi (SGEI) palveluiksi.⁶⁰ Kirkon identiteetin kannalta luontevimpana voidaan pitää kyseisiin palvelutuotannon muotoihin osallistumista. Tällöin kirkko osallistuu niiden palveluiden tuottamiseen, jotka uhkaisivat jäädä ilman yleishyödyllistä osallistumista tuottamatta niin julkiselta kuin yksityiseltä sektorilta.

Sosiaali- ja terveystalvelujen kilpailuttamisessa korostuvat kustannusten lisäksi yhä enemmän palvelun laatu ja asiakkaan oikeudet. Palvelujen tuottaminen edellyttää palveluprosessin suunnittelua, niiden tuotteistamista, koulutettua henkilökuntaa, sopimusosaamista ja myös laadun seuranta tuotetuissa palveluissa. Kuntalaisten yhtäläiset oikeudet palveluihin asettavat rajoituksia siihen, kuinka paljon palvelun toteutustavat voivat vaihdella eri tuottajien välillä.⁶¹ Sosiaalibarometrin vastaajista selvä enemmistö arvioi palvelutuotannon kriteereiden toteutumista ostopalveluissa myönteisesti, mutta kriittisemmän arvion saa julkisen sektorin kilpailuttamisosaaminen ja ulkoistettujen palvelujen laadun seuranta. Yli puolet sosiaalijohdon vastaajista oli kohdannut tilanteita, jossa ostetun palvelun laatu ei ollut vastannut sovittua.⁶² Palvelutuotannon kriteerit korostavat tuotetun palvelun toimittamista laadultaan sovitusti asiakkaille. Tällöin palvelutuotannon toteutuksessa ei voi olla keskeisessä asemassa tuottajan ideologiset lähtökohdat, kuten kirkon uskonnollinen lähtökohta. Palvelutuotantoon osallistuminen voi siten haastaa perustavalla tavalla kirkon toimintatapoja.

Saksasta saatujen kokemusten mukaan kirkkoja lähellä olevien järjestöjen osallistuminen palvelutuotantoon merkitsee yhä enemmän osallistumista uusia sopimuksia tavoittelevaan lobbaukseen. Kirkkoja lähellä olevilla järjestöillä ei ole etulyöntiasemaa palvelutuotannossa.⁶³ Kilpailua, lobbauksia, tuotteistamista, toimintojen jatkuvaa kehittämistä ja seuranta voidaan pitää seurakuntien yhteisölliselle toimintatavalle vieraina. Kyseiset tekijät voivat osin sivuuttaa kirkon uskonnollista ja yhteisöllistä roolia samalla kun merkittävän aseman saavat ulkoapäin määritetyt palvelustandardit. Tällöin haasteena ei olisi vain kirkon uskonnollisen viestinnän vaikeus suhteessa asiakkaisiin, vaan pidemmällä tähtäimellä lisäksi uskonnollisen identiteetin rinnalla korostuva työntekijöiden maallinen ammatillinen identiteetti. Maallisen palvelutuotannon henkilöstöä ei voi valita uskonnollisin perustein.

1.5 Uskonnollinen organisaatio palvelujen tuottajana

Seurakuntien työalojen kehityksessä on korostunut toiminnan paikallisyhteisöön kiinnittyvä luonne, mikä näkyy seurakuntatyön monipuolisena osallistumisena erilaisiin aktiviteetteihin. Samalla työaloilta on puuttunut pyrkimys erikoistuneeseen ja rajattuun palvelurooliin.⁶⁴ Toi-

⁵⁹ Ruuskanen ym. 2013.

⁶⁰ Ks. Ojala 2010.

⁶¹ Sosiaali- ja terveysministeriö 2012.

⁶² Eronen ym. 2013.

⁶³ Ks. Leis-Peters 2010.

⁶⁴ Ks. Kallunki 2010a.

minnan ensisijaisena tavoitteena on ollut enemmän yhteisön elämää koskeva kattavuus ja kyky vastata jäsenistön erilaisiin tarpeisiin kuin yksittäisten palvelumuotojen kehittäminen. Uskonnolliselle toimijalle tämä on perusteltu toimintatapa, sillä uskonnon vahvuus tai heikkeneminen on uskontososiologisesti ollut yhteydessä yhteisöllisyyden kehitykseen.⁶⁵

Julkisen sektorin palvelutuotanto perustuu erikoistuneiden toimijoiden yhteistyöhön. Erikoistumisen merkitystä konkretisoivat oheiset sosiaalialan ammattinimikkeet (Taulukko 2). Kirkon palveluksessa voi olla kokonaisuutena tarkasteltuna osaamista useisiin osaamisalueisiin. Haasteena on seurakunnallisten työalojen alueellisen volyymin rajallisuus, jolloin työalojen erikoistumisesta huolimatta palvelutuotantoon osallistuminen – toki palvelutyypistä riippuen – tarkoittaisi todennäköisesti merkittävää rekrytointitarvetta. Periaatteellisempi kysymys liittyy siihen, miten ammatillisen erikoistumisen kasvu vaikuttaisi kirkon perustoimintaan.

Taulukko 2. Sosiaalialan ammattinimikkeitä.

Sosiaalityöntekijä	Kotityöpalveluyrittäjä	Palveluohjaaja
Johtava sosiaalityöntekijä	Lähihoitaja	Ohjaaja
Sosiaaliohjaaja	Koulukuraattori	Palvelutalon hoitaja
Sosiaaliterapeutti	Koulunkäyntiavustaja	Vanhustyön ohjaaja
Sosiaalijohtaja	Kasvatusohjaaja	Psykologi
Sosiaalialan laitoksen johtaja	Kuntoutusohjaaja	Lastenvalvoja
Palvelutalon johtaja	Kuntoutuksen ohjaaja	Perheterapeutti
Lastenkodin johtaja	Kuntoutussosiaalityöntekijä	Sosiaaliasiamies
Kehitysvammaisten ohjaaja	Pakolaistyöntekijä	Sosiaalisihiteeri
Kehitysvammaisten hoitaja	Viittomakielen ohjaaja	Talous- ja velkaneuvoja
Henkilökohtainen avustaja	Viittomakielen tulkki	Aluesihiteeri
Kodinhoitaja	Lastensuojelulaitoksen vastaava ohjaaja	Etuuskäsittelijä
Kotityöpalvelutyöntekijä	Asumispalvelun tai -yksikön vastaava ohjaaja	Lastentarhanopettaja
Kotipalvelun ohjaaja		

Erikoistuminen on sosiologisesti nähty yhteisöllisyyttä purkavana voimana.⁶⁶ Ammatillinen erikoistuminen tuottaa yhteisön sisälle toisistaan poikkeavia, toiminnan omasta logiikasta nousevia arvoja ja toimintatapoja. Seurauksena on samaan kieleen perustuvan yhteisen ja välittömästi ymmärrettävän kommunikaation heikkeneminen yhteisössä. Samalla on huomattava, että modernissa palvelunkehittämisessä on keskeistä myös moniammatillinen yhteistyö. Kyseessä on kuitenkin tietoisesti tavoiteltu toiminnan integraatio, eikä yhteisön yhteisistä arvoista ja toimintatavoista nouseva aktiviteetti. Mikäli kirkko päättää osallistua merkittävässä mitassa julkisten palvelujen tuotantoon, haasteena on kirkon yhteisöllisyyden ja julkisten palvelujen tuotantoon liittyvän toimintalogiikan yhteensopivuus.

Muutospaineet kirkon perustoiminnalle riippuvat palvelutuotantoon osallistumisen rahoitustavasta ja kirkon omasta toiminnan organisointimallista. Kevyimmillään rahoituksessa on kyse kilpailutusrajojen alle sijoittuvista korvauksista tai avustuksista jonkin palvelun järjestämiseksi. Todennäköisesti pääosa seurakuntien tuottamista koululaisten aamu- ja iltapäiväkerhoista sijoittuu tähän sarjaan.⁶⁷ Seuraavaksi keveimpänä mallina voi pitää kirkon ja julkisen sektorin taloudellista yhteyttä palvelusetelin kautta. Tällöin kirkko ylläpitää itsenäisesti julkisen sektorin palveluintressin piirissä olevaa palvelua ja saa tästä – asiakkaan valitessa kyseisen palvelun – taloudellista korvausta. Osa palvelusta voi tällöin olla kirkon

⁶⁵ Wilson 1982; Wilson 2003.

⁶⁶ Wilson 1982.

⁶⁷ Ks. Kallunki 2007.

omalla kustannuksella toteuttamaa. Palvelussa ilmenevää kirkon uskonnollista tehtävää ei tällöin tarvitse rajoittaa välittömästi, sillä kuntalaisilla on mahdollisuus valita halutessaan sekulaarin tuottajan palvelu.

Kirkko itse tai sitä lähellä olevat järjestöt voivat osallistua tuottajana kilpailutettuun palveluun. Kirkolla voi kuitenkin olla verotusoikeudellisena toimijana syytä erottaa kilpailutettu palvelutuotanto taloudellisesti perustoiminnastaan. Mikäli kyseessä on alueella ainoan palveluntuottajan tuottama lakisääteinen palvelu, uskonnollisen organisaation tuottaman palvelun sisältöä sitoo tiukimmin uskonnollisen neutraliteetin vaatimus. Keskeistä tällöin on, ettei itse palveluun liity uskonnon harjoittamista, kirkon jäsenyyttä koskevaa ehtoa tai muuta osallistumisvelvoitetta uskonnolliseen toimintaan.⁶⁸ Yksilöillä on tosin mahdollisuus harjoittaa – kuten muissakin maallisissa konteksteissa – omasta tahdostaan uskontoaan. Kollektiivista uskonnon harjoittamista voidaan tästä huolimatta pitää ongelmallisena.

Vaatimuksena ei ole palveluntuottajan ideologisen lähtökohdan täydellinen häivyttäminen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu Italian krusifiksikiistassa osoittaa, etteivät esimerkiksi passiiviset symbolit sinänsä riko uskonnollista neutraliteettia.⁶⁹ Myös Suomessa eduskunnan apulaisoikeusasiamies on tehnyt ratkaisun, jonka mukaan seurakunnan tilojen käyttäminen kutsuntojen kokoontumispaikkana ei loukkaa uskonnonvapautta.⁷⁰ Tilojen käytössä tulee pyrkiä mahdollisuuksien mukaan neutraliteettiin ja arvioida käyttöä tältä pohjalta. Aatteellisesti edellistä herkemmissä asiassa eli vaalien kohdalla seurakunnan tilat on katsottu vaalihuoneeksi sopimattomaksi tilaksi. Arviot uskonnon näkyvyyden mahdollisuuksista riippuvat myös siitä, mitkä mahdollisuudet asiakkaalla on halutessaan toiseen palveluun ja millaiset mahdollisuudet järjestäjällä on neutraalin tilan saamiseen.

Uskonnollisen organisaation osallistumista palvelutuotantoon on kaikissa tapauksissa pidettävä mahdollisena, sillä julkisen sektorin keskittyminen vain sekulaariin yhteistyöhön kyseenalaistaa uskonnollisten ihmisten tasavertaisuuden suhteessa uskonnonvastaista sekularismia kannattaviin yksilöihin.⁷¹ Tasavertaisuuden kannalta keskeistä on, ettei julkisen sektorin uskontosuhteeseen liity jonkin uskonnon suosimista tai yksilöiden osallistumispakkoa uskonnon harjoittamiseen.⁷² Uskonnollisen organisaation aseman tulee olla palvelutuotannosta kilpailijana rinnasteinen mihin tahansa ideologiseen järjestöön. Palveluntuottajan ideologisen taustan sijasta kriteerinä on kyky tuottaa vaadittu palvelu asetettujen standardien edellyttämällä tavalla.

Uskonnollisen organisaation palvelutuotantoon osallistumisella voi olla myös seurauksia, jotka eivät liity maallisen organisaation palvelulle asettamiin ehtoihin. Aiemmin mainittu kilpailutukseen ja erikoistumiseen liittyvä toimintalogiikka vaikuttaa työntekijöiden työnkuvaan, heidän ammatti-identiteettiinsä ja siten pitkällä tähtäimellä myös asiakkaiden käsityksiin organisaatiosta. Periaatteellisen vaikutuksen yksilön ja seurakunnan suhteessa voi tiivistää käsitteisiin asiakas ja yhteisön jäsen. Asiakkaan suhde organisaatioon on enemmän oikeuksia korostava kuin jäsenen suhde yhteisöönsä. Samalla ammatillisesti hoidettavassa palvelutuotannossa vapaaehtoistyö on marginaalisempaa kuin lähimmäisenrakkauteen perustuvassa diakoniassa. Työn painottuminen maalliseen palvelutuotantoon voi myös luoda paineita

68 Ks. Berger & Neuhaus 1977; Trigg 2007.

69 IOTI 2011.

70 Lindstedt 2009.

71 Ks. Monsma & Soper 1997, 211–212.

72 Berger & Neuhaus 1977.

työntekijän uskonnollisen roolin väistymiselle, mikä konkretisoituus rekrytoinnissa, joka ei voi perustua kaikille suunnatussa julkisessa palvelussa työntekijöiden uskonnollisuuteen.

Palvelutuotannon erikoistuneiden ammattien lisääntyminen (ks. Taulukko 2) voi korostaa taloushallinnon ja ei-hengellisten ammattien merkitystä hengellisten ammattien kustannuksella, mikä voi tukea organisaation sisäistä maallistumista.⁷³ Erilaisilla maallisilla rooleilla on kuitenkin organisaatiota yhteiskuntaan kytkevä merkitys, jolloin kirkolla uskonnollisena organisaationa on laajempi vaikutusala. Keskeistä on, miten kyseistä vaikutusala kyetään käyttämään. Maallistumista ja uskonnon vaikutusta ei tule nähdä toisiaan poissulkevinä: uskonnon vaikutus edellyttää yhteiskunnallista osallistumista, jolla on myös maallistumista tukevia vaikutuksia. Tuloksena on parhaimmillaan uskonnollista organisaatiota ja maallista yhteiskuntaa hyödyttävä vuorovaikutus. Yhteistyö säilyttää samalla kirkon vaikuttavana osana suomalaista yhteiskuntaa.⁷⁴

Palvelutuotannon organisointitapa vaikuttaa keskeisesti siihen, millaisia seurauksia yhteistyöllä on kirkon perustoiminnalle. Mikäli kirkko osallistuu palvelutuotannosta kilpailuun erillisen organisaation kautta, järjestely mahdollistaa tietoisien valinnan palvelutuotannon sidoksista kirkon uskonnolliseen tehtävään. Moniuskontoisessa ympäristössä palveluntuottajan suhdetta uskontoon on kuvattu kuusiluokkaisella typologialla. Lähetyshenkisyystään, henkilökuntavalinnoistaan, taloudellisista sidoksistaan, sisällöistään, tavoitteistaan ja ohjauksestaan riippuen palveluntuottajan suhde voi olla 1) uskonnon kyllästävä, 2) uskontokeskeinen, 3) uskontosidonnainen, 4) uskontotaustainen, 5) uskonnollisen ja maallisen kumppanuuteen nojaava tai 6) maallisuuteen perustuva.⁷⁵ Mikäli kirkko tai seurakunnat itse lähtevät toteuttamaan palvelutuotantoa, kirkko-organisaatiota voi pitää lähtökohdiltaan joko uskonnon kyllästäjänä tai uskontokeskeisenä. Tässäkin tapauksessa julkisen sektorin asettamat ehdot palvelulle rajaavat uskonnon vaikutusta. Säätiön tai järjestön kautta toteutettuna organisaation suhde uskontoon voi edustaa mitä tahansa vaihtoehtoista 1–6.

Edellä esitetyn typologian rajoituksena on, että se on kehitetty yhdysvaltalaisen uskontolähtöisten tuottajien luokitteluun. Typologiaa tulee tarkastella näkökulmasta, jossa sitä laajennetaan eurooppalaisen valtakirkon erityispiirteillä. Kyse ei ole vain eurooppalaisen kirkkorakenteen erosta pluralistiseen kirkkokuntamalliin verrattuna, vaan laajemmasta kirkon yhteisöllisestä asemasta. Ensinnäkin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon paikallisyhteisöllinen kytkentä kuntiin ja julkisiin palveluihin poikkeaa kirkkokuntamallista. Siinä missä pluralistisessa mallissa paikallisyhteisö toimii useiden valittavissa olevien toimijoiden kautta verkostona,⁷⁶ kirkolla on yhä suomalaisessa yhteiskunnassa – erityisesti suurimpien kaupunkien ulkopuolella – yhteys paikallisyhteisön enemmistöön. Kuntien merkittävä asema julkisten palvelujen tuotannossa tarkoittaa, että seurakuntien yhteyttä julkisiin palveluihin tukee yhteistyösuhteiden lisäksi pääosin yhtenäinen alue ja samat jäsenet kunnan kanssa.⁷⁷ Kuten aiemmin on todettu, sekä palvelutuotannon että seurakunta- ja kuntarakenteen kehityspaineet ovat muuttamassa tätä aselemaa.

Toiseksi, kirkon historiallinen asema kansallisena yhtenäisyyden tuottajana ja yhteisöllisyyden lähteenä poikkeaa voimakkaasti yhdysvaltalaisen uskonnollisten yhteisöjen roolista.

⁷³ Ks. Chaves 1993; Chaves 1994.

⁷⁴ Kallunki 2010a.

⁷⁵ Sider & Unruh 2004.

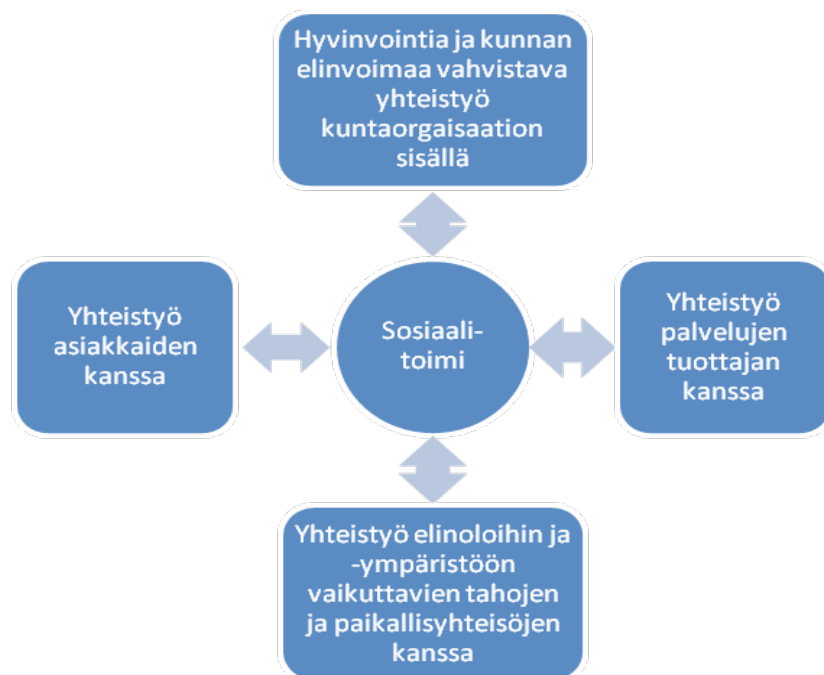
⁷⁶ Ks. Eiesland 2000.

⁷⁷ Kallunki 2010a.

Yhdysvaltalaisessa kontekstissa uskonnoilla on kyllä ollut amerikkalaisen elämäntavan kautta yhtenäistävä merkitys,⁷⁸ mutta yhteisinä uskonnot sijoittuvat vain yhdeksi osaksi kansalaisyhteiskuntaa. Yhteiskunnan yhtenäisyyden lähteenä on myöhemmin nähty symbolit, rituaalit ja uskomukset, joiden on katsottu luovan sinänsä maalliseen yhteiskuntaan yhteiskuntauskonnollisen ulottuvuuden.⁷⁹

Pohjoisamerikkalaisen ja suomalaisen mallin eroa on korostettava kirkon ja julkisvallan nykyistä yhteyttä arvioitaessa, vaikka kirkon asema on suomalaisessa yhteiskunnassa heikenevä. Luterilaisuuden yhteys suomalaiseen identiteettiin ei ole tarkoittanut vain kirkon ylhäältä päin tulevaa (perustuslaki, kirkkolaki) kytkentää valtioon, vaan kyse on monisyisistä instituutioiden ja kansalaisten tukemista yhteyksistä uskonnollisen ja maallisen välillä sekä paikallisella että valtiollisella tasolla.⁸⁰ Esimerkkinä niin järjestelmät kuin sosiaalisen todellisuuden yhdistävästä uskonnon yhtenäistävästä merkityksestä on luterilaisuuden sijoittuminen osaksi maanpuolustuksellista yhteiskuntauskontoa, johon kytkeytyy muita suomalaisuuteen liitettyjä symboleja kuten työ, lainkuuliaisuus ja sukupuoliroolit.⁸¹

Edellä esitetyt näkökulmat korostavat kirkon palvelutuotantoon liittyvän aseman vaikutuksia kirkon saamiin merkityksiin. Kyse ei siten ole vain uskonnon harjoittamisen asemasta palvelutuotannossa: kasvava palvelutuotanto vaikuttaa kirkon asemaan paikallisesti ja kansallisesti. Vaikutussuhteiden monimuotoisuus voidaan esittää tarkastelemalla ensin ilmiötä kuntien suunnasta. Oheisessa kuviossa (Kuvio 3) on esitetty sosiaalitoimen yhteistyön suunnat kunnan näkökulmasta. Sosiaalitoimella voidaan nähdä olevan neljä yhteistyön suuntaa: asiakkaat, paikallisyhteisön toimijat, muut palveluntuottajat ja kuntaorganisaation muut toimialat.



Kuvio 3. Kuntien sosiaalitoimen yhteistyön suunnat (Kananoja ym. 2008).

⁷⁸ Herberg 1983.

⁷⁹ Bellah 1970.

⁸⁰ Ks. Kallunki 2010a.

⁸¹ Kallunki 2013.

Kun samaa asiaa tarkastellaan seurakuntien näkökulmasta, yhteistyön monimuotoiset vaikutussuhteet nousevat esiin. 1) Perinteisestä näkökulmasta seurakunnat ovat olleet yksi osa paikallisyhteisöä. Tätä ulottuvuutta on korostettu seurakunnan uskonnollisen luonteen perustana. Kun seurakunnat toimivat paikallisyhteisöllisenä kumppanina kunnille, seurakuntien arvo kumppanina perustuu yhteisön asemaan osana yksilöiden elämää. Tämä rooli on korostanut ei-erikoistuvaa seurakuntien toimintaa. Jäsenistönsä yhteisönä seurakunnat ovat olleet kuntien yhteisöllisiä kumppaneita organisaatioluonteestaan huolimatta. 2) Tilanne muuttuu, kun kirkko osallistuu julkiseen palvelutuotantoon, sillä palveluntuottajan asema rajaa seurakunnan yhteisöllistä roolia suhteessa sekä kuntaan että seurakunnan jäseniin. Palvelutuotannossa seurakunta on erikoistunut toimija. Kunnan ja seurakunnan suhteita eivät tällöin määritä kirkon yhteisölliset ja uskonnolliset lähtökohdat vaan toiminnan sopimuksellisuus ja palvelutuotantoon liittyvät velvoitteet. 3) Ulkoapäin säännelty tilanne muuttaa jäsenistön suhdetta tuntemaansa yhteisöön vaikuttamalla odotuksiin: aikaisemmin kuntaan ja valtioon kohdistuneet jäsenistön odotukset alkavat osin suuntautua kirkkoon ja seurakuntaan. Kyseinen näkökulma tiivistettiin jo aiemmin muutokseen, jossa yhteisön jäsenestä tulee palvelun asiakas.

Edellä esitetty on teoreettinen pelkistys, joka auttaa ymmärtämään palvelutuotantoon siirtymisen aiheuttamia periaatteellisia muutoksia. Kyseiset tekijät ovat oleellisia, kun määritetään mahdollisen palvelutuotannon toteutustapaa. Keskeisiä välineitä asemoitumisen kannalta ovat palvelutuotannon rahoitustavat ja osallistumisen organisointi kirkon taholta.

1.6 Markkinoille sijoittuminen: yksityisen palvelutuotannon tilanne

Diakonian suhdetta julkisiin palveluihin kuvaavat käsitteet – korvaavuus tai täydentävyys – ovat kadottamassa selitysvoimaansa. Kirkon itsenäistä asemaa korostavien käsitteiden rinnalle tarvitaan toimijoiden integraation näkökulma (limittäinen työnäky). Merkittävin integraatiota korostava tekijä on julkisten palvelujen tuotantotapojen uudistuminen. Julkisen sektorin vastuu on 1990-luvulta lähtien yhä harvemmin tarkoittanut valtion tai kuntien tarvetta tuottaa itse palveluitaan. Palvelujen tuotantotavat ovat muuttuneet saksalaisen hyvinvointimallin suuntaan sillä erotuksella, että kirkolla itsellään ei ole merkittävää palvelutuotantoa. Kirkkoa lähellä olevilla järjestöillä tällaisia rooleja kuitenkin on.

Korvaavuutta ja täydentävyyttä koskevien käsitteiden merkitystä heikentää myös kirkon jäsenmäärän kehitys. Yhteiskunnan näkökulmasta tarkasteltuna diakonian julkisia palveluja korvaava rooli sopii käsitteenä parhaiten organisaatiolle, jonka jäsenmäärä ja toiminta tavoittavat väestön enemmistön tai esimerkiksi pahoinvoivimman väestönosan merkittävältä osin.

Diakoniatyön yhteiskunnallista asemaa muuttaa lisäksi kirkon taloudellinen tilanne. Kirkon mahdollisuudet tuottaa itsenäisesti hyvinvointipalveluille rinnasteisia palveluita ovat heikentymässä. Julkisten palvelujen tuotantoon osallistuminen voi olla kirkolle keino säilyttää nykyinen toimintavolyymi. Kyse ei kuitenkaan ole helposti toteutettavasta strategiasta: julkisia palveluja koskevat näennäismarkkinat ovat kilpailtu toimintakenttä, johon kirkko tulisi sijoittumaan aiempien toimijoiden rinnalle. Uusi rooli tarkoittaisi uskonnollisen organisaation siirtymistä rahoituksesta kilpailevaksi toimijaksi. Muutos on periaatteellisesti merkittävä, kun kilpailutukseen osallistumista verrataan laman jälkeisen kirkon markkinakritiikkiin. Tältä kannalta oleellista on, että hyvinvointipalvelujen ulkoistaminen ei poista valtion vastuuta eikä kirkon periaatteellista mahdollisuutta yhteiskuntakritiikkiin.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden tarjoaminen on pääosin luvanvaraista tai ilmoituksenvaaraista toimintaa.⁸² Valtio ja kunnat hankkivat julkisia sosiaali- ja terveyspalveluja kasvavassa määrin yksityiseltä sektorilta. Vuonna 2009 yksityisten palveluntuottajien osuus sosiaalipalveluiden kustannuksista oli vajaa kolmannes (30 %). Yksityisten sosiaalipalveluiden osuus henkilöstöstä oli myös samalla tasolla. Sosiaalialan yksityinen henkilöstö on vuodesta 1995 selvästi yli kolminkertaistunut noin 57 000 henkilöön. Yksityisten toimijoiden tuottamien sosiaalipalvelujen taloudellinen arvo oli vuonna 2009 yhteensä 2,6 miljardia euroa. Suurimmat sosiaalipalvelujen toimialat henkilöstömäärällä mitaten vuonna 2008 olivat ikääntyneiden palveluasuminen ja hoitolaitokset, lasten päiväkodit sekä lasten ja nuorten laitokset ja ammatillinen perhehoito. Yritykset ja järjestöt tuottavat vähintään puolet palveluista ensi- ja turvakotitoiminnassa, lasten ja nuorten laitos- ja perhehoidossa, päihdehuollon laitos- ja asumispalveluissa sekä palveluasumisessa.⁸³ Ympäri vuorokautisissa sosiaalipalveluissa kyse on aluehallintoviranomaisen myöntämästä luvanvaraisesta toiminnasta.⁸⁴

Taulukko 3. Kuntien, valtion, järjestöjen ja yritysten osuudet sosiaalipalvelujen suoritteista 2010 (Arajärvi & Väyrynen 2011).

	Kunnat ja kunta- yhtymät	Valtio	Järjestöt	Yritykset	Yksityi- nen yhteen- sä
Lapsia päiväkodeissa 31.12.	88,7	-	5,6	5,7	11,3
Lastensuojelulaitosten ja perhekotien hoitopäivät/vuosi	30,1	2,4	13,2	54,3	67,5
Lastensuojelulaitosten hoitopäivät/vuosi	35,8	3,4	15,4	45,3	60,7
Perhekotien hoitopäivät/vuosi	16,3		0,4	83,2	83,7
Ensikotien hoitopäivät/vuosi	3,3	-	92,4	4,2	96,7
Turvakotien hoitopäivät/vuosi	21,1	-	75,1	3,7	78,9
Vanhainkotien hoitopäivät/vuosi	88,6	-	8,4	3,0	11,4
Vammaisten laitosten hoitopäivät/vuosi	82,7	-	16,0	1,3	17,3
Ikääntyneiden palveluasumisen asiakkaat 31.12. yhteensä	48,3	-	28,6	23,1	51,7
Ikääntyneiden tehostetun palveluasumisen asiakkaat 31.12. yhteensä	45,1	-	28,1	26,8	54,9
Vammaisten ryhmämuotoisten asumispalveluiden asiakkaat 31.12.	53,1	-	19,9	27,1	46,9
Henkilökunta läsnä myös yöllä	44,4	-	22,4	33,2	55,6
Henkilökunta ei läsnä yöllä	87,6	-	9,7	2,7	12,4
Psykiatrian asumispalveluiden asiakkaat 31.12.	9,3		21,7	69,1	90,7
Päihdehuollon asumispalveluiden asumispäivät/vuosi	34,8	-	59,0	6,2	65,2
Ensisuojien asumispäivät/vuosi	78,4	-	21,6	-	21,6
Katkaisuhoitoasemien hoitopäivät/vuosi	56,8	-	42,2	1,0	43,2
Päihdehuollon kuntoutuslaitosten hoitopäivät/vuosi	44,6	-	39,2	16,2	55,4

Järjestöt ovat yrityksiä vahvemmassa asemassa yksityisten palveluiden tuotannossa kaikissa muissa sosiaalipalveluissa paitsi lastensuojelulaitos- ja perhekotipalveluissa sekä vammaisten

82 Vuorinen ym. 2006.

83 Arajärvi & Väyrynen 2011.

84 Laki sosiaalipalvelujen valvonnasta 603/1996; asetus 1208/1996.

ryhmämuotoisissa palveluissa ja psykiatrian asumispalveluissa (Taulukko 3). Tieto on oleellinen, sillä kirkon asettumista yritysten kaltaiseen asemaan palvelutuotannosta kilpailijaksi voidaan pitää epätodennäköisenä. Kirkon haasteena on joka tapauksessa toimintansa asemointi erilaisten palveluntuottajien joukossa, samalla kun julkisen sektorin yhteistyösuhteiden monikerroksellisuus ja -tahoisuus on heikentänyt yhtenevää koodistoa.⁸⁵ Perinteisesti kirkon diakoniatyö on sijoittunut julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon,⁸⁶ mutta palvelutuotantoon suuntautuminen sijoittaa kirkkoa yhä enemmän järjestöjen tasolle.

Järjestöillä on ilmennyt myös vaikeuksia palvelutuotannon toteuttamisessa. Kun vuonna 2006 palvelutuotannon kehittämistä piti tärkeänä 45 prosenttia järjestöbarometriin osallistuneista, vuoden 2012 järjestöbarometrissä vastaava osuus oli enää 14 prosenttia. Viimeisen kolmen vuoden aikana niiden osuus, jotka arvioivat kuntien ottavan järjestöt heikosti mukaan palvelujen kehittämiseen, on noussut viidellä prosenttiyksiköllä 60 prosenttiin. Järjestöillä on myös taloudellisia vaikeuksia. Talousongelmat koskevat erityisesti niitä palveluja, joissa järjestöt ovat pääasiallisia toimijoita ilman toimivia markkinoita. Tällä toimintakentällä noin puolet palveluista on taloudellisissa vaikeuksissa. Taloudellisissa vaikeuksissa olevien palvelujen rahoittajina ovat yleensä RAY tai kunnat. Toiminnan supistuksia toteuttavia järjestöjä on kuitenkin vuositasolla ollut selvästi alle kymmenen prosenttia.⁸⁷

Yksityisten palveluntuottajien määrä ja palvelukehitys korostavat palvelumarkkinoihin suuntautumisen haasteita. Kirkon on uudelleen asemoituessaan kyettävä arvioimaan diakonista identiteettiään ja sen suhdetta markkinalähtöiseen palvelutuotantoon. Aiemmin mainitut SGEI-palvelut ovat yksi mahdollisuus. Julkisen palvelun veloitteen piiriin määritettävän palvelun todelliset kustannukset korvataan sen tuottajalle. Kyseiset palvelut ovat kuitenkin vielä harvinaisia, sillä vain viidessä prosentissa terveyskeskuksia ja kolmessa prosentissa sosiaalitoimia jokin palvelu on määritetty SGEI-palveluksi. Luokittelun piiriin kuuluvat palvelut tullevat laajenemaan, sillä joka kuudes sosiaalijohtaja ja terveyskeskuksen johtaja arvioi, että heidän alueellaan on jokin palvelun ehdot täyttävä palvelu. Todennäköisimpinä luokkaan kuuluvina palvelutyyppeinä pidetään asumispalveluja, päihdepalveluja, mielenterveyspalveluja ja vammaispalveluja.⁸⁸

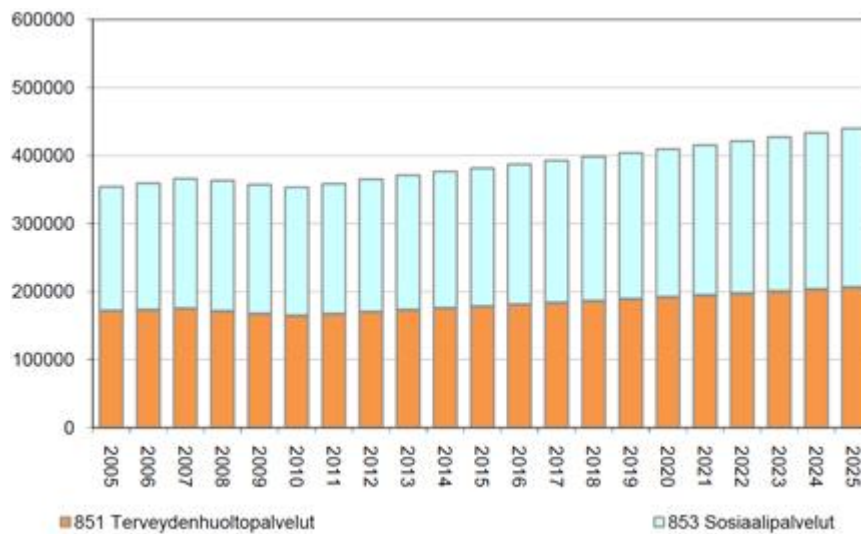
Diakoniatyön olemassaolo ei ole taloudellisista syistä uhattuna, jos diakonia ymmärretään yksilöiden ja yhteisön toteuttamana lähimmäisenrakkauteen. Suhde julkiseen palvelutuotantoon on kuitenkin keskeinen kirkon ammattidiakonian tulevaisuuden kannalta. Ratkaistessaan suuntautumista kilpailtuun palvelutuotantoon kirkko joutuu arvioimaan diakonian ammatillisen toiminnan suhdetta diakonian merkitykseen lähimmäisenrakkauden ilmentymänä. Diakonia tulee siis säilyttämään asemansa seurakunnan toiminnassa, mutta virkadiakonian ja vapaaehtoistyön asemat ovat muuttumassa.

⁸⁵ Matthies 2008, 72.

⁸⁶ Kallunki ym. 2006; Kallunki 2010a.

⁸⁷ Peltosalmi ym. 2012.

⁸⁸ Peltosalmi ym. 2012.



Kuvio 4. Terveysthuollon ja sosiaalipalveluiden työllisten määrä VATT:n esittämässä tavoiteskenaariossa (Ahokas & Honkatukia 2010, 89).

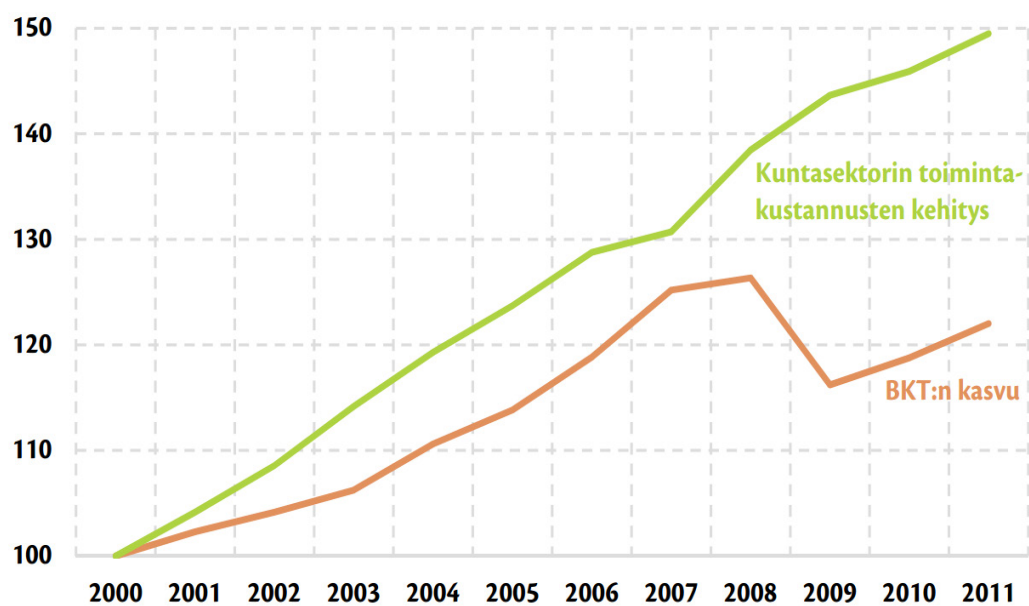
Ulkoistettujen sosiaalipalveluiden nykytilanne on vain yksi näkökulma arvioitaessa kirkon tai kirkkosidonnaisten organisaatioiden mahdollisuuksia sijoittua kyseiselle kentälle. Julkisten palvelujen kysynnän kasvu väestön ikääntyessä tuo todennäköisesti uusia mahdollisuuksia palvelutuotantoon osallistumiselle. Kysynnän kasvu on nähtävissä VATT:n esittämässä työvoimatarpeita koskevassa tavoiteskenaariossa merkittävänä työvoiman kasvuna sosiaali- ja terveyspalveluissa (Kuvio 4). Poliittiset ratkaisut vaikuttavat palvelujen tosiasialliseen ulkoistamiseen.

Markkinoiden kasvua tulee suurella todennäköisyydellä hidastamaan julkisen sektorin heikkenevä taloudellinen tilanne, joka on ollut kunnissa seurausta toimintakustannusten bruttokansantuotetta nopeammasta kasvusta 2000-luvulla (Kuvio 5) sekä valtionosuuksien heikkenemisestä. Nykyisessä tilanteessa resurssipula ei ole vielä ollut sosiaali- ja terveyspalveluiden erityinen haaste.⁸⁹ Palveluihin kohdistuvaa kustannuspainetta voi jatkossa korostaa se, että kuntasektorin kustannusten kasvu on ollut nopeampaa kuin palvelutuotannossa aikaansaadun tuotoksen kasvu. Peruskoulu, päiväkodit ja kirjastot ovat kyllä saaneet myönteisiä arvioita, mutta vanhustenhuollon ja perusterveydenhuollon laatuongelmat ovat olleet yhä enemmän esillä.⁹⁰ Vuosille 2012–2017 ajoitettujen leikkausten seurauksena kunnilta jää saamatta kyseisenä ajanjaksona yhteensä 6,6 miljardia euroa valtionosuuksia.⁹¹ Samalla ikärakenne kasvattaa palvelukysyntää. Nykyisessä taloudellisessa tilanteessa uuden palvelutuotannon toimijan on kyettävä tarjoamaan palveluita kustannustehokkaalla tavalla. Kirkon mahdollisuudet liittyvät sen yhteisölliseen ja inhimillistä vierellä kulkemista korostavaan toimintaan.

⁸⁹ Eronen ym. 2013, 25.

⁹⁰ Ekström ym. 2013.

⁹¹ Suomen Kuntaliitto 2013.



Kuvio 5. Kuntasektorin kulujen reaalin kasvu ja BKT:n reaalin kasvu 2000–2011. (2000=100) (Ekström ym. 2013).

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1 Tavoitteet ja tehtävä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kirkon ja sen seurakuntien ja seurakuntayhtymien mahdollisuuksia osallistua seurakuntatyön keskeisimmillä työaloilla varhaiskasvatuksessa, nuorisotyössä ja diakoniassa julkisten palvelujen tuotantoon. Julkiset palvelut ymmärretään tällöin kunnan, valtion tai muun julkisen sektorin toimijan järjestämisvastuulla oleviksi palveluiksi. Tutkimuskysymykset voi tiivistää seuraavasti: 1) Mitkä ovat seurakuntien ja seurakuntayhtymien sopimukselliset yhteistyösuhteet, ja millaiset valmiudet ne tarjoavat ostopalveluroolin kehittämiseksi kohdetyöaloilla? 2) Miten olemassa olevat verkostot ja yhteistyösuhteet tukevat kohdeorganisaatioiden suuntautumista ostopalvelutoimintaan? 3) Millainen suhde seurakuntien uskonnollisella perustehtävällä ja yhteisöllisellä luonteella on olemassa olevaan sopimusyhteistyöhön tai verkostokumppanuuteen? Kolmas tutkimuskysymys kytkeytyy elimellisesti kahteen edeltävään tutkimuskysymykseen, minkä vuoksi asiaa käsitellään myös näitä koskevissa asiayhteyksissä. Kolmen tutkimuskysymyksen perusteella luodaan edellytykset sen arvioimiselle, millaiset mahdollisuudet seurakunnat ja seurakuntayhtymät tarjoavat ostopalvelutoiminnan kehittämiseksi.

Tutkimus kohdistuu seurakuntatyön keskeisimpiin työaloihin, sillä juuri seurakuntien perustoimintaan liittyvät toiminnot tarjoavat kirkon piirissä resurssiltaan merkittävimmät mahdollisuudet ostopalvelutoiminnalle. Kyseisillä työaloilla työskenteli seurakuntatyössä yhteensä noin 5 300 henkeä, kun papistoa ei lasketa mukaan. Joka neljäs kirkon työntekijöistä ja noin puolet seurakuntatyön työntekijämääristä työskenteli näillä työaloilla.⁹² Kun sosiaalialan yksityinen henkilöstö on noin 57 000 henkeä, tarkastelussa olevien työalojen osuus on tästä vajaat kymmenen prosenttia. Yhteen lasketusta sosiaali- ja terveysalan yksityisestä henkilöstöstä (92 000) seurakuntien työalat ovat vajaat kuusi prosenttia.⁹³ Kohteeksi otetut työalat sisältävät siten osaamiseltaan ja henkilöstöltään potentiaalisimman lähtökohdan ostopalvelujen tuottamiselle.

Tutkimuksen kohdentuminen seurakuntatyön työaloihin tarkoittaa, että tutkimuksen eräänä näkökulmana on sopimusyhteistyön ja kirkon perustehtävän suhteen analysointi. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät seurakuntien tukitoimintojen sopimusyhteistyö sekä kirkon lakisääteiset suhteet julkiseen sektoriin, kuten kirkollisverojärjestelmä, kirkon velvollisuus ylläpitää hautausmaita tai kirkon osuus väestörekisterin ylläpitämisessä. Kirkon tukitoimintoihin liittyvässä yhteistyössä on mahdollista hyödyntää kuntien sopimusyhteistyön kokemuksia ja käytäntöjä.⁹⁴ Seurakuntatyön tai seurakuntayhtymien resurssien hyödyntäminen ostopalvelutoiminnassa edellyttää sen sijaan kirkon erityisluonteen huomioivaa tutkimusta ja kehittämistä. Analyysin näkökulmana on tällöin kirkon hengellinen ja yhteisöllinen luonne sekä näiden suhde maalliseen palvelutoimintaan.

92 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012.

93 Arajärvi & Väyrynen 2011.

94 Ks. Huokuna 2008.

Tutkimus tuottaa kuvan kirkon paikallistason sidoksista julkisiin palveluihin. Tätäkin keisempää on kuvaus yhteistyöstä ja sen suuntautumisesta, mikä antaa edellytykset arvioida kirkon mahdollisuuksia hyödyntää paikallistason resurssejaan palvelutuotannossa. Tutkimuksen päätavoitteena onkin tuottaa tietoa, joka auttaa kirkkoa kehittämään suhdettaan julkisten palvelujen tuotantoon. Kyse voi olla esimerkiksi suorasta osallistumisesta palvelutuotantoon, julkisesti merkityksellisten palvelujen itsenäisestä tuottamisesta tai jonkin palvelukokonaisuuden lopettamisesta taloudellisista syistä. Tutkimuksessa painotetaan jossakin määrin diakoniatyötä, joka oli alun perin annettu toimeksiannossa keskiössä. Aihetta koskeva aiempi keskustelu onkin keskittynyt diakoniaan, mikä on korostanut kyseisen työalan käsittelyä tutkimuksen taustoituksessa.

2.2 Tutkimusaineistot ja menetelmät

Tutkimus rajattiin kohdistumaan kirkon ja sen seurakuntien toimintaan. Aineiston keruun menetelminä ovat sekä kvantitatiivinen kyselytutkimus että laadulliset teemahaastattelut. Aineiston kerääminen kohdennettiin hyvinvointipalveluita lähelle sijoituville seurakuntien ja seurakuntayhtymien nuoriso-, varhaiskasvatus- ja diakoniatyön aloille. Kyseisiltä työaloilta on parhaiten mahdollista kerätä yleistämiseen riittävä aineisto. Tutkimusaineiston keräämisen rajoitteena on seuraava haaste: kyselytutkimuksen monipuolistaminen yhä useampiin toimintoihin/työaloihin vaikeuttaa yhtenäisen lomakkeen luomista ja tulosten vertailua työalojen välillä. Päätyöalojen työntekijöiden lisäksi mukaan otettiin kirkkoherrat ja seurakuntayhtymien työalajohtajat. Kyselyn ulkopuolelle rajattiin kirkon lähellä toimivat säätiöt ja järjestöt. Kyseisten organisaatioiden aineistoa ei olisi ollut mahdollista kerätä samalla lomaketyypillä. Niiden suhdetta julkiseen palvelutuotantoon sivutaan kyselyssä seurakuntien näkökulmasta. Tutkimus painottuu kirkon oman päätöksenteon piirissä olevaan seurakuntarakenteeseen.

Aineiston analyysin pääasiallisena kvantitatiivisena lähestymistapana on aineiston kuvaaminen jakaumien ja keskiarvojen avulla. Tämän lisäksi hyödynnetään ryhmäerojen arvioinnissa parametrisinä menetelminä t-testiä ja yksisuuntaista varianssianalyysia sekä epäparametrisinä menetelminä Mann–Whitneyn U-testiä sekä Kruskal–Wallisin testiä. Ryhmien vertailuun käytetään yksisuuntaisessa varianssianalyysissä Tukeyn post hoc -testiä. Eri muuttujien vaikutussuhteita arvioidaan GLM-analyysiä hyödyntäen. Lisäksi verkostojen yhteyksien kasaantumista arvioidaan TURF-analyysin avulla. Laadullisena menetelmänä on sisällönanalyysi. Laadullista aineistoa hyödynnetään tässä tutkimuksessa lähinnä kvantitatiivisen aineiston syventäjänä, jonka avulla pyritään konkretisoimaan kyselyn kautta käsiteltyjä aiheita.

Tutkimuksen laadullinen aineisto kohdistuu diakoniatyöhön. Kyseisen aineistonkeruun lähtökohtana on toinen tutkimushanke, joka toteutetaan Helsingin yliopistossa Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa Kirkko tämän päivän eurooppalaisissa yhteiskunnissa. Kyseistä aineistoa käytetään tässä tutkimuksessa täydentävänä aineistona, sillä laadulliset haastattelut painottavat vertailututkimuksen näkökulmaa (vertailumaana Kroatia). Haastatteluaineiston avulla täydennetään ja kuvataan yksityiskohtaisemmin määrällisen aineiston tuottamia tuloksia. Aineistoa varten haastateltiin yhteensä 25 kuntien sosiaalitoimen ja seurakuntien diakoniatyön vastuuhenkilöä. Tutkimuspaikkakuntina olivat Kouvola, Kuopio ja Vantaa. Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluna, jossa aineisto kerättiin kaikilta saman organisaatiotyypin haastateltavilta samaa teemarunkoa käyttäen. Haastatteluteemat olivat

samat myös kuntien ja seurakuntien välillä, mutta teemojen muotoilussa oli otettu huomioon organisaatioiden erityispiirteet.

Tutkimuskysely muodostaa tämän tutkimuksen pääaineiston. Kyselyn kehittämisessä hyödynnettiin väitöstutkimustani kuntien ja seurakuntien yhteistyöstä. Kyselyn valmistelu alkoi joulukuussa 2012 väitösaineistoni avoimien vastausten hyödyntämisellä työalakohtaisten kysymysten suunnittelussa. Lisäksi projektin ohjausryhmätyöskentelyllä pyrittiin varmistamaan, että eri työalojen yhteistyömuodot otettaisiin mahdollisimman hyvin huomioon.

Kysely toteutettiin keväällä 2013 siten, että ensimmäinen lomakkeiden postitus tapahtui 8.4.2013. Lomakkeet lähetettiin kirkkoherranvirastoihin tai seurakuntayhtymien johtajille. Toteutustavasta johtuen katoa saattoi syntyä kahdessa vaiheessa, sillä kirkkoherroja/johtajia pyydettiin huolehtimaan lomakkeiden jakelusta työalasta vastaaville henkilöille. Vastajia pyydettiin palauttamaan kysely 30.4. mennessä. Vastajille annettiin mahdollisuus täyttää halutessaan kysely sähköisesti. Linkki kyselyihin toimitettiin paperilomakkeen lisäksi sähköpostilla. Kyselystä lähetettiin yksi karhukirje 8.5.2013.

Aineiston keräämisen haasteena oli se, että työalojen toteutusvastuu vaihtelee seurakuntien ja seurakuntayhtymien välillä. Kyselyssä annettiin tätä varten ohjeistukset, miten menetellä erityistapauksissa. Lisäksi kyselyn alussa oli kysymykset työalojen toiminnan organisoinnista seurakunnan ja seurakuntayhtymän välillä. Mikäli työalan työtä toteutettiin sekä seurakunnassa että seurakuntayhtymässä, vastaukset pyydettiin molemmilta organisaatioilta. Kirkkoherralta ja seurakuntayhtymän johtajalta kysyttiin erillisessä kysymyksessä, puuttuiko jokin työalavastaava heidän organisaatiostaan. Tämä mahdollisti työalan puuttumisesta johtuvan kadon huomioonottamisen vastausprosentin laskemisessa.

Lomakkeita lähetettiin neljää eri versiota (kirkkoherrat/johtajat, diakonia, varhaiskasvatus, nuorisotyö). Työalakohtaisten lomakkeiden rakenne oli yhtenevä, mutta lomakkeen alku sisälsi työalakohtaista yhteistyötä koskevat kysymykset. Työalalomakkeet sisälsivät kohderyhmäyhteistyön (työalakohtainen osio), yhteistyöverkostoja, uskonnon roolia yhteistyössä, yhteistyömahdollisuuksia ja taustatietoja koskevat osiot. Kirkkoherrojen ja johtajien lomakkeet sisälsivät vain sopimuksellista yhteistyötä, yhteistyön mahdollisuuksia ja taustatietoja koskevat osiot. Kysely kohdennettiin seurakuntayhtymien ohella niiden alaisiin seurakuntiin sekä itsenäisiin seurakuntiin. Lomakkeita lähetettiin kaikkiaan 464 seurakuntaan ja seurakuntayhtymään, jolloin lähetettyjen lomakkeiden kokonaismääräksi tuli 1 856 kappaletta (Taulukko 4). Ruotsinkielisiä seurakuntia oli 62 ja seurakuntayhtymiä yhdeksän. Kyseisiä organisaatioita varten käännettiin ruotsinkielinen lomake. Kyselyn kerääminen lopetettiin kesäkuun toisella viikolla, jolloin palautuneita lomakkeita oli 1 063.

Taulukko 4. Kyselyn lähetettyjen ja saapuneiden lomakkeiden määrät ja vastausprosentit. Korjattu vastausprosentti perustuu työalojen puuttumisen huomioimiseen asiasta ilmoittaneissa organisaatioissa.

Kohderyhmät	Lähetettyjä	Saapuneita	Korjaamaton vastausprosentti	Puuttuva työala	Korjattu vastausprosentti
Kirkkoherrat/johtajat	464	280	60 %		
Diakonia	464	278	50 %	14	62 %
Varhaiskasvatus	464	260	56 %	24	59 %
Nuorisotyö	464	245	53 %	28	56 %
Yhteensä	1 856	1 063	57 %	66	59 %

Vastanneita kirkkoherroja oli 263 ja seurakuntayhtymien johtajia 17. Vastanneista seurakuntayhtymien johtajista kuusi oli Espoon tai Helsingin hiippakunnista ja viisi Porvoon hiippakunnasta. Kirkkoherrojen ja seurakuntayhtymien johtajien ilmoituksen perusteella yhteensä 66 työalaa (1–3/seurakunta) puuttui kyselyyn osallistuneista organisaatioista (Taulukko 4). Noin joka toisessa organisaatioista syynä työalan puuttumiseen oli organisaation pienuus, joka kahdeksannessa työalan keskittyminen yhtymän yhteiseksi työksi, joka kuudennessa työntekijän väliaikainen poissaolo ja joka viidennessä jokin muu syy. Kun puuttuvat työalat otettiin huomioon, korjatuksi vastausaktiivisuudeksi muodostui 59 prosenttia. Vastausaktiivisuutta voi pitää hyvänä.

Taulukko 5. Sukupuoli ja ikä vastaajaryhmittäin sekä kaikki työalojen edustajat (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012).

	Tutkimusaineisto				Kaikki työalan työntekijät	
	Miehiä	Naisia	Keski-ikä	N	Miehiä	Naisia
Kirkkoherrat/johtajat (seurakuntapapit)	86 %	14 %	54	277	(57 %)	(43 %)
Diakonia	13 %	87 %	51	272	8 %	92 %
Varhaiskasvatus	8 %	92 %	47	249	2 %	98 %
Nuorisotyö	41 %	59 %	42	233	35 %	65 %
Koko aineistossa	38 %	62 %	49	1 031	-	

Aineisto ei näyttäisi olevan iän ja sukupuolen perusteella valikoitunut. Vastaajien keski-ikä oli 49 vuotta eli sama kuin vakinaisen henkilöstön keski-ikä vuonna 2012.⁹⁵ Vastaajien sukupuolijakaumat olivat miesvaltaisempia kuin työalojen työntekijöillä (Taulukko 5). Tiedot tarjoavat viitteellisen vertailukohdan: kysely kohdennettiin vain työalojen vastaaville työntekijöille, kun taas tilastot koskevat kaikkia työalojen työntekijöitä ja seurakuntapappeja. Kirkkoherrojen ja johtajien vertailuluvut koskevat seurakuntapappeja. Vertailua vaikeuttaa se, että työalalomakkeisiin vastaamista ei ollut sidottu vain työalan työntekijöihin, sillä työalan vastuuhenkilönä toimii usein pappi. Työalalomakkeiden vastaajista pappeja/kirkkoherroja oli työalasta riippuen 8–18 prosenttia. Kirkkoherrojen vastaaminen työalalomakkeisiin oli harvinaista (N=32). Papiston miesvaltaisuus ja työalastaan vastaavien henkilöiden työntekijöitä korkeampi asema nostavat miesten osuutta diakonian, varhaiskasvatuksen ja nuorisotyön vastaajissa.

Sukupuolijakaumalla oli voimakas yhteys organisaation hierarkiaan, sillä kirkkoherroissa ja johtajissa naiset olivat selkeässä vähemmistössä. Naisten noin kuudenneksen osuus kirkkoherroista/johtajista on vastaavalla tasolla kuin naisten osuus kunnanjohtajista vuonna 2009.⁹⁶ Nuorisotyö oli lähimpänä sukupuolten välistä tasapainoa. Vastaajista runsas kolmannes (37 %) oli suorittanut vähintään opistotason tutkinnon, viidennes (21 %) ammattikorkeakoulututkinnon ja neljä kymmenestä (41 %) yliopistotutkinnon.⁹⁷ Työalojen vastaajista työskenteli yksinomaan vastaamallaan työalalla yhdeksän kymmenestä diakoniassa (89 %) sekä

⁹⁵ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012.

⁹⁶ Suomen Kuntaliitto 2011.

⁹⁷ Kyselyn lyhentämiseksi kirkkoherroilta ja johtajilta ei kysytty erikseen koulutusta, vaan heidät luokiteltiin yliopistotutkinnon suorittaneeksi.

kolme neljästä (75 %) varhaiskasvatuksessa ja nuorisotyössä (74 %). Varhaiskasvatuksen ja nuorisotyön yhdistelmä oli yleisin (15 %) poikkeava järjestely.

Taulukko 6. Vastausaktiivisuus hiippakunnittain, kun ilmoitettu työalojen puuttuminen on otettu huomioon.

	Lähetetyt (korjattu)	Saapuneet	Vastausprosentti (korjattu)
Turun arkkihiippakunta	247	126	51 %
Tampereen hiippakunta	224	123	55 %
Oulun hiippakunta	246	122	50 %
Mikkelin hiippakunta	165	112	68 %
Porvoon hiippakunta	267	130	49 %
Kuopion hiippakunta	213	150	70 %
Lapuan hiippakunta	185	112	61 %
Helsingin hiippakunta	147	100	68 %
Espoon hiippakunta	96	54	56 %
Ei seurakuntatietoa		34	
Yhteensä	1 790	1 063	59 %

Vastausaktiivisuudessa oli huomattavaa vaihtelua alueellisesti, vaikka työalan puuttumista koskevat tiedot otettiin huomioon (Taulukko 6). Aktiivisimpia hiippakuntia olivat Kuopion, Mikkelin ja Helsingin hiippakunnat, joista lähetetyistä lomakkeista palautui useampi kuin kaksi kolmesta. Sen sijaan Porvoon, Oulun ja Turun hiippakunnista palautui vain joka toinen lomake. Kyseessä ovat seurakuntaluvultaan suurimmat hiippakunnat, joihin sijoittuu väkiluvultaan pieniä seurakuntia. Tämä viittaa pienten seurakuntien heikkoon vastausaktiivisuuteen. Porvoon hiippakunnan kohdalla ruotsinkielisten seurakuntien yhteistyön lähtökohdat poikkeavat suomenkielisissä kunnissa selvästi muiden hiippakuntien suomenkielisistä seurakunnista.⁹⁸ Oulun hiippakunnan ja arkkihiippakunnan muita suomalaisia seurakuntia heikommassa vastausaktiivisuudessa voi olla kyse pienten seurakuntien resurssipulasta ja aiheen vähäisemmästä merkityksestä omalle toiminnalle verrattuna suuriin seurakuntiin. Tulosten yleistettävyyden kannalta positiivista on väestörikkaimpien alueiden eli Helsingin hiippakunnan erinomainen ja Espoon hyvä vastausaktiivisuus. Seurakuntien määrä ei kuitenkaan heijasta näissä hiippakunnissa väestömäärää: kun seurakuntien toimintatapaa arvioidaan koko väestön tavoittamisen näkökulmasta, suurimpien kaupunkien tilannetta on arvioitava erikseen. Tutkimuksen yleistämisen tasona ovat siis seurakuntaorganisaatioiden työalat, ei seurakuntien painoarvo kirkon jäsenosuudella arvioituna.

⁹⁸ Kallunki 2010a.

3 TULOKSET

3.1 Sopimuksellinen yhteistyö ja taloudelliset sidokset

3.1.1 Ostopalvelusopimukset ja niitä koskeva yhteistyö

Organisaatioiden johtajien arviot

Sopimuksellista yhteistyötä koskevat kysymykset suunnattiin kyselyssä pääosin kirkkoherroille ja seurakuntayhtymien johtajille (myöhemmin: organisaation johtajat). Lisäksi yksityiskohtia kysyttiin myös työalan vastaavilta työntekijöiltä. Joka viides (22 %) eli 60 organisaation johtajaa ilmoitti, että heillä oli jokin ostopalvelusopimus julkisten palvelujen tuottamisesta. Viisi kuudesta (50) ostopalvelusopimuksen ilmoittaneista kertoi sopimuksen koskevan koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa. Kaksi vastaajaa ilmoitti sopimuksen koskevan varhaiskasvatusta ilman tarkempaa määrittelyä. Lisäksi kolmella organisaatiolla oli kerhotoimintaa, kahdella perheneuvontaa ja yhdellä kuntouttavaan työtoimintaan, sairaalasielunhoitoon tai erityisnuorisotyöhön liittyvä sopimus. Kaksi organisaation johtajaa mainitsi kiinteistönhoitoon liittyvästä sopimuksesta.

Taulukko 7. Kirkkoherrojen ja seurakuntayhtymien johtajien ilmoittamien ostopalvelusopimusten taloudellinen arvo.

	N	%
Alle 10 000 €	4	9
10 000–19 999 €	10	23
20 000–49 999 €	15	35
50 000–99 999 €	7	16
100 000–199 999 €	5	12
200 000–364 000 €	2	5
Yhteensä	43	100

Vain runsaat kaksi kolmannesta sopimuksesta ilmoittaneista kertoi ostopalvelusopimusten taloudellisen arvon. Kaikki sopimukset olivat arvoltaan suhteellisen pieniä, sillä taloudellisesti merkittävin sopimus oli 364 000 euroa. Vajaa kolmannes sopimuksista oli arvoltaan alle 20 000 euron sopimuksia ja vain joka kuudennen sopimuksen arvo ylitti 100 000 euroa. Ilmoitettujen sopimusten yhteenlaskettu liikevaihto oli 2 550 000 euroa ja sopimusten taloudellisen arvon keskiarvo oli vajaat 60 000 euroa. Kirkon vuotuisiin verotuloihin suhteutettuna (962 miljoonaa euroa yhteisöveroineen vuonna 2012) seurakuntien ja seurakuntayhtymien ostopalvelusopimukset edustavat kolmen promillen osuutta. Yksityisten sosiaalipalveluiden 2,6 miljardin liikevaihtoon⁹⁹ suhteutettuna kyseessä on yhden promillen osuus.

⁹⁹ Arajärvi & Väyrynen 2011.

Ostopalvelujen volyymia tarkasteltaessa on muistettava, että kirkon tavoitteena ei ole ollut ostopalveluihin perustuvan toiminnan kasvattaminen. Sopimukset ovat syntyneet pikemminkin toiminnan sivutuotteena kuin tavoiteltuna kehityksenä. Tämän seurauksena ostopalvelutoiminta on keskittynyt kapealle varhaiskasvatuksen sektorille, jolle tyypillistä on pienimuotoinen toiminta. Yksityinen päiväkotitoiminta tai erilaiset asumispalvelut edustavat liikevaihdoltaan erilaista sosiaalipalvelujen mittakaavaa. Kirkon alueellisen ja toiminnallisen kattavuuden takia on todennäköistä, että ostopalvelutoimintaa olisi sisällöllisesti mahdollista monipuolistaa. Esitetyt luvut eivät sisällä koko kirkon ostopalvelutoimintaa, vaan kuvaavat kyselyyn vastanneiden organisaatioiden tilannetta. Mikäli kato oletetaan tarkastellun asian suhteen neutraaliksi, seurakuntien ja seurakuntayhtymien sopimusten koko olisi puoli prosenttia kirkon verotulojen koosta.

Kyselyssä tarkasteltiin kohdeorganisaatioiden epäsuoria yhteistyösuhteita julkiseen palvelutuotantoon. Johtajilta kysyttiin tietoa julkisesti rahoitettujen palvelujen tuottamiseen liittyvästä yhteistyöstä järjestön tai säätiön kanssa. Myönteinen vastaus ei edellyttänyt tässä tapauksessa varsinaista taloudellista sidosta toimintaan. Tällaisesta yhteistyöstä ilmoitti joka kymmenes (N=28) vastaaja. Myönteisesti vastanneista organisaatioista vain kahdeksan kuului siihen joukkoon, joilla oli omaa ostopalvelutoimintaa. Tällä perusteella vajaalla kolmanneksella (29 %) seurakuntia tai seurakuntayhtymiä oli joko omaa ostopalvelutoimintaa tai yhteistyötä julkisesti rahoitetun palvelutoiminnan tuottamisessa. Jälkimmäisissä yhteistyökumppaneina olivat setlementtiliike, Mannerheimin lastensuojeluliitto, vanhusten tai vammaisten tukemiseen keskittynyt yhdistys, erityisnuorisotyön palvelu, seurakunnan kiinteistöön sijoittunut palvelukoti, iltapäiväkerhojen järjestäjät, kaupunginosa- tai kyläyhdistys, NMKY, omaishoitajien yhdistys, partio, diakoniaopiston säätiö ja erilaiset muut säätiöt.

Noin joka kymmenes (11 %, N=30) organisaation johtajista ilmoitti, että omalla organisaatiolla oli toimintaa, josta kunta tai kaupunki oli sitoutunut maksamaan taloudellista korvausta/tukea. Kuusi kymmenestä (60 %) näistä liittyi iltapäivätoimintaan, jonka lisäksi taloudellista korvausta saatiin erityisnuorisotyöstä, Helsingin seurakuntayhtymän Lehtisaaren nuorisokodista, Vantaan seurakuntayhtymän Laurinkodista, perheneuvonnan järjestämisestä (3), pikkukoulutoiminnasta, kehitysvammaisten leirien järjestämisestä ja erilaisten juhlien tai virkistyspäivien järjestämisestä (3).

Varhaiskasvatuksen arviot

Ostosopimusten olemassaoloa kysyttiin myös työalojen vastaavilta kysymyspatteristossa, jossa vastaajan tuli merkitä työalansa kuntayhteistyön tavat eri kohderyhmätyön muodoissa. Tällä kysymyksellä pyrittiin saamaan yksityiskohtaisempia tietoja eri toimintojen taloudellisista sitoumuksista. Ostosopimuksia ja palveluseteliä koskevat kysymykset olivat osana eri yhteistyömuotoja koskevia kysymyksiä, joita oli kaikkiaan yhdeksän. Kyseisessä yhteydessä ostopalvelusopimus oli määritelty laajasti, jolloin se kattoi varsinaisen palvelujen tuottamisen lisäksi koulutuksen järjestämisen sekä tilojen ja työvoiman ostamisen toiselta osapuolelta. Kyseessä ei ole siis tilaaja–tuottaja-mallin mukainen palvelun tuottamisen malli. Palvelusetelin käyttö oli määritetty koskemaan tilannetta, jossa kunnan palveluseteliä käytettiin maksuvälineenä siten, että tuloja tulee seurakunnalle tai seurakuntayhtymälle. Tulokset täydentävät kirkkoherrojen antamaa taloudellisten sidosten kuvaa.

Kaksi varhaiskasvatuksen vastaajaa ilmoitti ostopalvelusopimuksesta kunnan kanssa perhepäivähoidossa, 52 vastaajaa aamu- ja iltapäivätoiminnassa ja kolme perheneuvontatyössä. Aamu- ja iltapäivätoiminnan ostopalvelusopimuksesta ilmoittaneet jakautuivat kuitenkin

yksityiskohtaisemmassa kysymyksessä yhtä suurina ryhminä kahteen taloudellisen tuen organisoitumistapaan, julkiseen avustukseen tai ostopalvelusopimukseen. Ostopalvelusopimus näyttää siten viittaavan kyseisessä laajassa kysymyspatteristossa taloudellisen korvauksen saamiseen kunnalta, ei välttämättä yksittäiseen sopimustyyppiin. Organisaatioiden johtajien ja varhaiskasvatuksen vastaavien antamat tiedot ovat kuitenkin linjassa toistensa kanssa. Palveluseteliä oli hyödynnetty kolmessa seurakunnassa aamu- ja iltapäivätoiminnan, kahdessa perhepäivähoidon sekä yhdessä seurakunnassa lapsiperheiden (muut kuin lasta odottavat perheet) palveluiden kohdalla. Kyseessä on siis verraten harvinainen taloudellinen sidos. Määrällisiä tuloksia tarkasteltaessa on syytä vielä muistaa, että useiden seurakuntien sekulaarina yhteistyökumppanina voi toimia sama kunta tai kaupunki.

Taulukko 8. Seurakuntien ja seurakuntayhtymien taloudelliset sidokset vuosina 2005 ja 2013 kuntiin aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisessä varhaiskasvatuksen vastaavien mukaan. (Vuoden 2005 tiedot: Kallunki 2010a.)

	2005		2013	
	N	%	N	%
Ei yhteistyötä toiminnan järjestämisessä	165	50	138	63
Yhteistyötä ilman taloudellista sidosta	51	15	19	9
Kunta rahoittaa ostopalvelun ja julkisen avustuksen kautta	5	1	2	1
Seurakunta saa julkista avustusta toiminnan järjestämiseen	62	19	31	14
Osa kunnan toiminnasta ostetaan seurakunnalta	33	10	27	13
Kunta ostaa toiminnan kokonaan seurakunnalta	16	5	1	0
Yhteensä	332	100	218	100

Väitökseeni perustuva vertailutieto mahdollisti varhaiskasvatuksen antamien tietojen vertailun vuoden 2005 lopun tilanteeseen. Taloudelliset sidokset kuntiin ovat aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisessä viimeisen kahdeksan vuoden aikana heikentyneet seitsemällä prosenttiyksiköllä (Taulukko 8). Erityisesti sellaiset taloussidokset ovat karsiutuneet, joissa seurakunta on julkista avustusta saava toimija tai ainoa kuntien järjestämän iltapäivätoiminnan tuottaja. Jälkimmäistä kehitystä voi pitää myönteisenä, sillä uskonnollisen yhteisön toimiminen ainoana palveluntuottajana voi olla ongelmallinen sekä seurakuntien omalta että yhteiskunnallisen moniarvoisuuden kannalta. Ostopalvelutoiminnan kehityksen kannalta on myönteistä, että seurakunnan osallistuminen yhtenä palveluntuottajana kuntien järjestämään aamu- ja iltapäivätoimintaan on yleistynyt. Seurakunnilla on siis säilynyt merkittävä sidos kuntien järjestämään toimintaan vuonna 2004 tapahtuneen kuntien järjestämisvastuun vahvistumisen jälkeen.¹⁰⁰ Eriytyminen ei ole tässä tapauksessa tarkoittanut toiminnan siirtymistä kokonaan sekulaareille toimijoille. Seurauksena on ollut uskonnollisen ja maallisen paikallishallinnon välinen uudenlainen sidos.

Seurakunnan, kunnan ja työalan koon vaikutus

Varhaiskasvatuksen ostopalvelusopimukset antavat mahdollisuuden tarkastella organisaation koon merkitystä ostopalvelusopimuksen toteutumiselle. Aamu- ja iltapäivätoimintaa koskevat ostopalvelusopimukset olivat yleisempiä suurissa kuin pienissä kunnissa. Yli 100 000 asukkaan (28 %) ja 40 000–99 999 asukkaan (27 %) kunnissa sijaitsevilla seurakunnissa

¹⁰⁰ Ks. Kallunki ym. 2006; Kallunki 2007; Kallunki 2008a.

runsaalla neljänneksellä oli ostopalvelusopimus iltapäivätoiminnan järjestämisestä. Ostopalvelusopimuksista seitsemän kymmenestä (71 %) sijoittui tämän kokoisiin kuntiin. Alle 6 000 asukkaan kunnissa sijaitsevilla seurakunnissa sopimuksia ei ollut lainkaan. Kolme neljästä (75 %) sopimuksesta sijoittui seurakuntiin, joissa oli 16 000 tai enemmän jäseniä. Työalan työntekijämäärä oli myös yhteydessä asiaan: sopimukset olivat yliedustettuina niissä organisaatioissa, joissa varhaiskasvatuksessa työskenteli yli kymmenen henkeä.

Organisaation kokoon liittyvät tekijät selittivät kaikki ostopalvelusopimuksen yleisyyttä: niin seurakuntakoko, kuntakoko kuin työalan työntekijämäärä oli yksittäin tarkasteltuna yhteydessä ostopalvelusopimuksen olemassaoloon.¹⁰¹ Lisäksi tarkasteltiin organisaation kokoon liittyvien tekijöiden yhteistä vaikutusta. Tulosten perusteella ostopalvelusopimusten todennäköisyyteen vaikuttavat samansuuntaisesti kaikki edellä mainitut kokoon liittyvät tekijät: työntekijämäärä ($F_{(6,187)}=2,8^*$), kunnan asukasluku ($F_{(6,187)}=2,2^*$) ja seurakunnan jäsenmäärä ($F_{(4,187)}=4,3^{**}$). Lisäksi työntekijämäärän kasvaminen lisäsi suuressa seurakunnassa ostopalvelusopimuksen todennäköisyyttä samalla kun suuren seurakunnan sijoittumisella suureen kuntaan oli merkitystä.¹⁰²

Varhaiskasvatuksen ostopalvelusopimuksiin näytti siten liittyvän suuruuden ekonomiaan perustuva logiikka, jossa kasvavat toiminnot tukivat toisiaan. Ilmiö on siinä mielessä huomattava, että kyseessä on mittakaavaltaan pienimuotoinen aamu- ja iltapäivätoimintaan liittyvä palvelu. Edellä mainitut kokoon liittyvät tekijät selittivät neljänneksen¹⁰³ iltapäivätoiminnan ostosopimusten yleisyydestä.

Diakonian arviot

Diakoniatyössä ostopalvelusopimukset olivat harvinaisempia kuin varhaiskasvatuksessa. Toisaalta diakonian sopimukset jakautuivat huomattavan monipuolisesti erilaisiin toimintoihin. Diakoniassa oli lisäksi varhaiskasvatusta hieman useammin hyödynnetty palveluseteliä. Ostopalvelusopimuksia seurakunnilla/seurakuntayhtymillä oli perhetyössä (3), vammaistyössä (2), kriisituen (2), velkaneuvonnassa (2), työttömien tukemisessa (2), päihdetyössä (1), omaishoitajien tukemisessa (1), maahanmuuttajatyössä (1) ja kriminaalityössä (1). Organisaation johtajat eivät olleet ilmoittaneet merkittävää osaa näistä sopimuksista, joten kyse saattaa olla tavallista pienemmistä sopimuksista. Palveluseteliä käytettiin seurakunnissa/seurakuntayhtymissä vanhustyössä (2), päihdetyössä (1), perhetyössä (1) ja omaishoitajien tukemisessa (1). Palvelusetelien käyttö on sekä diakoniassa että varhaiskasvatuksessa vielä niin harvinaista, ettei toiminnasta ole mahdollista tehdä tilastollisia johtopäätöksiä. Satunnaiset tekijät voivat olla merkittävässä osassa yksittäisten aktiviteettien valikoitumisessa.

Varhaiskasvatuksessa aamu- ja iltapäivätoiminnan ostopalvelutoimintaa ovat tukeneet kirkon toimiminen yhtenä alan pioneerina sekä toiminnan sopivuus seurakunnan paikalliseen ja yhteisölliseen asemaan.¹⁰⁴ Vastaavaa ostopalvelutoiminnan kehitystä ei ole tapahtunut velkaneuvonnassa, vaikka kyseessä on ollut 1990-luvun laman myötä vahvistunut toimintakenttä,

101 Tässä tarkastelussa käytettiin yksisuuntaista varianssianalyysiä. Muuttujista käytettiin luokiteltuja versioita alkuperäisten muuttujien vinouden vuoksi. Kuntakokomuuttuja oli 7-luokkainen: alle 2 000, 2 000–5 999, 6 000–9 999, 10 000–19 999, 20 000–39 999, 40 000–99 999 ja yli 100 000 asukasta. Seurakuntakoko: alle 4 000, 4 000–7 999, 8 000–11 999, 12 000–16 000 ja yli 16 000 jäsentä. Työalan työntekijämäärä: korkeintaan 1 työntekijä, 2–3, 4–6, 7–9, 10–19, 20–29 ja 30 tai enemmän työntekijöitä.

102 Työalan työntekijämäärällä ja seurakuntakokoilla oli siis yhdysvaikutus itsenäisten vaikutusten ohella ($F_{(13,187)}=2,2^{**}$). Samoin seurakuntakokoilla ja kuntakokoilla ($F_{(12,187)}=2,1^*$).

103 Adjusted R²=,246.

104 Ks. Kallunki 2008a; Kallunki 2010a.

jossa kirkko on toiminut aktiivisesti (esim. diakonian antama velkaneuvonta ja Takuu-Säätiö). Aktiivisesti taloudellista avustamista harjoittavien diakoniatyöntekijöiden osuus on miltei yhtä korkea kuin vanhustyössä aktiivisten osuus.¹⁰⁵ Taloudellinen avustaminen ei kuitenkaan heijastu velkaneuvonnan sopimuksiin, sillä vain kaksi diakoniatyön vastaavaa ilmoitti tässä tutkimuksessa velkaneuvontaa koskevasta ostopalvelusopimuksesta. Eräänä syynä tähän on julkisen velkaneuvonnan keskittyneisyys: vuonna 2007 talous- ja velkaneuvontayksikköjä oli kaikkiaan 60, joista kunnallisia oli 52 ja yksityisiä vain 8. Vain yksi sopimus oli tuolloin järjestetty kirkon diakoniatyön kautta. Vaikka julkisen sektorin tarjoama velkaneuvonta on ollut kysyntään nähden riittämätöntä, kirkon merkitys velkaneuvonnassa on todennäköisimmin täydentävä tuen ja ohjauksen antajana.¹⁰⁶

Diakoniassa aktiivisimpia yhteistyömuotoja ovat olleet vanhustyö, vammaistyö ja kriisituki.¹⁰⁷ Näissä toiminnoissa on kehittynyt taloudellisia sidoksia myös kuntien ja seurakuntien välille ostopalvelun tai palvelusetelin kautta. Taloudelliset sidokset edustavat niin monipuolisesti yksittäisiä toimintoja, ettei niiden pohjalta ole mahdollista päätellä toimintojen kehittämismahdollisuuksista. Tulokset kuitenkin vahvistavat seurakuntien mahdollisuuden osallistua taloudellisen sidoksen kautta julkisten palvelujen tuotantoon. Kehitys tältä osin on alussa. Seurakunnilla on ollut perinteisesti paremmat mahdollisuudet yhteistyöhön niissä toiminnoissa, jotka sijoittuvat lähelle kansalaisyhteiskunnan järjestöjen roolia.¹⁰⁸ Näissä toiminnoissa ei ole kyse erityisen vahvasti säännellyistä ja institutionalisoiduista toiminnoista.

Nuorisotyön arviot

Nuorisotyössä ostopalvelusopimukset tai palvelusetelit olivat myös harvinaisia. Ostopalvelusopimuksia oli eniten kouluyhteistyössä, alakouluissa (10) ja yläkouluissa (4). Tämän lisäksi ostopalveluja käytettiin varhaisnuorisotyössä (4), nuorisotyössä (4) ja muussa erityisnuorisotyössä (1) kuin työpajatoiminnassa tai etsivässä työssä. Nuorisotyössä palvelusetelin käyttö liittyi kouluyhteistyöhön ala- (1) ja yläkouluissa (1), varhaisnuoriso- ja nuorisotyössä (2) sekä etsivässä työssä (1) ja muussa erityisnuorisotyössä (1). Tuloksia tulee tulkita taloudellisen sidoksen kautta, ei välttämättä sopimuksellisuutta ja palvelusetelimallia korostaen. On esimerkiksi mahdollista, että koulu korvaa oppilashuoltotyöhön liittyviä kuluja oppilasperusteisesti seurakunnille tai seurakuntayhtymälle. Kaikissa malleissa ei siten ole välttämättä kyse puhtaasta ostopalvelusopimuksesta eikä monipuolisen valintatilanteen mahdollistavasta palvelusetelin käytöstä.

¹⁰⁵ Kiiski 2013, 21.

¹⁰⁶ Ks. Rissanen 2009; Kirkkohallitus 2009.

¹⁰⁷ Ks. Kallunki 2008a.

¹⁰⁸ Kallunki 2010a.

3.1.2 Muut taloudelliset sidokset

Resurssiyhteistyö organisaatioiden johtajien mukaan

Perinteisesti resurssiyhteistyötä on pidetty todennäköisenä pienillä paikkakunnilla.¹⁰⁹ Työvoimaresurssien jakamisessa yhteistyö on kuitenkin aiemmin jakautunut yllättävän alueesta riippumattomasti. Vuoden 2005 lopulla kerätyn aineiston perusteella kunnan ja seurakunnan yhteiset työntekijät olivat lähes yhtä yleisiä varhaiskasvatuksessa (8 % eli 31 seurakuntaa), nuorisotyössä (6 % eli 22 seurakuntaa) kuin diakoniassa (8 % eli 33 seurakuntaa). Kun työvoimaresurssiyhteistyön jakautumista tarkastellaan maaseutuluokituksen näkökulmasta, joka mittaa hyvin resurssikeskittymien eli kaupunkiseutujen läheisyyttä¹¹⁰, myös alueellinen jakautuminen osoittautuu hyvin tasaiseksi. Yhteiset työntekijät ovat vain hieman yleisempiä – ilman tilastollisesti merkitsevää eroa – harvaan asutulla maaseudulla kuin kaupungeissa tai kaupunkien läheisellä maaseudulla.

Tässä tutkimuksessa työvoimaresurssien yhdistämistä tarkasteltiin sekä organisaatioiden että toimintatapojen suhteen edellistä monipuolisemmin. Lähtökohtana oli jako epäviralliseen ja viralliseen työvoimaresurssiyhteistyöhön, joita kirkkoherrat ja seurakuntayhtymän johtajat pyydettiin arvioimaan samanaikaisesti. Epävirallinen työvoimaresurssien jakaminen liittyy yleensä yksittäisten toimintojen järjestämiseen. Tämän kaltaista yhteistyötä oli runsaalla kolmanneksella organisaatioista kuntien kanssa ja runsaalla neljänneksellä järjestöjen kanssa (Taulukko 9). Tätä suunnitelmallisempaa epävirallista yhteistyötä oli vain pienellä osalla seurakunnista.

Taulukko 9. Seurakuntien ja seurakuntayhtymien epävirallinen yhteistyö kuntien ja järjestöjen kanssa työvoimaresurssien jakamisessa. Tieto perustuu organisaatioiden johtajien antamaan tietoon.

	Kuntien kanssa		Järjestöjen kanssa	
	N	%	N	%
Ei	148	56	171	67
Kyllä, yksittäisissä toiminnoissa	97	37	75	29
Kyllä, suunnitelmallisesti resursseja yhdistäen	18	7	11	4
Yhteensä	263	100	257	100

Resurssiyhteistyön jakautumista alueellisesti ei ollut ajantasaisen maaseutuluokituksen puuttumisen takia mahdollista tarkastella vuoden 2005 aineistoa vastaavalla tavalla. Tämän sijasta työvoimaresursseja koskevan yhteistyön suhdetta tarkasteltiin erilaisiin seurakunnan ja kunnan resursseja koskeviin resurssimittareihin kuten kunnan asukaslukuun, seurakunnan jäsenmäärään, jäsenmäärään suhteutettuun vuosityövoimaan ja jäsenmäärään suhteutettuun kirkollisverotuottoon. Epävirallisella yhteistyöllä ei ollut mitään tilastollista yhteyttä kyseisiin muuttujiin. Kuntien ja järjestöjen kanssa tehtävää epävirallista yhteistyötä työvoimaresursseissa ohjaavat siis muut kuin taloudelliset tekijät. Tämä on johdonmukaista, sillä resurssien yhdistämistä tapahtuu usein yksittäisissä toiminnoissa, joissa keskeistä on toiminnan sujuvuus sekä

¹⁰⁹ Pesonen & Vesala 2006a; Pesonen & Vesala 2006b; Pesonen & Vesala 2007a; Pesonen & Vesala 2007b; Lahtiluoma & Turunen 2011.

¹¹⁰ Malinen ym. 2006.

kuntalaisten ja seurakuntalaisten palveleminen.¹¹¹ Kunnat suuntautuvat seurakuntiin yhteistyökumppaneina ensisijaisesti uskonnollisina toimijoina.¹¹² Taloudellisten sidosten merkitys erityisesti työvoimaresurssien epävirallisessa yhteistyössä on tästä syystä pieni.

Kolmannes seurakunnista ja seurakuntayhtymistä teki virallista yhteistyötä työvoimaresurssien jakamisessa kuntien kanssa ja neljännes järjestöjen tai säätiöiden kanssa (Taulukko 10). Sen sijaan muun kuin kuntien, järjestöjen tai yritysten kanssa työvoimaresursseja jakoi virallisesti vain joka neljästoista organisaatio. Virallisella yhteistyöllä työvoimaresursseissa oli yhteys seurakunnan kokoon ($F_{(4,215)}=4,4^{**}$) vain siltä osin, että ”jokin muu” tapa jakaa virallisesti työvoimaresursseja oli yleisempää suurissa organisaatioissa. Suurissa seurakunnissa tai seurakuntayhtymissä yhteistyö työvoimaresurssien jakamisessa järjestöjen kanssa toteutui muita useammin projektien kautta ($F_{(4,212)}=3,1^*$). Kyse ei kuitenkaan ollut paikkakunnan koon vaikutuksesta. Seurakuntaorganisaation koko näyttää siis mahdollistavan monipuolisen resurssiyhteistyön kuntien ja järjestöjen kanssa. Tulos tukee käsitystä, että seurakuntayhtymämalli voi tukea joustavaa työvoimaresurssien yhteiskäyttöä myös kirkon ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Kyse on kuitenkin suhteellisen heikoista yhteyksistä.

Taulukko 10. Seurakuntien ja seurakuntayhtymien virallinen yhteistyö kuntien, järjestöjen/säätiöiden ja muiden toimijoiden kanssa työvoimaresurssien jakamisessa. Tiedot perustuvat kirkkoherrojen ja seurakuntayhtymien johtajien antamiin tietoihin. ”Muut toimijat” ovat muita kuin kuntia, järjestöjä tai yrityksiä.

	Kunnan kanssa		Järjestön kanssa		Muun toimijan kanssa	
	N	%	N	%	N	%
Ei	146	64	169	76	197	93
Kyllä, projektien kautta	52	23	34	15	6	3
Kyllä, yhteisen työntekijän kautta	12	5	4	2	3	1
Kyllä, ostamalla toiselta työpanosta tai avustamalla palkkauksessa	8	4	7	3	1	1
Kyllä, jotenkin muuten	8	4	9	4	4	2
Yhteensä	226	100	223	100	211	100

Eräs organisaatioiden johtajilta kysytty kokonaisuus liittyi tilayhteistyöhön kuntien ja kolmannen sektorin organisaatioiden kanssa. Nykyisellään seurakunnat käyttävät 1 052 miljoonan euron toimintakuluistaan prosentin eli 11 miljoonaa euroa pelkästään kiinteistöveroihin. Vuonna 2012 uudis- ja korjausrakentamiseen kului yhteensä 76 miljoonaa euroa. Nämä menot eivät sisällä kiinteistöjen lämmitykseen ja henkilöstökuluihin liittyviä kustannuksia.¹¹³ Seurakuntien taloudellisen tehokkuuden kannalta kiinteistöjen nykyistä tehokkaampi käyttö muodostaa merkittävän mahdollisuuden. Kyse voi olla julkisesti rahoitetuista kirkon tuottamista palveluista tai tilojen vuokraamisesta muiden organisaatioiden käyttöön.

Kyselyssä pyydettiin organisaatioiden johtajia arvioimaan tilayhteistyötä kuntien ja kolmannen sektorin kanssa. Yllättävää oli, että seurakunnat ja seurakuntayhtymät vuokrasiivat useammin kunnilta omaan käyttöönsä tilaa kuin antoivat tilan vastikkeellisesti kunnan käyttöön. Neljännes (26 %) eli 65 johtajaa ilmoitti vuokraavansa tiloja kunnille, mutta tätä suurempi osuus eli kolmannes (33 %) ilmoitti vuokraavansa tiloja omaan käyttöönsä

¹¹¹ Ks. Suomen Kuntaliitto 2002; Lahtiluoma & Turunen 2011.

¹¹² Kallunki 2009a.

¹¹³ Kirkkohallitus 2013.

kunnilta. Kunnalta vuokraamisen yleisyyteen voi vaikuttaa tilayhteistyön perinteet, joissa tiloja on voitu vaihtaa keskenään silloin kun osapuolilla on ollut toisilleen parhaiten sopivat tilat.¹¹⁴ On myös mahdollista, että tämän seurauksena seurakunnat ovat osassa paikkakunnista halukkaita luovuttamaan vastikkeetta tilojaan kunnille, mutta vastaavaa halukkuutta ei esiinny kaikkialla kuntien taholta. Tilojen vuokraaminen kunnille liittyi yleisimmin kerhotoimintaan (12), päiväkoteihin tai perhepäivähoitoon (5), opetustilaan (5), leiritoimintaan (4), liikuntatiloihin (3), varhaiskasvatukseen (3), kansalaisopisto- (2) tai tapahtumakäyttöön (2). Yksittäisiä vuokraamiseen liittyviä toimintoja olivat työpajatoiminta, vammaistointa, sosiaalipalvelut, sauna, nuorisotyö, neuvola, kaupungin orkesterin toiminta, kokoustila, asunnot, asukastoiminta ja kappeli.

Organisaatioiden johtajat ilmoittivat yleensä molemmista toiminnoista, sekä vuokralle antamisesta että vuokralle ottamisesta. Tilojen vastikkeellisen vuokraamisen painottuminen seurakunnille oli siten vastaajatasolla tarkasteltuna suhteellisen harvinaista: Vain joka kahdeksas (12 %) seurakunta vuokrasi tiloja kunnilta, mutta ei vuokrannut itse tiloja kunnille. Kolmessa neljästä (77 %) seurakunnasta tilojen vuokraus kunnan kanssa oli vastavuoroista. Joka yhdeksäs ilmoitti vuokraavansa enemmän kunnalta (11 %). Vastausryhmien ero muodostui siis niistä, jotka vastasivat peräkkäisistä kysymyksistä vain toiseen. Kuntien ja seurakuntien välisen vuokrauksen painottumisesta jompaa kumpaan suuntaan ei tämän perusteella ole mahdollista tehdä voimakkaita johtopäätöksiä.

Sekä kunnilla että seurakunnilla on nykyisin tarve tehostaa tilojensa käyttöä, jolloin merkitystä on myös kolmannen sektorin järjestöjen tarpeilla. Tilojen vuokraus järjestöille oli yhtä yleistä kuin kunnille vuokraaminen, sillä neljännes (26 %) seurakunnista ilmoitti järjestöjen käyttävän heidän tilojaan vastikkeellisesti. Järjestöille vuokrattaessa vastaajien ilmoittamia toimintoja olivat kerhotoiminta (7), kokoustilat (10), partio (6), veteraani- tai eläkeläisjärjestö (4), Mannerheimin lastensuojeluliitto (3), leiritilat (4), 4H-toiminta (1), järjestön kahvila (3), AA-toiminta (2), musiikkiopisto (2) tai muu musiikkitoiminta (3), setlementti (1) ja koko järjestötoiminnan sijoittuminen vuokratiloihin (2). Merkittävä osa toiminnoista, kuten kokoustilat, kerhotoiminta, partio ja leiritilat, liittyy todennäköisemmin lyhytaikaiseen kuin pitkäaikaiseen tilavuokraukseen.

3.1.3 Mahdollisuudet lisätä sopimuksellista yhteistyötä

Kaikilta vastaajilta kysyttiin heidän käsitystään kirkon mahdollisuuksista osallistua nykyistä enemmän julkisten palvelujen tuotantoon. Kyselyssä esitetyn määritelmän mukaan julkiseksi palveluksi katsottiin ”kunnan, valtion tai muun julkisen sektorin toimijan järjestämisvastuulla oleva palvelu”. Julkisten palvelujen tuotannon lisäämistä koskevana toteutustapoina olivat kysymyksessä työaloittain, työalojen välisen yhteistyön avulla tai kirkolle läheisten järjestöjen kautta tapahtuva osallistuminen. Mittari yhdisti mahdollisuuden ja toivottavuuden siten, että nollapisteenä toimi käsitys kehityssuunnan mahdottomuudesta. Kysymyksen tavoitteena oli mitata seurakuntien omien toimialojen ja sisäisen toiminnan mahdollisuutta ja halukkuutta osallistua palvelutuotantoon. Mikäli kirkko laajentaa merkittävästi palvelutuotantoon osallistumista, yhtiöittäminen on todennäköinen käytännön ratkaisu. Esimerkiksi järjestöjen

¹¹⁴ Ks. Kallunki 2010a.

palvelutuotannossa toimintojen yhtiöittäminen on viime vuosina vähitellen vahvistunut.¹¹⁵ Yhtiöittäminen on pikemminkin kehityspolun päässä oleva mahdollisuus kuin alkavan palvelutuotannon välttämättömyys. Tältä kannalta seurakuntien halukkuus ja mahdollisuus osallistua joko itsenäisesti tai läheisten järjestöjen kautta palvelutuotantoon on oleellisempi kuin valmius yhtiöittää toimintoja.

Enemmistö vastaajista piti kaikkia kysyttyjä kokonaisuuksia – niin itsenäisesti, työalojen välisen yhteistyön kuin kirkolle läheisten järjestöjen kautta toteutettua julkisten palvelujen tuotantoon osallistumista – vähintään jossain määrin toivottavana. Julkiseen palvelutuotantoon osallistumisen kannatus kasvoi siirryttäessä yksittäisestä yksiköstä organisatorisesti laajempaan kokonaisuuteen ja kirkolle läheisten järjestöjen hyödyntämiseen (Taulukko 11). Vastaajat näkivät siis pääosin realistisesti yksittäisen seurakunnallisen työalan mahdollisuudet siirtyä palvelutuotantoon. Kaikista suurimman kannatuksen sai järjestöjen kautta toteutettava osallistuminen, joskin vastaajista joka kymmenes ei nähnyt vaihtoehtoa edes mahdollisena.

Taulukko 11. Kaikkien vastaajien arviot siitä, kuinka mahdollista ja toivottavaa on lisätä kirkon osallistumista julkisten palvelujen tuotantoon työalojen itsenäisenä toimintana, työalojen välisenä yhteistyönä tai kirkolle läheisten järjestöjen kautta.

	Työala itsenäisesti		Työalojen välisenä yhteistyönä		Kirkolle läheisten järjestöjen kautta	
	N	%	N	%	N	%
Ei mahdollista	204	21	140	14	94	10
Mahdollista, mutta ei lainkaan toivottavaa	211	21	186	19	136	14
Mahdollista ja jossain määrin toivottavaa	411	42	444	45	470	47
Mahdollista ja melko toivottavaa	131	13	171	17	226	23
Mahdollista ja hyvin toivottavaa	34	3	54	5	63	6
Yhteensä	991	100	995	100	998	100
Keskiarvo	2,6		2,8		3,0	

Aiemmassa tutkimuksessa diakoniatyön on todettu olevan muita työaloja kriittisempi kirkon ostopalvelutoiminnalle.¹¹⁶ Tulos täsmentyy hieman tässä tutkimuksessa. Diakoniatyö suhtautui kaikista kriittisimmin mahdollisuuksiin osallistua niin itsenäisesti ($F_{(7,983)}=4,9^{***}$), työalojen välisenä yhteistyönä ($F_{(7,981)}=5,7^{***}$) kuin järjestöjen kautta ($F_{(7,981)}=2,4^*$) palvelujen tuottamiseen. Poikkeuksena on seurakuntayhtymien diakoniavastaajien suhtautuminen järjestöjen kautta toteutettavaan palvelutuotantoon. He arvioivat ($ka=3,3$; $N=15$) asiaa keskimääräistä myönteisemmin. Kaikista myönteisimmin järjestöpalveluja arvioivat seurakuntayhtymien johtajat ($ka=3,8$, $N=13$) ja seurakuntayhtymien nuorisotyö ($ka=3,6$; $N=11$). Järjestöyhteistyönä toteutettu palvelu muodosti siis seurakuntayhtymien diakoniasta vastaavilla työntekijöillä poikkeuksen. Muilta osin diakonia sijoittui johdonmukaisesti kielteisimmin asiaa arvioivien joukkoon.

Palvelutuotantoon osallistumisen tavat olivat työalojen välisen yhteistyön ($F_{(2,984)}=3,1^*$) ja järjestötoiminnan hyödyntämisen ($F_{(2,978)}=4,1^*$) suhteen yhteydessä organisaatiotyyppiin. Kaikissa kolmessa toimintatavassa itsenäiset seurakunnat edustivat kielteisemmin

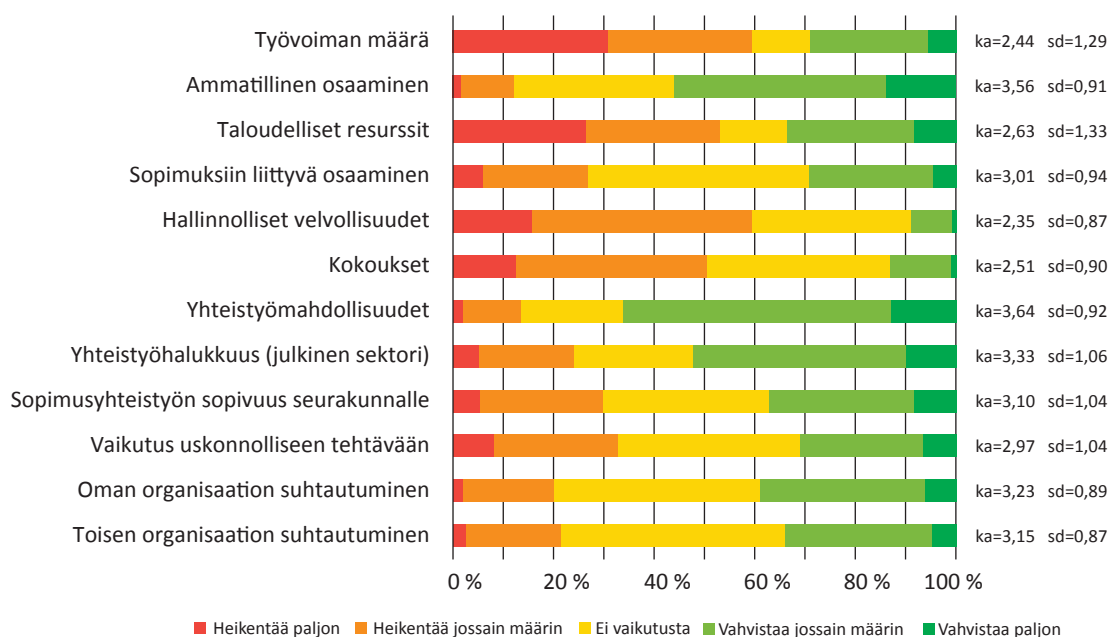
¹¹⁵ Ks. Peltosalmi ym. 2012.

¹¹⁶ Ks. Kallunki 2007.

palvelutuotantoon siirtymistä arvioinutta ryhmää. Seurakuntayhtymiin sijoittuvat seurakunnat arvioivat vain hieman tätä myönteisemmin asiaa. Seurakuntayhtymämalli näyttää olevan mahdollisuus myös julkiseen palvelutuotantoon osallistumisen kannalta, sillä seurakuntayhtymät arvioivat asiaa myönteisemmin. Tilastollisesti ero vallitsi työalojen välisen yhteistyön (Tukey $p=,055$) ja järjestötoiminnan hyödyntämisen (Tukey $p=,017$) osalta suhteessa itsenäisiin seurakuntiin. Yhteistyömahdollisuuksien arviointi oli myönteisintä yli 100 000 asukkaan kaupunkeihin sijoittuvissa seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä.

Arviot vaikuttavista tekijöistä

Kyselyssä pyydettiin vastaajia arvioimaan erilaisten yhteistyöhön liittyvien tekijöiden vaikutusta heidän halukkuuteensa kehittää sopimuksellista yhteistyötä. Arvioitavat asiat liittyivät oman organisaation toiminnallisiin edellytyksiin (työvoiman määrä, ammatillinen osaaminen, taloudelliset resurssit, sopimukseen liittyvä osaaminen), yhteistyön edellyttämiin käytänteisiin (hallinnolliset velvoitteet, kokoukset) ja työntekijöiden kokemuksiin yhteistyöstä (yhteistyömahdollisuudet, julkisen sektorin yhteistyöhalukkuus, sopimustyhteistyön sopivuus seurakunnalle, vaikutus uskonnolliseen tehtävään ja suhtautuminen yhteistyöhön).



Kuvio 6. Erilaisten vaikuttavien tekijöiden merkitys sopimuksellista yhteistyötä vahvistavina tai heikentävinä tekijöinä kaikkien kyselyyn osallistuneiden vastaajien mukaan. Kuviossa on esitetty jakaumien lisäksi keskiarvot ja keskihajonnat.

Tulosten perusteella voidaan sanoa, että seurakunnilla ja seurakuntayhtymillä on heidän oman arvionsa perusteella hyvät mahdollisuudet kehittää sopimuksellista yhteistyötä. Vastaajat arvioivat nimittäin myönteisemmin kaikista tekijöistä yhteistyömahdollisuuksia (Kuvio 6). Vain hieman useampi kuin joka kymmenes arvioi asiaa kielteisesti. Myös vastapuolen (julkinen sektori) yhteistyöhalukkuutta arvioitiin myönteisesti. Sen sijaan oman ja toisen organisaation sisäistä suhtautumista yhteistyöhön arvioitiin hieman tätä kielteisemmin.

Organisaatioiden välillä yhteistyön edellytykset näyttävät siis olevan kunnossa, mutta yhteistyöhön voi liittyä sisäisiä jännitteitä. Kuntien ja muun julkisen sektorin kohdalla nämä voivat liittyä uskonnollisen organisaation luonteeseen. Seurakuntien sisällä kyse on todennäköisesti

siitä, miten seurakuntien resursseja suunnataan hengellisen ja maallisen työn välillä.¹¹⁷ Pano-
nostukset maalliseen palvelutuotantoon voivat heikentää esimerkiksi hengellisen työn asemaa
organisaatiossa.¹¹⁸ Toiminnan sisäiseen ristiriitaisuuteen voi törmätä myös omassa työssään
työntekijä, jos yhteiskunnallista palvelua tuottavan seurakunnan taloudellinen etu, yhteiskun-
nan asettamat tuen ehdot ja kirkon omat eettiset lähtökohdat ovat jännitteisessä suhteessa
toisiinsa. Tällaisen tilanteen tunnisti eräs seurakuntien haastateltava, jonka työhön liittyi
asumispalvelujen järjestäminen seurakunnan omistamissa tukiasunnoissa:

*mä joudun joskus toimimaan työnantajan [seurakunta] vastaisesti. Koska mä joudun sa-
nomaan, että nyt sun on parempi maksaa toi kuin vuokra. [...] Ja sit toisaalta hakee
avustusta sellaiseen tilanteeseen, minkä on täysin itse aiheuttanut. Mutta kun näkökulma
on se, että pitkään jatkunut asunnottomuus alkais uudestaan, niin sitten joutuu miettiin,
että miten näitä ratkotaan. [...] Siinä on semmoinen pieni jännite koko ajan. Se vähän
vaihtelee, että sä et voi sanoa, että sä oot koko ajan sitoutunut tohon. Että välillä mä oon
myös ihan kaupungin puolella ja me taistellaan myös semmoisessa tilanteessa. Yritetään
saada niille apua johonkin tilanteeseen, että saatas joku ihminen semmoiseen paikkaan,
missä oikeesti kuuluu olla, eikä asumisyksikössä häiriköimässä.*

Palvelujen tuottamiseen voi siis liittyä rooleja, joissa työntekijä joutuu arvioimaan keske-
nään erilaisten intressien suhdetta. Työntekijän ja kirkon työnäystä lähtien uuden mahdolli-
suuden antaminen voi olla perusteltua. Tätä vastaan voi puhua kuitenkin oman organisaation
taloudellinen tilanne. Mikäli seurakunta tai seurakuntayhtymä (tai näiden omistama yhtiö)
on asiakkaan käyttämän palvelun palveluntuottajana, suhde ja vaikuttamistarpeet kuntien
sosiaalityöhön ovat asiakkaan tuen tarpeessa todennäköisesti erilaisia kuin perinteisessä dia-
koniatyössä: asiakasta koskevat ratkaisut kuten asiakkaan saaminen välttämättömään hoitoon
koskevat tällöin oman yksikön toimintaa.

Oman organisaation ammatillinen osaaminen nähtiin harvoin ongelmana sopimusyhteistyön kannalta. Kielteisiä arvioita tältä osin oli jopa vähemmän kuin arvioissa yhteistyö-
mahdollisuuksista. Ammatillisella osaamisella oli yhteys sekä työalojen työntekijämäärään
($r=,14^{***}$) että läsnä olevaan väestöön seurakunnassa ($r=,14^{***}$). Organisaatiokoon kasvul-
la oli kuitenkin pienissä seurakunnissa vähemmän merkitystä kuin keskisuurissa ja suuris-
sa seurakunnissa: luottamus ammatilliseen osaamiseen nousi tilastollisesti vasta yli 12 000
jäsenen seurakunnissa ($F_{(4,963)}=11,8^{***}$). Tulos tukee käsitystä, että ammatillinen eriytyminen
ja erikoistuminen ovat sopimusyhteistyöhön liittyvän osaamisen kannalta oleellisia tekijöi-
tä. Sopimusyhteistyön kehittäminen edellyttää tällöin organisaatiokokoa, joka mahdollistaa
työnjaollisesti monipuoliset roolit. Tämän mahdollistavat keskiuureet ja suuret seurakunnat.
Seurakuntayhtymät arvioivat ammatillisen osaamisensa riittävyyden sopimusyhteistyön kan-
nalta seurakuntia myönteisemmin ($t_{(991)}=3,9^{***}$).

Sopimuksiin liittyvä osaaminen on joka neljännessä seurakunnassa yhteistyösuhteiden
kehittämistä haittaava tekijä. Sopimusosaamisen yhteys seurakuntakokoon ($r=,08^*$) oli heik-
ko. Sen sijaan seurakuntayhtymissä arvioitiin seurakuntia myönteisemmin ($t_{(970)}=2,7^{**}$) asi-
aa. Sopimusosaaminen edustaakin tyypillisesti toimintoa, jonka kehittäminen on helpointa

117 Ks. Kallunki 2009a.

118 Chaves 1993.

keskitettynä. Vaikka tutkimuksen seurakunnat eivät nähneet ongelmana sopimusosaamista, todellinen tarve sopimusosaamisen lisäämiselle voi olla suuri. Kyse on todennäköisesti sopimusyhteistyön vähäisyydestä, minkä vuoksi sopimuksiin liittyviä haasteita ja ongelmia ei vielä tunneta. Tähän viittaa nimenomaan se, että kyseisellä tekijällä oli vain heikko yhteys organisaatiokokoon.¹¹⁹

Järjestöjen palvelutuotannolle ja erityisesti pienten – mutta myös suurempien kuntien – hankintaosaamiselle sopimusosaamisen kehittäminen on edelleen tärkeä tavoite.¹²⁰ Seurakunnat ovat ostopalvelutoiminnassaan näitä toimijoita aikaisemmassa vaiheessa. Onnistunut sosiaali- ja terveystalouden ostopalvelusopimus edellyttää kuntien näkökulmasta esimerkiksi julkisten hankintaprosessien menettelytapojen, viranomaisen palvelulle asettamien vaatimusten, ostajan ja myyjän vastuiden ja velvoitteiden, sopimuksen luonteen, palveluiden sidosryhmien kuten asiakkaiden ja omaisten sekä laadun seurannan huomioon ottamista.¹²¹

Sopimusosaamista kriittisemmin vastaajat arvioivat sopimusyhteistyötä koskevien hallinnollisten velvollisuuksien vaikutusta yhteistyöhalukkuuteen. Vastaajat näyttävät tunnistavan siis yleisellä tasolla sopimusyhteistyöhön liittyvät velvoitteet hallinnollisesti, vaikka sopimuksellisten haasteiden tunnistaminen on vielä vaatimatonta. Puolet vastaajista arvioi myös kriittisesti sopimusyhteistyön aiheuttamien kokousten vaikutusta heidän haluunsa kehittää toimintaa. Sopimusyhteistyön lisääntymisen koetaan muuttavan työalavastaavina tai organisaation johtajina toimivien vastaajien hallinnollisiin velvollisuuksiin liittyvää työtä. Juuri hallinnon nouseminen kriittisimmin arvioiduksi asiaksi korostaa myös sopimusosaamiseen kehittämistarpeita. Sopimusteknisten yksityiskohtien hiominen ja kehittäminen eivät tulisi kuitenkaan olemaan tämän tutkimuksen kohderyhmän vastuulla. Keskittämistarvetta tukevat asian edellyttämän erikoisosaamisen ohella edellä mainittujen vastauksien vihjaama muutosvistarinta: sopimuksellisten ja hallinnollisten velvollisuuksien keskittäminen mahdollistaisi seurakuntatyön luonteeseen kohdistuvien muutospaineiden minimoimisen. Keskittäminen on perusteltua myös seurakuntatyön yhteisöllisen ja uskonnollisen lähtökohdan vuoksi.

Muita kriittisesti arvioituja tekijöitä olivat työvoiman määrän ja taloudellisten resurssien vaikutus sopimusyhteistyön edellytyksiin. Enemmistö vastaajista näki oman organisaationsa taloudellisen tilanteen vaikutuksen kielteisenä ostopalvelutoiminnan kannalta. Oman organisaation taloudellisten resurssien heikkous sai vastaajat epäilemään mahdollisuuksia sopimuksellisessa yhteistyössä. Itse kielteisesti arvioitu oman organisaation taloudellinen tilanne lisäsi kirkkoherroilla todennäköisyyttä ($r=,27^{***}$) sille, että myös taloudellisen tilanteen vaikutus ostopalvelutoimintaan nähtiin kielteisesti.¹²² Vastaava suhde, mutta hieman heikompana, oli kaikilla vastaajilla seurakunnan tuloveroprosentin ($r=,19^{***}$) suhteen.

Edellisen perusteella sopimuksellinen yhteistyö ei näytä ratkaisulta seurakuntaorganisaatioiden taloudelliseen tilanteeseen. Ostopalvelutoiminnan käynnistämällä voidaan olettaa olevan jonkinlaiset taloudelliset vähimmäisehdot. Pienen tai taloudellisissa vaikeuksissa olevan

119 Pienten organisaatioiden ei voida olettaa hallitsevan sopimuksellisuuteen liittyviä yksityiskohtia yhtä hyvin kuin suurten organisaatioiden, joissa kyseisiin asioihin on mahdollista hankkia erikoistunutta osaamista. Vastaajien arviot voivat pitää kokemuksellisesta näkökulmasta paikkansa, mutta vaikuttavana tekijänä voi olla samalla sopimuksellisen yhteistyön vähäisyys.

120 Ks. esim. Piirainen & Köppä 2012.

121 Suomen Kuntaliitto 2007.

122 Kirkkoherroja pyydettiin sijoittamaan oma seurakuntansa akselille, jossa alin arvo (0) edusti taloudellisesti heikoimmassa asemassa olevaa seurakuntaa ja ylin arvo (10) parhaimmassa asemassa olevaa seurakuntaa. Kirkkoherrojen arviot olivat lievästi optimistisia organisaationsa tilanteen suhteen, sillä arvioiden keskiarvo (6,0) poikkesi yhdellä yksiköllä realistisesta arviosta (5). Jakauma oli lievästi positiiviseen suuntaan vino.

organisaation on vaikea löytää resursseja, jotka vaaditaan ensimmäisestä sopimuksesta kilpailumiseen. Lähes kuusi kymmenestä vastaajasta näki, että työntekijämäärä haittaa sopimuksellisen yhteistyön kehittämistä. Arviolta oli samankaltainen yhteys seurakuntakokoon kuin ammatillista osaamista koskevilla arvioilla: vasta yli 12 000 jäsenen seurakunnat arvioivat henkilöstömääräänsä muita myönteisemmin ($F_{(4,967)}=8,7^{***}$).

Kirkon eriytymättömän ostopalvelutoiminnan haasteena onkin henkilökunnan hajautuneisuus. Tilanteeseen vaikuttaa kirkon alueellisesti kattava rakenne ja yhteisöllinen luonne, mikä on tarkoittanut myös pyrkimystä johdannossa kuvatulla tavalla toiminnalliseen monipuolisuuteen paikallisyhteisössä. Käytännössä tämä tarkoittaa paikallisesti vähäistä määrää työntekijöitä työalaa kohti. Kuudessa kymmenestä (59 %) vastaajaorganisaatiosta työalakohtainen työntekijämäärä oli kolme tai vähemmän. Erikoistuneiden toimintojen työntekijämäärät ovat myös vaatimattomia: vuonna 2012 sairaalasielunhoidossa työskenteli 127 työntekijää ja perheneuvonnassa 175 työntekijää. Sosiaali- ja terveysalan ostopalvelutoiminnan kannalta merkittävimmän volyymin muodostavat siten diakonian (1 397), nuorisotyön (1 303) ja varhaiskasvatuksen (2 590) piirissä seurakuntatyössä työskentelevät.¹²³ Yhteistyö toisten toimijoiden tai seurakuntien kanssa näyttää siten väistämättömältä vaatimukselta, kun muistetaan olemassa olevan järjestötoiminnan laajuus ostopalveluissa. Mikäli kirkko lähtee ostopalvelutoimintaan ilman toiminnan eriyttämistä perustehtävästä, todennäköisintä on ostopalvelutoiminnan organisointi seurakuntayhtymärakenteen kautta. Tällöin resursseja voidaan koota toiminnan kehittämiseksi.

Oman haasteensa perustoiminnasta eriyttämättömän ostopalvelutoiminnan käynnistämiseksi voivat tuoda kirkkoa koskevat mielikuvat, jotka poikkeavat järjestötoimijoista. Palvelun järjestäjien näkökulmasta kirkkoon ja sen seurakuntiin voi liittyä edullisuutta koskevia odotuksia. Kirkon taloudellisia resursseja ei aina pidetä heikkoina. Osaksi tähän vaikuttavat julkisoikeudellinen asema ja verotusoikeus. Kun kirkkoa verrataan pieniin järjestöihin, seurakunnat voivat näyttäytyä palvelutoiminnan järjestäjän kuten kuntien näkökulmasta taloudellista vakautta korostavassa valossa. Eräs päällikkötason kuntahaastateltava, jolla oli kokemusta myös kirkon kanssa tehdystä ostopalvelusopimuksesta, vertasi järjestöihin ja seurakuntiin kohdistuvia odotuksiaan ostopalvelutoiminnassa näin:

niiden intresseissä (joidenkin järjestöjen) on se tietyn kohderyhmän edun ajaminen. [...] Ja sitten toinen asia on, että meillä on isoja järjestöjä, joilla voi olla eriytetty myyntitoiminta muusta järjestötoiminnasta, niin silloinhan siinä voi olla, että jossain määrin on tuotto-odotukset sit taas erilaiset. Ja mun kokemuksen mukaan seurakuntatoiminta ei ole niin tuottolähtöistä, että se on enemmän sillä lailla, että se ei sais olla taloudellisesti tappiollista.

Silloin kun seurakunnat itse toimivat ostopalvelun tuottajana, seurakuntiin voi siis kohdistua odotus yleishyödyllisestä, tuottoa tavoittelemattomasta toiminnasta. Näihin odotuksiin SGEI-palveluihin keskittyminen sopisi paremmin kuin aito palveluista kilpaileminen. Toisaalta toiminnan eriyttäminen yhtiöittämisen kautta seurakuntien perustoiminnasta voi tarjota toteutustavan myös palvelukilpailuun. Seurakuntien perustoiminnan rahoittamisen kannalta ostopalvelutoiminta ei kuitenkaan näytä potentiaaliselta. Nykyisen ostopalvelutoiminnan kasvattaminen taloudellisesti merkitykselliseksi toiminnaksi on myös ajallisesti pitkä

¹²³ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012, 28.

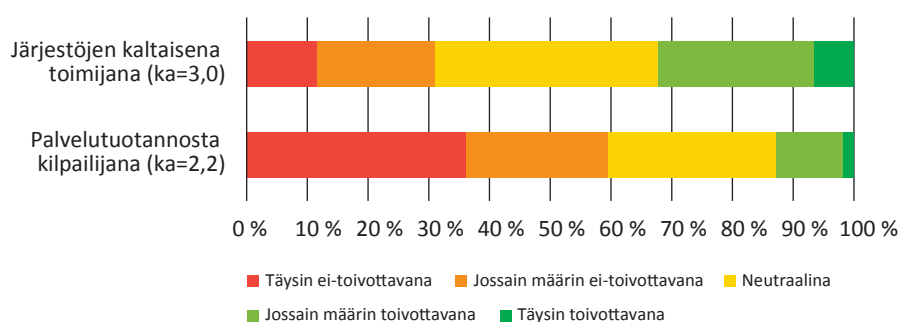
prosessi. Kyse on taloudellisia tekijöitä enemmän seurakuntien yhteiskunnallisesta asemasta ja henkilökunnan osaamisen hyödyntämisestä. Kirkon eettisten lähtökohtien kannalta voi olla merkitystä jo sillä, että kirkko ei joudu tiukkenevassa taloustilanteessa irtisanomaan työntekijöitään. Työvoimavolyymin säilyttäminen tukee kirkon tulevaa kykyä vastata eläkevastuistaan.

Noin kolmanneksessa (32 %) vastaajien organisaatioista oli tapahtunut seurakuntien tai kuntien yhdistymisiä vuoden 2005 jälkeen. Organisaatioiden yhdistymisen vaikutus kunnan ja seurakunnan yhteistyömahdollisuuksiin näytti kuitenkin olevan lähinnä neutraali ($ka=3,2$). Lähes kuusi kymmenestä (57 %) yhdistymisiä kokeneesta vastaajasta arvioi, ettei asialla ollut vaikutusta. Runsas neljännes (29 %) arvio yhdistymisten merkitystä myönteisesti ja vain joka seitsemäs (15 %) arvioi muutoksen vaikeuttaneen yhteistyötä.

3.1.4 Palvelutuotannon haasteet kirkon asemoitumiselle

Seurakuntien osallistuminen palvelutuotantoon muuttaa kirkon asemoitumista suhteessa julkiseen sektoriin. Arvioita muutoksen merkityksestä kysyttiin kaikilta seurakuntavastaajilta, myös kirkkoherroilta. Asiaa lähestyttiin sekä yleiseltä kannalta että toimintaan liittyvän taloudellisen sidoksen kautta. Taloudellinen sidos on erityisesti ostopalvelussa tekijä, joka siirtää palvelujen sisältöön ja laatuun liittyvää valtaa palvelujen tilaajalle. Laajemmasta näkökulmasta palvelutuotannon luomassa muutoksessa on kyse kirkon asemoitumisesta kolmannen sektorin järjestöihin rinnastettavaksi tai palvelutuotannosta kilpailevaksi toimijaksi.

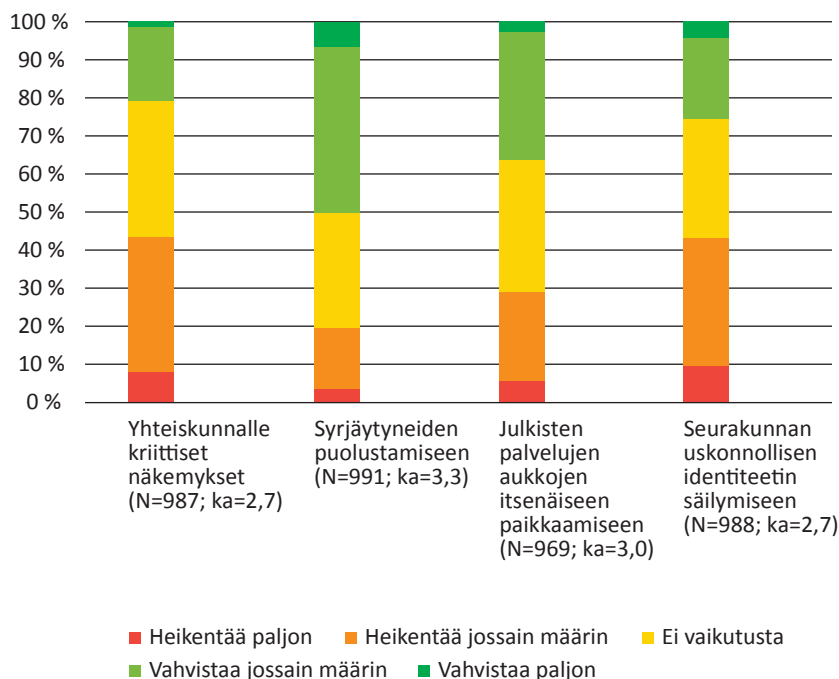
Seurakuntavastaajat vierastivat voimakkaimmin kirkon roolia palvelutuotannosta kilpailevana toimijana (Kuvio 7). Eri työalojen ja kirkkoherrojen välillä ei ollut eroja arvioissa. Lähes kuusi kymmenestä vastaajasta piti kilpailua vähintään jossain määrin ei-toivottavana. Kyseinen lähtökohta rajaa mahdollisuuksia palvelutuotannolle alleviivaamalla tarvetta valikoida toiminta-alueita, joissa ei korostu näennäismarkkinoiden kilpailu. Tältä kannalta asiakkaiden valintaan (palvelusetelit) perustuva toiminta voi olla helpompi kuin kilpailu ostopalvelutuotannosta. Seurakuntien arvolähtökohdat korostavat mitä ilmeisimmin markkinalähtöisyyden vierautta. Toisaalta kirkon asemoituminen järjestöjen kaltaiseksi toimijaksi nähdään lähinnä neutraalisti.



Kuvio 7. Palvelutuotantoon osallistumisen toivottavuus kaikkien seurakuntavastaajien (N=1002) mukaan, mikäli se korostaa kirkon roolia...

Taloudellisen sidoksen merkitys seurakuntien omien toimintamahdollisuuksien kannalta nähtiin näkökulmasta riippuen joko myönteisesti tai kielteisesti (Kuvio 8). Myönteisimmin taloudellisen sidoksen merkitystä arvioitiin heikompiosaisten kannalta. Noin joka toinen vastaaja näki taloudellisen sidoksen vahvistavan mahdollisuuksia syrjäytyneiden puolustami-

seen. Palvelutuotannon kehittämiseksi ja motivoinnille parhaimman lähtökohdan antaa siten asiakkaiden näkökulma, kun taas taloudellinen motivointi heikentää todennäköisesti halukkuutta uuden roolin omaksumiseen.



Kuvio 8. Seurakuntavastaajien arviot siitä, miten palvelutuotannon seurauksena kasvava taloudellinen sidos julkiseen sektoriin vaikuttaa seurakuntien toimintamahdollisuuksiin.

Kriittisimmin taloudellisen sidoksen merkitystä arvioitiin seurakuntien uskonnollisen identiteetin ja yhteiskuntakriittisten näkökulmien esittämisen kannalta. Yhteiskuntakriittikin suhteen vain viidennes ja uskonnollisen identiteetin osalta neljännes uskoi, että taloudellinen sidos vahvistaa toimintamahdollisuuksia. Huomattavaa oli, että koulutus lisäsi taloudelliseen sidokseen kohdistuvaa kriittisyyttä sekä yhteiskuntakriittisten näkemysten esittämistä koskevan ($\rho = -0,14^{***}$) että seurakuntien uskonnollista identiteettiä koskevan muuttujan osalta ($\rho = -0,09^{**}$). Yhteys oli myös nähtävissä siten, että kirkkoherrat uskoivat muita useammin taloudellisen sidoksen heikentävän seurakuntien mahdollisuuksia esittää muulle yhteiskunnalle kriittisiä näkemyksiä ($F_{(3,983)} = 4,7^{***}$).

Eri koulutus- ja ammattiryhmien toisistaan poikkeavat asenteet voivat johtua erilaisista rooleista asian käsittelyssä. Tämä nousi esiin eräällä haastattelupaikkakunnalla, jossa diakoniatyöntekijät olivat tehneet yhteisen kannanoton toimeentulotukijonojen venymisestä. Kannanoton tekemiseen vaikuttivat yhteistyötapaamiset kunnan edustajien kanssa ja asiakkaiden tarpeiden heijastuminen kasvavina diakoniatyön jonoina. Erään diakoniatyöntekijän mukaan tehty julkinen kannanotto ”aiheutti närkästystä esimiehissä”.

Kunnallisessa sosiaalityössä esitetyllä kritiikillä nähtiin kuitenkin myönteisiä vaikutuksia. Eräs kunnan sosiaalityössä esimiesasemassa toiminut haastateltava arvioi kannanottoa näin: ”mun mielestä oli aika hieno ele, että pystyiskö he mitenkään auttaa sillä lailla, että he vois julkisuuteen tästä meidän puolesta puhua, että saatas lisää työntekijöitä.” Myös toinen sosiaalityön esimiesasemassa oleva kuntahaastateltava näki asian myönteisessä valossa.

Seurakuntien ja kaupunkien johto joutuivat käynnistämään neuvottelut asiasta, mikä asetti heidät reagoijan rooliin.

[Julkinen kannanotto] *nosti meidän ylemmän johdon aktiiviseksi tässä. Eli ruvettiin käymään sitä vuorovaikutusta, ja meidän apulaiskaupunginjohtajaa myöten oli sitten keskustelua seurakunnan johdon kanssa siitä, mitä tälle asialle voi tehdä. [...] Ja siitä on poikinutkin itse asiassa se, että on ruvettu tiiviimmin miettimään sitä, että miten tässä voi jatkossa kirkko olla aktiivisena. Ja miten me voidaan omia toimintakäytäntöjämme tehdä avoimemmiksi sillä tavalla, että kirkon on helpompi toimia meidän kans tietyissä asioissa.*

Seurakunnan diakoniatyöntekijät asettuivat edellä kuvatussa tilanteessa sekä heikossa asemassa olevien asiakkaiden että kunnan sosiaalityöntekijöiden puolelle (resurssipulan tiedostaminen). Kohteesta ja toimintatavasta riippuen diakoniatyö voikin toimia myös ongelman esiin nostajana kuntien kumppanina. Seurakuntavastaajien suhtautuminen korostaa kuitenkin tarvetta arvioida kriittisesti kirkon toimintavapautta sopimuksellisessa yhteistyössä. Mikäli palvelutuotantoa laajennetaan, on kiinnitettävä huomiota kirkon uskonnollisen identiteetin ja yhteiskuntakriittisyyden säilymismahdollisuuteen.

3.2 Kuntayhteistyön monipuolisuus ja suuntautuminen

3.2.1 Yhteistyön mittaaminen

Suoraan ostopalveluihin tai sopimukselliseen yhteistyöhön liittyvien asioiden lisäksi kyselyssä tarkasteltiin seurakuntien työalojen suuntautumista kuntayhteistyöhön. Lähtökohtana on ajatus, että kuntayhteistyön orientaatio ja määrä heijastavat erilaisten toimintojen yhteiskunnallista relevanssia ja siten myös ostopalvelutoiminnan kehittämismahdollisuuksia. Työalojen aktiviteetteihin voivat vaikuttaa esimerkiksi yhteistyön ja toimintojen edellyttämät resurssit. Erikoistuneet toiminnot kuten perheneuvonta tai sairaalasielunhoito edellyttävät yleensä perustoimintoja suurempaa väestömäärää ja siten keskittämistä.

Kiinnostuksen kohteena olivat *yhteistyön monipuolisuus työalojen kohderyhmätyön muodoissa ja työalojen orientaatiot eri yhteistyötapoihin*. Tämän lisäksi seuraavassa luvussa tullaan tarkastelemaan työntekijöiden verkostoitumista, joka antaa kuvan yksilötason kehittämismahdollisuuksista. Verkostot toimivat käytännössä myös ostopalvelutoimintaa koskevan kehittämistoiminnan lähtökohtana. Näillä kolmella näkökulmalla saadaan kuvaa niin yhteistyön monipuolisuudesta, laadullisesta orientaatiosta kuin yksilöiden yhteistyöverkostoista.

Yhteistyön monipuolisuutta työalojen yhteistyömuodoissa mitattiin sillä, kuinka paljon erilaisia yhteistyötapoja liittyi yksittäiseen yhteistyömuotoon. Mitattavat yhteistyötavat koskivat 1) tapahtumien, vierailujen ja retkien järjestämistä, 2) toimintojen ja palveluiden kuten tukitoiminnon, kerhon, leirin tai muun vastaavan järjestämistä yhteistyössä, 3) materiaalien ja välineiden yhteiskäyttöä, 4) tilojen yhteiskäyttöä, 5) yhteistyötä työvoiman käytössä, 6) yhteistyötä työvoiman koulutuksessa, 7) yhteistyötä strategioiden suunnittelussa, 8) taloudellista sidosta kunnan palvelusetelin kautta ja 9) ostopalvelusopimusta kunnan kanssa. Ensimmäiset kaksi toimintatavoista liittyvät vahvimmin kirkon yhteisölliseen luonteeseen. Resurssiyhteistyötä koskivat kohdat 3–5, ja syvempää strategista yhteistyötä edustivat kohdat

6 ja 7. Kaksi viimeistä edustivat taloudellista yhteistyötä, jota on tarkemmin tarkasteltu jo aiemmin esitellyissä tuloksissa. Tässä yhteydessä kyseiset kysymykset täydensivät yhteistyön monipuolisuutta koskevaa mittaamista.

Työalojen yhteistyöorientaatiot koskevat edellä mainittuja yhdeksää yhteistyötapaa. Työalan suuntautumista eri orientaatioiden välillä tarkasteltiin kumulatiivisesti: mitä useampi työalan yhteistyömuodosta käytti yhteistyössään jotain yhteistyötapaa, sitä suuntautuneemman kyseisen toiminnon katsottiin olevan tähän yhteistyöorientaatioon. Mittarilla voidaan tarkastella yhteistyön suuntautumista edellä mainittujen yhteisöllisten (1–2), resursseja koskevien (3–5) sekä syvempää strategista (6–7) ja taloudellista yhteistyötä koskevien toimintatapojen välillä. Koska työaloilta kysytyjen yhteistyömuotojen määrä oli vaihteleva, myös mittareiden vaihteluväli poikkeaa toisistaan eri työalojen välillä. Mittareiden tulkin kannalta oleellista on, että asteikko esittää yksittäisten yhteistyömuotojen määrää. Esimerkiksi tapahtumayhteistyössä arvon kuusi saaneet vastaajat toteuttavat tapahtumayhteistyötä kuudessa erilaisessa yhteistyömuodossa.

Ostopalvelutoiminnan kehittämistä parhaiten tukevia yhteistyötapoja ovat strategisen yhteistyön toiminnot. Resursseja koskeva yhteistyö osoittaa seurakuntien resurssien relevanttiuden. Resurssiyhteistyöhön on perinteisesti liittynyt jännite siitä, mitkä tehtävät ovat kuntien ja seurakuntien vastuulla.¹²⁴ Kuntien on myös koettu siirtävän omia velvoitteitaan seurakuntien vastuulle. Yhteisöllinen yhteistyöorientaatio tukee todennäköisesti heikoimmin ostopalvelutoiminnan kehittämistä, sillä sen painopiste on seurakunnallisissa aktiviteeteissa.

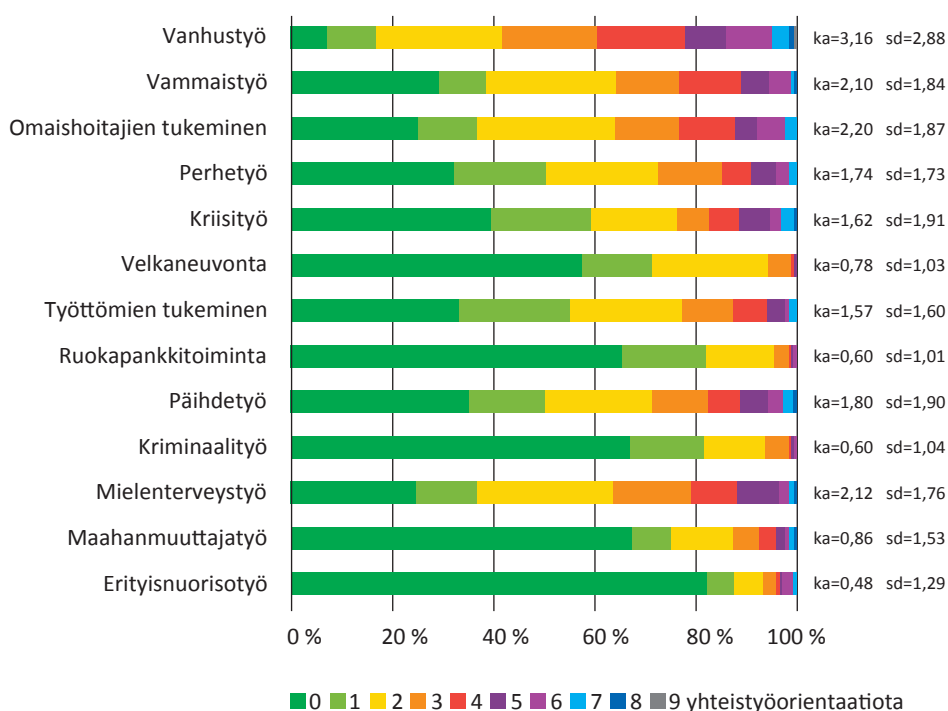
3.2.2 Diakonia

Yhteistyön monipuolisuus

Diakonian kohderyhmätyön yhteistyömuodoista monipuolisinta yhteistyötä harjoitettiin vanhustyössä, jossa joka viides (22 %) organisaatio sovelsi viittä tai useampaa yhteistyötapaa kunnan kanssa (Kuvio 9). Myös seuraavaksi monipuolisin yhteistyömuoto eli omaishoitajien tukeminen on läheisessä suhteessa vanhusten hyvinvointiin. Joka kahdeksas (12 %) organisaatio harjoitti kyseisellä sektorilla yhteistyötä viidessä tai useammassa yhteistyömuodossa. Vammaistyössä ja kriisityössä oli lähes yhtä paljon samalla monipuolisuuden tasolla yhteistyötä tekeviä organisaatioita. Kriisityössä yhteistyötä harjoittamattomia organisaatioita oli kuitenkin paljon.

Vanhustyö edustaa perinteisen diakonian toimintamuotoa, johon kuuluva yhteistyö koskettaa useimpia seurakuntia ja seurakuntayhtymiä. Yhteistyötapojen monipuolisuus riippuukin osaksi organisaation koosta ja henkilöstöresursseista. Tämän vuoksi asiaa vertailtiin alle 12 000 ja yli 12 000 jäsenen seurakuntien välillä. Aiemmissa tuloksissa kyseinen raja oli yhteydessä esimerkiksi sopimuksellisen yhteistyön mahdollisuuksiin. Yhteistyön monipuolisuuden riippumattomuus organisaatiokoosta tällä mittarilla indikoi toimintakenttää, jossa pienillä organisaatioilla on yhtäläiset mahdollisuudet yhteistyöhön kuin suurilla. Yhteistyön riippuvuus seurakuntakoosta tukee sen sijaan käsitystä, että yhteistyö kyseisessä työmuodossa vaatii edellistä erikoistuneempaa osaamista ja työnjakoa.

¹²⁴ Kallunki ym. 2006.



Kuvio 9. Yhteistyötapojen/yhteistyöorientaatioiden lukumäärien osuudet työmuodoittain diakoniatyössä.

Seurakuntakoosta tilastollisesti riippumattomia yhteistyömuotoja olivat vanhustyön, vammaistyön, omaishoitajien tukemisen, ruokapankkitoiminnan ja velkaneuvonnan yhteistyö. Kyseiset yhteistyömuodot velkaneuvontaa ja ruokapankkitoimintaa lukuun ottamatta edustavat seurakuntakeskeistä perinteistä diakoniaa. Viralliseen velkaneuvontaan liittyy aiemmin todetulla tavalla keskittymistä, minkä vuoksi seurakuntien ja järjestöjen merkitys ulkoistamisen kohteena on vaatimaton. Kyseinen toimintamuoto liittyy pienillä organisaatioilla enemmän yksilöiden ohjaamiseen ja tukemiseen. Vanhustyössä, vammaistyössä ja omaishoitajien tukemisessa seurakunnilla on oma yhteisöllinen roolinsa, johon on mahdollista liittyä taloudellinen sidos kuntaan. Kaksi vanhustyön organisaatiota ilmoitti tällaisesta sidoksesta palvelusetelin kautta. Omaishoitajien tukemisessa yksi organisaatio ilmoitti sekä palvelusetelin että ostopalvelun hyödyntämisestä. Kyse on yksittäisistä tapauksista, joista ei voi tehdä mitään johtopäätöksiä.

Vanhustyö, vammaistyö ja omaishoitajien tukeminen olivat yhteistyöltään monipuolisempia itsenäisissä seurakunnissa kuin seurakuntayhtymiin kuuluvissa seurakunnissa tai seurakuntayhtymissä. Vaikka varsinaista tilastollista eroa ryhmien välillä ei ollut, tulos vahvistaa kuvaa kyseisten toimintojen yhteydestä seurakuntakeskeiseen perinteiseen diakoniaan. Vanhus- ja vammaistyöhön liittyvät diakonian toiminnot ovat hyvinvointivaltion kaudella sopeutuneet eriytymiseen. Tämän seurauksena suurin haaste ostopalvelutoiminnalle voikin olla asenteiden muuttamisessa.

Työmuotoja, joissa yhteistyön monipuolisuus riippui seurakuntakoosta, olivat maahanmuuttajatyö, päihdetyö, kriisityö ja perhetyö. Näissä monipuolinen yhteistyö oli huomattavissa määrin painottunut yli 12 000 jäsenen seurakuntiin. Kyseinen tulos viittaa diakonian sisäisen erikoistumisen tarpeeseen ennen kuin kyseisiin työmuotoihin liittyvä yhteistyö monipuolistuu. Yksiköissä, joissa diakoniatyöntekijöitä on vähän ja työroolit ovat monipuolisia, kyseiset toiminnot jäävät suurella todennäköisyydellä sivuun. Päihdetyön ja kirkon toiminnan yhteys ei ole yllättävää, sillä julkinen valta on Suomessa aiemminkin tukeutunut päihdetyön

tavoitteissaan järjestöjen ohella kirkkoihin ja uskonnon eräs kiistämättömin terveysvaikutus on päihteiden väärinkäytöltä suojaava merkitys.¹²⁵

Aiemmassa tutkimuksessa kriisityö oli diakoniatyön aktiivisimpia yhteistyömuotoja.¹²⁶ Yhteistyön monipuolisuudessa tilanne ei ollut sama, mikä liittyy toiminnan valmiusluonteeseen. Kriisityön yhteistyö tapahtuu merkittävältä osin osallistumalla alueellisen moniammatillisen kriisityöryhmän työhön. Kuusi kymmenestä (61 %) diakoniavastaajasta ilmoitti erillisessä kysymyksessä, että heidän organisaatiollaan oli edustaja kyseisessä työryhmässä. Vastausten luotettavuutta tuki se, että osuus vastasi yhteistyön monipuolisuutta koskevan kysymyksen tulosta.

Kriisityötä käsiteltiin myös tutkimushaastatteluissa. Aktiivisesti kriisityön yhteistyötä tekevä haastateltava kuvasi toimintaa näin:

Meillä on tämä henkisen ensiavun johtoryhmä. Ja siellä on sitten ihmisiä sieltä sairaanhoitopiiristä, pelastustoimesta, poliisista ja kaupungin sosiaalitoimesta ja minä oon tosiaan täältä meidän puolesta. Näitä koulutuksia järjestään [...]. Sitten meillä on monialaisen kriisityön suunnittelutyöryhmä, joka on laajempi. Siellä on Ely-keskuksesta ja Avista ja työvoimatoimistosta ja oikeestaan kaikki nämä valtion organisaatiot. Ja sieltä tehhään sitten isompia päätöksiä. Osallistutaan erilaisiin valtakunnallisiin koulutuksiin. Ja minä oon sitten ite käynyt, pitänyt kouluttamassa kuntien, kunnanjohtajia ja tällaisia kuntien pelastustoimesta vastaavia ihmisiä, jotka tulee pelastusopistolle järjestettyyn koulutuksiin. Minä käyn siellä aina kertomassa sen, millä tavalla kirkko on mukana esimerkiksi pelastustoimessa ja tällaisissa suuronnettomuuksissa ja katastrofeissa.

Meillä on kirjallinen sopimus kaupungin kanssa yhteisestä toiminnasta suuronnettomuuksien ja katastrofien aikana, jossa lähetään niin kun yhteisenä organisaationa liikkeelle. Yhdistetään meidän voimat, että jos sattuu joku vaikka junaonnettomuus, niin meillä on heti organisaatio pystyssä, joka saadaan puoleen tuntiin koottua semmoinen 50 ihmistä kenttähommin. [...] Meillä on se hälytysketju sillä tavalla, että joko minä tai sitten kaupungin puolelta heidän tää kriisitoimen päällikkö hälyttää ja lähetään sitten liikkeelle. Meillä oli silloinkin [uhkatilanne] tämä organisaatio käynnissä, että meillä oli sitten tuolta kaupungin puolelta muutamia psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä ja meidän diakoniatyöntekijöitä ja pappeja.

Aiemmassa tutkimuksessa kriisityön yhteistyöllä ei ollut yhteyttä kuntakokoon.¹²⁷ Tilanne oli sama myös tässä tutkimuksessa sekä yhteistyön monipuolisuuden että moniammatilliseen kriisityöryhmään osallistumisen kannalta. Koska kysymys moniammatillisen kriisityöryhmän edustajasta kattoi sekä seurakunnan että seurakuntayhtymän, organisaatiomuodolla (itsenäinen seurakunta, osa seurakuntayhtymää tai seurakuntayhtymä) ei ollut myöskään merkitystä osallistumiselle. Organisaation koolla näyttää kuitenkin olevan merkitystä. Yhteistyö oli yli 12 000 jäsenen seurakunnissa muita monipuolisempaa.

Kriisityö on toiminto, jolla on vahva yhteys julkisuuden kautta kansallisiin ja paikallisiin kriiseihin sekä niihin liittyvään yhteisöllisyyteen. Toiminnan yhteisöllistä luonnetta korostaa se, että kriiseihin valmistautuminen on eri toimijoiden yhteistyötä. Tässä mielessä kirkolla

¹²⁵ Alkoholiohjelma 2004–2007; Chitwood ym. 2008.

¹²⁶ Kallunki 2008a.

¹²⁷ Kallunki 2008a.

suomalaiseen ja seurakunnilla paikalliseen yhteisöllisyyteen liittyvinä toimijoina on erityisrooli. Kriisien yhteydessä kirkon uskonnollinen auttaminen hyväksytään laajasti.¹²⁸ Tämä tukee käsitystä, että kriisityön yhteistyöhön ei liity kirkon ulkopuolelta tulevaa voimakasta maallistumisen odotusta. Tästä huolimatta kriisityö sijoittui aiemmassa tutkimuksessa osaksi sosiaalisen diakonian yhteistyötä, jonka suuntautuminen ei tukenut uskonnon vaikutusta yhteistyössä.¹²⁹ Kriisityö kuuluukin toimintoihin, jotka edellyttävät valmiustyössä myös erikoistumista. Samalla kyseinen erikoistuminen mahdollistaa kirkon yhteisöllisen roolin kriiseissä, mikä on merkittävä osa kirkon kansallista merkitystä.

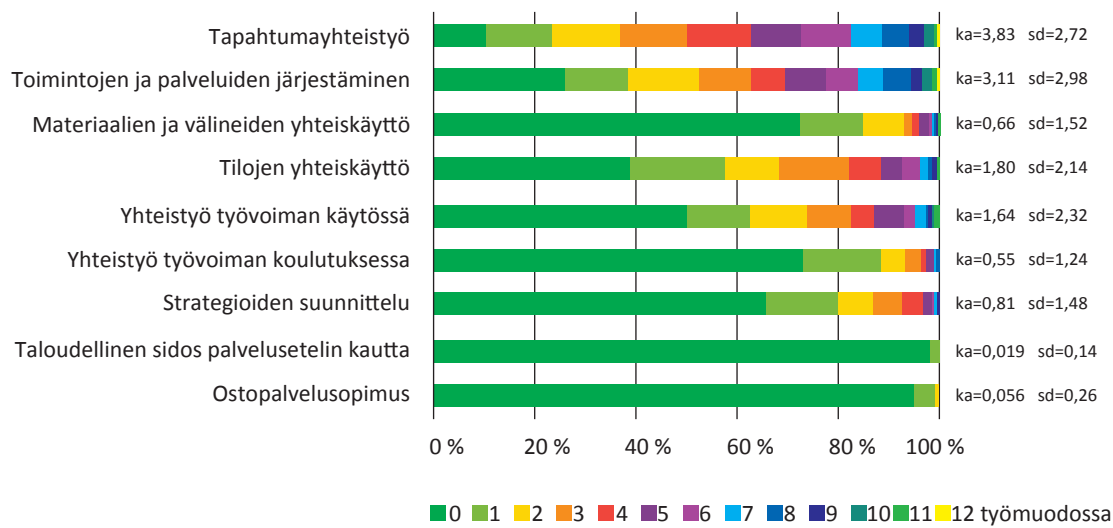
Mielenterveystyön, kriminaalityön, erityisnuorisotyön ja työttömien tukemiseen liittyvässä yhteistyössä oli edellisiä muuttujia hieman lievempi yhteys seurakuntakokoon. Kyseisissä toiminnoissa yhteistyö oli siis muita monipuolisempaa yli 12 000 jäsenen seurakunnissa. Erityisnuorisotyö ja kriminaalityö ovat suhteellisen harvinaisia toimintoja, sillä nämä toiminnot puuttuvat useammasta kuin kahdesta kolmesta diakoniayksiköstä. Kyseiset toiminnot sijoittuvat todennäköisimmin seurakuntayhtymiin, mutta yhteistyö ei tyypillisesti ole näissäkään organisaatioissa monipuolista ($ka=1,2/ka=1,7$). Mielenterveystyössä ja työttömien tukemisessa tilanne on samansuuntainen, mutta yhteistyö on hieman monipuolisempaa seurakuntayhtymissä (MTT $ka=1,9$; TT $ka=2,7$). Näillä yhteistyömuodoilla ei näytä olevan seurakuntien keskuudessa laajaa perustaa monipuolisille yhteistyösuhteille.

Yhteistyön suuntautuminen

Yleisin vastaajaorganisaatioiden yhteistyöorientaatio diakoniatyössä oli yhteisöllinen eli tapahtumien ja toimintojen järjestämiseen liittyvä (Kuvio 10). Yhteisöllisillä toiminnoilla ei ole kuitenkaan suurta merkitystä erikoistuneen ostopalvelutoiminnan kehittämiseksi. Seuraavaksi yleisimpiä olivat yhteistyö työvoiman käytössä ja tilojen yhteiskäytössä. Yhteistyöhön näyttää siten liittyvän yhä merkittävä toimintaa yhdistävä piirre, joka on vahvan maallisen ja uskonnollisen eriytymisen vastaista. Yhteistyö harvoin kuitenkaan yltää strategisen suunnittelun tasolle, mikä tukee näkemystä yhteistoiminnallisuuden nojaamisesta enemmän perinteisiin kuin diakonian uudistuvaan toimintaan. Kolmanneksella organisaatioista oli vähintään yksi työmuoto, jossa tehtiin yhteistyötä strategioiden suunnittelussa. Materiaalien ja välineiden yhteiskäyttö oli tätä harvinaisempaa, mutta niissä seurakunnissa, joissa sitä harjoitettiin, yhteiskäyttöä toteutettiin useammissa työmuodoissa. Yhteistyö työvoiman koulutuksessa on myös suhteellisen harvinaista. Ostopalvelusopimusten ja palvelusetelien hyödyntäminen on vaatimatonta.

¹²⁸ Karppanen 2007.

¹²⁹ Kallunki 2009a.



Kuvio 10. Yhteistyötapojen toistuvuus diakonian kahdessatoista mitatussa työmuodossa.

Ostopalvelutoiminnan kehittämiseksi perustaa strateginen yhteistyö, johon aiemmin liitettiin yhteistyö työvoiman koulutuksessa ja strategioiden suunnittelussa. Kyseiset yhteistyömuodot ovat suhteellisen harvinaisia diakoniaorganisaatioissa. Strategioiden suunnittelu oli yleisintä vanhustyössä ja kriisityössä (Taulukko 12). Samat yhteistyömuodot olivat myös aktiivisimpia työvoiman koulutusta koskevassa yhteistyössä. Päihdetyössä ja mielenterveys-työssä strategioiden suunnittelua esiintyi seuraavaksi yleisimmin, mutta yhteistyö työvoiman koulutuksessa oli harvinaista. Strategisen yhteistyön lisäksi näissä neljässä työmuodossa esiintyi myös suhteellisen yleisesti yhteistyötä työvoiman käytössä sekä tilojen ja materiaalien yhteiskäytössä. Vammaistyö, omaishoitajien tukeminen ja perhetyö olivat myös näitä yhteistyötapoja harjoittavia työmuotoja. Tuloksen perusteella vanhustyötä, kriisityötä, päihdetyötä ja kriminaalityötä voi pitää kuntien kannalta relevantteina diakonian työmuotoina. Kyseiset työmuodot toimivat kuitenkin ostopalvelutoiminnan kehittämisen kannalta lähinnä indikaattoreina relevanttien toimintojen löytämiselle. Useimmat edellä mainitut työmuodot kytkeytyvät seurakuntayhteisön toimintoihin vahvasti, jolloin ostopalvelutoiminnan organisointitapa vaikuttaa merkittävästi toteutusmahdollisuuksiin.

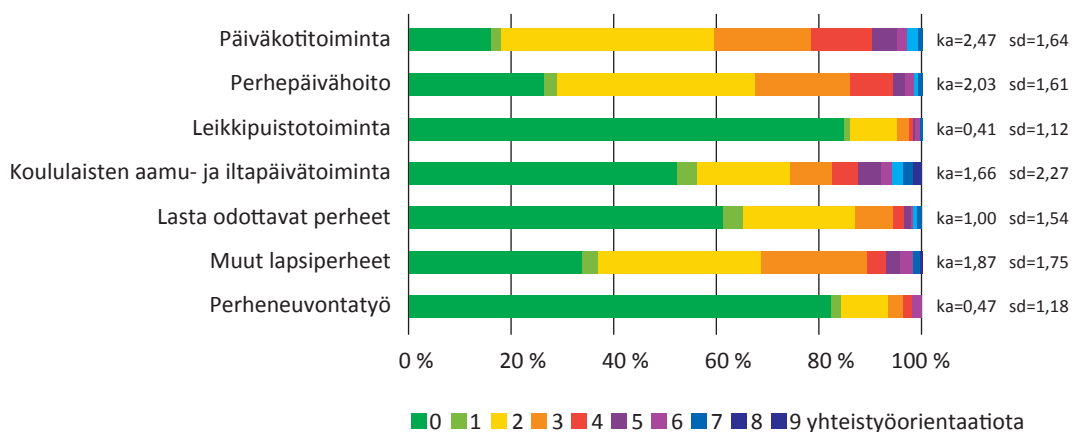
Taulukko 12. Eri yhteistyötapoja yhteistyössään hyödyntävien diakoniaorganisaatioiden osuudet kohderyhmätöön mukaan (%).

	Tapah- tumayh- teistyö	Toimin- tojen järjestä- minen	Materi- aalien yhteis- käyttö	Tilojen yhteis- käyttö	Yhteistyö työvoi- man käytössä	Yhteistyö työvoi- man koulutuk- sessa	Strate- gioiden suunnit- telu	Palvelu- seteli	Ostopal- velu
Vanhustyö	93	72	46	13	24	10	18	1	0
Vammaistyö	55	31	7	24	15	2	6	0	1
Omaishoitajien tukeminen	56	32	6	23	16	5	6	0	0
Perhetyö	34	28	5	15	15	4	6	0	1
Kriisityö	8	26	6	14	20	17	12	0	1
Velkaneuvonta	4	14	3	1	11	1	2	0	1
Työttömien tukeminen	30	24	4	12	12	3	6	0	1
Ruokapankkitoi- minta	4	12	2	3	2	0	2	0	0
Päihdetyö	35	30	8	15	14	4	9	0	0
Kriminaalisyö	12	10	1	1	3	0	1	0	0
Mielenterve- ystyö	48	37	6	19	19	2	8	0	0
Maahanmuutta- jatyö	4	14	4	7	6	2	4	0	0
Erityisnuorisotyö	8	7	2	4	5	2	2	0	0

3.2.3 Varhaiskasvatus

Yhteistyön monipuolisuus

Varhaiskasvatuksen yhteistyö toteutuu monipuolisimmin ja yleisimmin päiväkotien tai perhepäivähoidon kanssa (Kuvio 11). Näissä toiminnoissa vähemmän kuin viidennes tai runsas neljännes ei tee yhteistyötä. Lähes yhtä monipuolista yhteistyö kuntien kanssa on myös muiden kuin lasta odottavien perheiden asioissa. Lisäksi aamu- ja iltapäivätoiminta on merkittävä yhteistyöalue, joka koskee kuitenkin harvempaa kuin joka toista organisaatiota. Huomattavaa on, että tässä toiminnossa joka kahdeksannella organisaatiolla on viisi tai useampia yhteistyötapoja käytössä. Monipuolista yhteistyötä tekevien organisaatioiden osuus on iltapäivätoiminnassa suurempi kuin missään muussa varhaiskasvatuksen toiminnossa. Päiväkotien ja perhepäivähoidon kanssa tehtävälle yhteistyölle on useimmissa seurakunnissa luonteenomaista vähäinen yhteistyötapojen määrä. Vaikka perheneuvontatyö on merkittävä yhteiskunnallisesti suuntautuva työmuoto, toiminto koskee vain vajaata viidennestä tutkimusorganisaatioista.



Kuvio 11. Yhteistyötapojen/yhteistyöorientaatioiden lukumäärien osuudet työmuodoittain seurakuntien varhaiskasvatuksessa. 0-vaihtoehto osoittaa niiden organisaatioiden osuuden, joissa toimintaa/yhteistyömuotoa ei ole.

Kaikki varhaiskasvatuksen yhteistyömuodot lukuun ottamatta perheneuvontatyötä ja ”muita lapsiperheitä” olivat yhteistyön monipuolisuudeltaan riippuvaisia seurakunnan koosta. Yhteys ei ollut kaikissa muuttujissa täysin lineaarinen, mutta yleisesti linja oli selkeä: mitä suurempi seurakunta, sitä todennäköisemmin organisaatioissa harjoitettiin monipuolista yhteistyötä. Erityisen selvästi tämä koski aamu- ja iltapäivätoimintaa ($r=43^{***}$), jossa tapahtuu ostopalvelutoimintaa.¹³⁰ Yhteistyön monipuolisuudella oli yhteys myös kuntakokoon muissa paitsi päiväkotitoiminnassa, perhepäivähoidossa ja perheneuvontatyössä. Muita lapsiperheitä koskevassa yhteistyössä oli kyse heikosta epälineaarisesta yhteydestä ($F_{(6,214)}=2,2^*$). Aktiivisimpia olivat yli 100 000 asukkaan kaupungeissa ja 2 000–5 999 asukkaan kunnissa sijaitsevat seurakunnat. Muissa yhteydet olivat lineaarisia. Kyseessä olevat erot olivat kuitenkin pieniä.

Yhteistyön monipuolisuudella oli yhteys organisaatiotyyppiin vain aamu- ja iltapäivätoiminnassa ($F_{(2,238)}=5,9^{**}$). Kyseisessä toiminnossa monipuolisimmin yhteistyötä harjoittivat seurakuntayhtymät ($ka=3,3$) ja seurakunnat, jotka olivat osa seurakuntayhtymää ($ka=2,1$). Tulosten perusteella varhaiskasvatus jää edellä mainituissa toiminnoissa pienessä organisaatiossa todennäköisesti seurakunnan sisäiseksi toiminnaksi, kun taas suurissa seurakunnissa suuntaudutaan selkeämmin ulospäin.

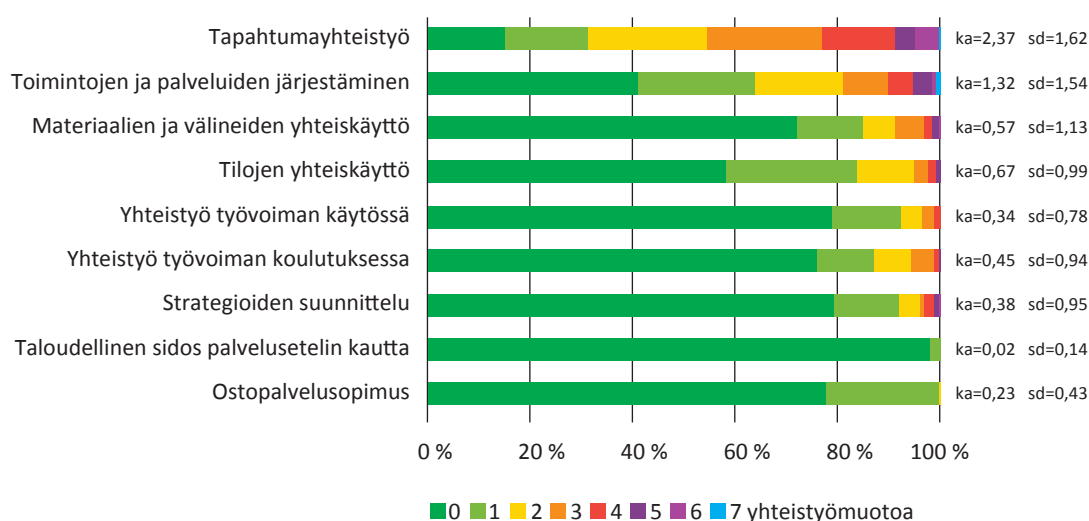
Yhteistyön suuntautuminen

Tilanne on toinen uskontokasvatuksen yhteistyön aktiivisuudessa. Tämä ulottuvuus syventää kuvaa erityisesti päiväkotitoiminnan yhteistyöstä. Varhaiskasvatuksen vastaajilta kysyttiin nimittäin eri yhteistyömuotojen aktiivisuutta. Kunnan varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen kanssa harjoitettava yhteistyö oli selvästi aktiivisempaa kuin muu (avoimen) varhaiskasvatuksen yhteistyö. Vähintään melko paljon yhteistyötä harjoittavien organisaatioiden osuuksien perusteella aktiivisimpia olivat seuraavat: vierailut päivähoitoon (63 %), kirkkohetkien ja jumalanpalvelusten järjestäminen (60 %), tutustumiskäynnit seurakuntaan (45 %), päiväkotien tilaisuudet (26 %), perhepäivähoidon aktiviteetit (22 %). Kyseessä on perinteinen uskonnollinen yhteistyö. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että varhaiskasvatuksen uskontokasvatuksen yhteistyötä on tukenut virallinen tunnustaminen ja suhteellisen selkeä

¹³⁰ Ks. myös Kallunki 2007; Kallunki 2009a.

rooli.¹³¹ Varhaiskasvatus on ainakin osin sopeutunut yhteiskunnan monikulttuurisuuden lisääntymiseen. Se on moniarvoisuuden hyväksymällä pystynyt tukemaan kuntien uskonto- kasvatusta varhaiskasvatuksessa.

Muussa varhaiskasvatuksessa yhteistyö oli edellistä heikompaa. Useampi kuin joka kymmenes organisaatio teki vähintään melko paljon yhteistyötä kerhotoiminnan järjestämisessä (15 %), lasten tapahtumien järjestämisessä (12 %) ja perhekerhojen ja leirien järjestämisessä (11 %). Alle kymmenen prosentin osuus organisaatioista teki vähintään melko paljon yhteistyötä perhevalmennuksessa (8 %), neuvoloissa (8 %), perhetyön aikuisille suunnattujen tapahtumien järjestämisessä (5 %), perheneuvontatyössä (4 %) ja leikkipuistotoiminnassa (2 %).



Kuvio 12. Yhteistyötapojen toistuvuus varhaiskasvatuksen seitsemässä mitatussa työmuodossa.

Kokonaiskuva varhaiskasvatuksen yhteistyöstä on, että se on merkittävimältä osin uskonnolliseen yhteisöön kytkeytyvää. Tämä on nähtävissä myös yhteisöllisen orientoitumisen yleisyydessä (Kuvio 12). Yhteisöllisten toimintojen/palveluiden järjestäminen oli kuitenkin selvästi harvinaisempaa kuin tapahtumayhteistyö. Vaikka työalojen väliset taulukot eivät ole täysin vertailukelpoisia monipuolisuuden mittarina (suuremmat arvot kuin 0) työmuotojen määrän vaihtelun takia, yhteistyötapojen olemassaolon vertailu osoittaa, että yhteisöllinen yhteistyö on jossakin määrin yleisempää (0-vaihtoehtojen osuus pienempi) diakoniassa kuin varhaiskasvatuksessa.

Sama tilanne on myös strategisessa yhteistyössä. Sitä harjoittaa vain runsas viidennes kyselyyn osallistuneista organisaatiosta. Hieman yleisempää on tilojen ja materiaalien yhteiskäyttö sekä yhteistyö työvoiman käytössä. Varhaiskasvatuksessa ostopalvelusopimusten määrä on kuitenkin selvästi suurin kaikista työaloista. Huomattavaa on, että strateginen yhteistyö ei viittaa tältä osin laajenevaan yhteistyöhön. Merkittävimmät sillat (Taulukko 13, tummenetut kohdat) strategisessa ja resursseja koskevassa yhteistyössä liittyvät päiväkotitoimintaan, perhepäivähoitoon ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaan.

¹³¹ Kallunki 2010a.

Taulukko 13. Eri yhteistyötapoja yhteistyössään hyödyntävien varhaiskasvatusorganisaatioiden osuudet kohderyhmätyön mukaan (%).

	Tapah- tuma- yhteis- työ	Toimin- tojen järjestä- minen	Materi- aalien yhteis- käyttö	Tilojen yhteis- käyttö	Yhteis- työ työ- voiman käytössä	Yhteis- työ työvoi- man koulu- tukses- sa	Strate- gioiden suunnit- telu	Palvelu- seteli	Ostopal- velu
Päiväkotitoi- minta	73	26	16	14	6	18	9	0	0
Perhepäivähoito	61	24	12	13	3	10	5	0	1
Leikkipuistotoi- minta	10	6	2	3	1	2	1	0	0
Koululaisten aamu- ja iltapäi- vätoiminta	21	21	10	17	17	8	10	1	21
Lasta odottavat perheet	18	18	5	6	7	2	6	0	0
Muut lapsiper- heet	46	31	9	13	6	2	5	0	0
Perheneuvon- tatyö	8	7	2	2	2	2	2	0	1

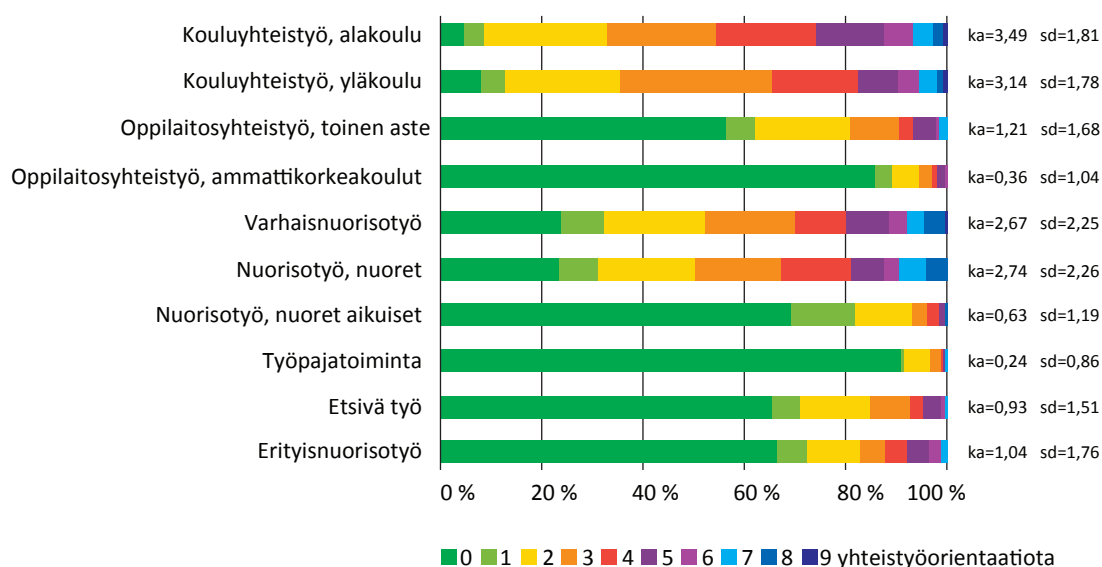
Tulosten perusteella huomion kohteeksi nousee strategisen yhteistyön suhteellinen harvinaisuus varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen yhteistyön ja ostopalvelusopimusten olemassaoloa tukee merkittävästi kirkon uskontokasvatuksellisen merkityksen tunnustaminen varhaiskasvatuksessa.¹³² Virallisen tunnustamisen kohdistuminen uskontokasvatukseen mahdollistaa seurakuntien yhteisöllisyyden ja yhteiskuntaan suuntautumisen yhdistämisen. Tämä vahvistaa yhteistyötä myös kaupunkiympäristössä. Ostopalvelutoiminnan kehittymistä aamu- ja iltapäivätoiminnassa on tukenut seurakuntien toimiminen eturintamassa palvelutoiminnan kehittämisessä.

3.2.4 Nuorisotyö

Yhteistyön monipuolisuus

Yhteistyö oli nuorisotyössä monipuolisinta ja yleisintä kouluyhteistyössä, erityisesti alaluokilla mutta myös yläkoulussa (Kuvio 13). Kouluyhteistyö oli myös työalojen välillä yleisin yhteistyömuoto, sillä kyseisen yhteistyön ilmoitti puuttuvan selvästi alle kymmenen prosenttia vastaajista. Alakouluissa viittä eri yhteistyötappaa sovellettiin neljänneksessä organisaatioista ja yläkouluissa vajaassa viidenneksessä. Monipuolisesti yhteistyötä harjoittavien organisaatioiden osuus oli varhaisnuorisotyössä ja nuorisotyössä samalla tasolla. Kyseisissä toiminnoissa yli viidennes kuitenkin ilmoitti yhteistyön/toiminnon puuttumisesta.

¹³² Ks. Kallunki 2009a; Kallunki 2010a.



Kuvio 13. Yhteistyötapojen/yhteistyöorientaatioiden lukumäärien osuudet työmuodoittain nuorisotyössä. 0-vaihtoehto osoittaa niiden organisaatioiden osuuden, joissa toimintoa/yhteistyömuotoa ei ole.

Oppilaitosyhteistyö oli selvästi harvinaisempaa kuin kouluyhteistyö, mikä osaksi johtuu oppilaitosten vähäisemmästä määrästä ja keskittymisestä keskuksiin. Kyseessä on todennäköisesti myös kohderyhmän ikään liittyvä asia, sillä nuorten aikuisten kohderyhmässä tehtiin myös huomattavan harvinaisesti yhteistyötä. Tuloksissa näkyy kirkon haaste tavoittaa nuoria rip-pikoulun suorittamisen jälkeen.

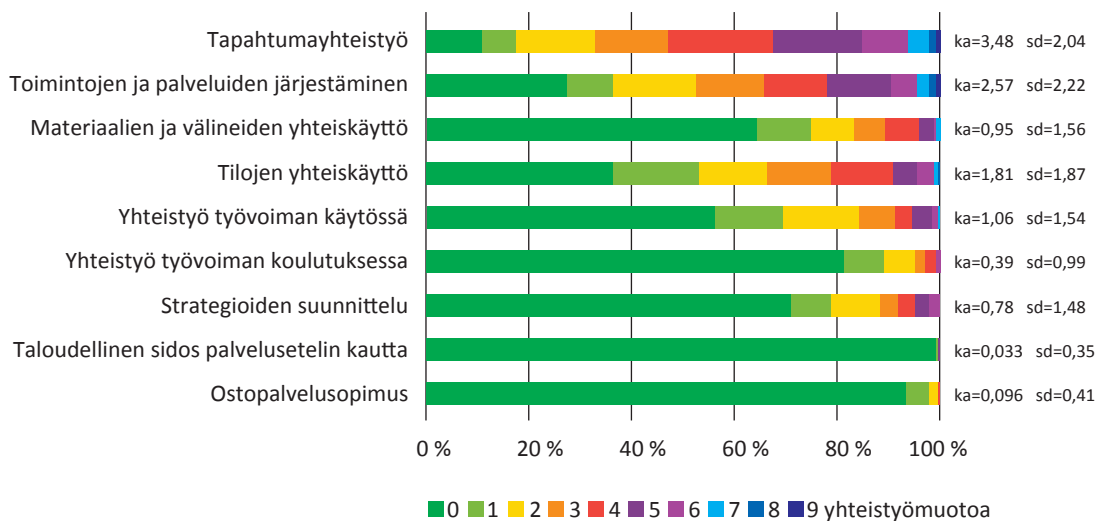
Kaikki koulu- ja oppilaitosyhteistyön sekä erityisnuorisotyön työmuodot olivat riippuvaisia organisaatiokoosta. Sen sijaan varhaisnuorisotyön, nuorisotyön ja nuoria aikuisia koskevan yhteistyön monipuolisuudella ei ollut tätä yhteyttä. Kouluyhteistyössä erityisesti alle 4 000 jäsenen seurakunnat olivat heikkoja. Oppilaitosyhteistyössä toisen asteen ja ammattikorkeakoulujen kanssa yhteys kasvoi johdonmukaisesti siirryttäessä pienistä seurakunnista suuriin. Erityisnuorisotyössä erottuivat monipuolisuudellaan jäsenmäärältään 16 000 ylittävät seurakunnat. Minkään työmuodon yhteistyön monipuolisuudella ei ollut kuitenkaan yhteyttä organisaatiotyyppiin.

Kuntakoon suhteen yhteys vallitsi vain kahdessa oppilaitosyhteistyön muodossa ja erityisnuorisotyössä. Ammattikorkeakoulujen kanssa tehtiin yhteistyötä erityisesti yli 40 000 asukkaan kunnissa. Toisen asteen yhteistyö korostui 6 000–39 999 asukkaan kunnissa. Todennäköisin selitys eroihin on oppilaitosten sijoittuminen ja merkitys paikallisessa toimintaympäristössä. Toisen asteen oppilaitokset voivat olla merkittäviä toimijoita pienehköissä ja keskisuurissa kunnissa. Ammattikorkeakoulut sijoittuvat tyypillisesti tätä suurempiin kuntiin.

Erityisesti oppilaitosyhteistyön – ja jossakin määrin myös kouluyhteistyön – monipuolisuuteen näyttää vaikuttavan toimintaympäristö ja sen mahdollisuudet. Pienimmät seurakunnat ovat kaikissa yhteistyömuodoissa monipuolisuudeltaan heikossa joukossa. Keskisuurissa ja suurissa seurakunnissa selkeä raja näyttää liittyvän lähinnä erityisnuorisotyöhön, jonka yhteistyö monipuolistuu vasta suurimpien seurakuntien luokassa. Kyse on korkeimman kynnyksarvon sisältäneestä yhteistyömuodosta tässä tutkimuksessa.

Yhteistyön suuntautuminen

Yhteisöllinen suuntautuminen on nuorisotyössä yleisin, kuten kahdessa muussa työalassa (Kuvio 14). Tulokset korostavat tältä osin seurakuntien yhteisöllistä luonnetta ja myös sen muodostamia rajoituksia erikoistuneen sopimusyhteistyön kehittämiseksi. Nuorisotyön yhteiskunnalliseen relevanssiin viittaa kuitenkin strategisen yhteistyön suhteellinen yleisyys. Noin kolme kymmenestä organisaatiosta suunnitteli strategioita kunnan kanssa jossakin toiminnossa. Yhteistyö työvoiman koulutuksessa oli kuitenkin kymmenyksen heikompaa. Selvästi näitä yleisempää oli tilojen yhteiskäyttö, yhteistyö työvoiman käytössä ja välineiden yhteiskäyttö. Nuorisotyössä useammalla kuin joka kahdennella kymmenellä organisaatiolla oli myös ostosopimus.



Kuvio 14. Yhteistyötapojen toistuvuus nuorisotyön yhdeksässä mitatussa työmuodossa.

Nuorisotyön strateginen yhteistyö oli painottunut kouluyhteistyöhön sekä varhaisnuoria ja nuoria koskevaan yhteistyöhön (Taulukko 14). Muissa työmuodoissa kyseinen yhteistyötyyppi oli harvinainen. Kouluyhteistyössä seurakuntien roolit voivat liittyä oppilashuollon tukemiseen ja kerhotoiminnan järjestämiseen. Taloudelliselta mittakaavaltaan kyseinen toiminta ei ole merkittävää. Nuorisotyössä yhteistyömahdollisuudet ovat laajemmat lähtien erityisnuorisotyöstä päätyen nuorten erilaisiin aktiviteetteihin. Nuorisotyössä seurakunnilla ja kunnilla on perinteisesti ollut myös yhdessä rahoitettuja työntekijöitä.¹³³ Nuorisotyön merkittävin rajoite yhteistyön kehittämisessä voi liittyä rajallisiin resursseihin ja rippikoulutyön merkitykseen toiminnassa.

¹³³ Kallunki 2010a.

Taulukko 14. Eri yhteistyötapoja yhteistyössään hyödyntävien nuorisotyönorganisaatioiden osuudet kohderyhmätöön mukaan (%).

	Tapah- tuma- yhteistyö	Toimin- tojen järjestä- minen	Materi- aalien yhteis- käyttö	Tilojen yhteis- käyttö	Yhteistyö työvoi- man käytössä	Yhteistyö työvoi- man koulutuk- sessa	Strate- gioiden suunnit- telu	Palvelu- seteli	Ostopal- velu
Kouluyhteis- työ, alakoulu (1–6)	83	54	23	52	18	5	13	0	4
Kouluyhteis- työ, yläkoulu (7–9)	76	53	19	35	18	6	12	0	2
Oppilaitos- yhteistyö, toinen aste	34	17	6	8	6	1	4	0	0
Oppilaitos- yhteistyö, ammattikor- keakoulut	9	5	1	3	2	1	1	0	0
Nuorisotyö, varhaisnuoret	49	42	19	32	22	8	14	1	2
Nuorisotyö, nuoret	52	41	18	30	20	10	18	1	2
Nuorisotyö, nuoret aikuis- et	10	8	3	4	2	1	3	0	0
Nuorten työ- pajatoiminta	4	5	1	1	0	0	3	0	0
Etsivä työ	16	14	3	8	8	3	6	0	0
Muu erityis- nuorisotyö	15	18	5	5	10	3	5	0	0

3.3 Yhteistyön toimivuus ja verkostot

3.3.1 Arviot yhteistyön laadusta

Työalojen vastaajilta kysyttiin heidän arvioitaan yhteistyön toimivuudesta laatuvalettamien avulla. Kysymykset koskivat yhteistyön monipuolisuutta, säännöllisyyttä, sitoutuneisuutta, uusien käytäntöjen etsimistä sekä yhteistyön tunnustamista seurakunnan ja kunnan taholta. Kutakin laatutekijää vastaajat saivat arvioida asteikolla 1–5 (1 = kuvaa huonosti; 5 = kuvaa hyvin).

Myönteisimmin tekijöistä arvioitiin yhteistyön tunnustamista seurakunnan ($k_a=3,8$; $s_d=1,1$) ja kunnan taholta ($k_a=3,6$; $s_d=1,1$). Arviot kuntien suhtautumisesta olivat siis hieman omaa organisaatiota koskevia arvioita kielteisempiä, mutta vastauksia voi pitää myönteisinä myös kunnan suhtautumisen kannalta. Seuraavaksi myönteisimmin arvioitiin yhteistyön säännöllisyyttä ($k_a=3,6$; $s_d=1,2$) ja sitoutuneisuutta ($k_a=3,2$; $s_d=1,2$), mikä ilmentää yhteistyön vakiintuneisuutta enemmistössä organisaatioista. Yhteistyön monipuolisuutta ($k_a=3,0$; $s_d=1,1$) ja uusien käytäntöjen etsimistä ($k_a=3,0$; $s_d=1,2$) arvioitiin sen sijaan neutraalisti.

Diakoniavastaajat arvioivat kaikkia yhteistyön laatuun liittyviä tekijöitä työaloista kielteisimmin. Ainoastaan yhteistyön monipuolisuutta koskevassa mittarissa erot työalojen välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, mutta tältäkin osin diakonian arvio oli kielteisin. Voimakkaimmat erot liittyivät yhteistyön säännöllisyyteen, jossa niin varhaiskasvatuksen ($ka=3,9$), nuorisotyön ($ka=3,6$) kuin diakonian ($ka=3,2$) välillä vallitsi tilastollisesti merkitsevät erot ($F_{(1,737)}=24,8^{***}$). Yhteistyön sitoutuneisuudessa erot olivat tätäkin selvemmät ($F_{(2,733)}=26,5^{***}$), mutta diakoniavastaajat olivat tältä osin keskimäärin kielteisillä arvioillaan ainoa ryhmä ($ka=2,8$), joka erosi tilastollisesti varhaiskasvatuksesta ($ka=3,5$) ja nuorisotyöstä ($ka=3,3$). Diakonian yhteistyön haasteena näyttää siten olevan yhteistyön sitoutuneisuus, joka voi olla ongelma myös sopimuksellisen yhteistyön kehittämisen kannalta.

Yhteistyön laatuun liittyvät neljä ensimmäistä väittämää olivat myös vuoden 2005 kuntayhteistyökyselyssä, mikä mahdollistaa yhteistyön laadun ajallisen seuraamisen. Muutokset ovat kuitenkin vaatimattomia. Yhteistyön monipuolisuutta ja uusien käytäntöjen etsimistä yhteistyössä arvioitiin vuonna 2005 hieman myönteisemmin kuin vuonna 2013. Muutos molempien keskiarvossa oli sama ($ka=3,2 \rightarrow ka=3,0$). Muilla mitatuilla osa-alueilla (sitoutuneisuus ja säännöllisyys) muutosta ei ollut tapahtunut. Yhteistyön laatua koskevat muutokset näyttäisivät siten kohdistuneen tekijöihin, joissa on kyse resurssien riittävyydestä joko uusille tai laajoille toiminta-alueille. Sen sijaan toiminnan vakiintuneisuutta indikoivilla osa-alueilla ei ollut tapahtunut muutosta. Tulos on ymmärrettävissä seurakuntien ja kuntien taloudellisen tilanteen kiristymisen seurauksena. Eräs kuntien sosiaalitoimen haastateltava kuvasi yhteistyön nykyisiä haasteita näin:

Että kun mietin meidän organisaation näkökulmasta, estettä on varmaan työpaine ja kiire oikeesti tälle, että meidän työ on hyvin paineista täällä. Että tavallaan se kuitenkin sit syö tällaisia hyviä asioita, mitä pitäis tehdä enemmän. Tällaisista että tehtäis enemmän yhdessä. Vois olla ne tuottakin parempaa lopputulosta kaiken, niin kun tavallaan pitää vähän ajatella asioita vähän uudella tavalla. Mikäli se koskee meidän organisaatiota, mutta myös voin ajatella, että muitakin organisaatioita. Ei vaan tätä kaupunkia.

Diakonian yhteistyön ongelmat voivat liittyä sosiaalitoimen toiminnan haasteisiin ja kiireisiin. Kiire vaikeuttaa erityisesti toiminnan monipuolistamiseen ja laadulliseen kehittämiseen liittyviä toimenpiteitä. Tulokset vahvistavat vuoden 2005 tutkimuksen tuloksia, joiden mukaan diakoniatyö osoittautui yhteistyöltään heikoimmaksi työalaksi. Sosiaalisen vastuun institutionalisointi julkisen sektorin vastuulle on marginalisoinut seurakuntia kuntien sosiaalitoimen kentällä. Vaikka asetelma muuttui 1990-luvun laman yhteydessä, kuntien sosiaalitoimen ja seurakuntien diakonian yhteistyössä vaikuttavat vanhat eriytymistä korostavat linjat.¹³⁴

Edellä mainittuja tuloksia on käytettävä varoen ostopalveluyhteistyön mahdollisuuksien arvioinnissa. Väitöstutkimukseni perusteella yhteistyön virallisuus on eräs yhteistyötä tukeva tekijä.¹³⁵ Diakoniatyön sopimuksellinen yhteistyö siirtää toiminnan selkeästi viralliselle kentälle. Sopimuksellisessa yhteistyössä kunnan roolina korostuu toiminnan laatuun ja sopimuksen ehtoihin liittyvä seuranta. Diakoniatyö siirtyy siten sosiaalityön kentällä itsenäisesti pätevyyttään osoittavasta toimijasta asemaan, jossa diakoniale ulkoistettu palvelu on

¹³⁴ Kallunki 2010a.

¹³⁵ Kallunki 2010a.

osa kunnan palvelutuotantoa. Kyse ei tällöin ole enää yhteistyöstä, vaan palvelutuotannon kumppanuuksista.

3.3.2 Työntekijöiden osallistuminen yhteistyöhön

Vaikka sitoutuneisuutta arvioitiin yhteistyön suhteen vain varovaisen myönteisesti, lähes neljä viidestä kyselyn työalavastaajasta piti kuntayhteistyötä vähintään melko tärkeänä osana omaa työtään (Taulukko 15). Työalojen välillä ei ollut tilastollisia eroja. Kokemus yhteistyön laadusta (summamuuttuja) oli yhteydessä näkemykseen yhteistyön tärkeydestä omalle työlle ($r=,51^{***}$). Heikkenevä kokemus oman työalan yhteistyön toimivuudesta johtaa siten helposti yhteistyön kehittämistä koskevan perustan heikkenemiseen.

Taulukko 15. Kuinka tärkeänä osana omaa työtäsi pidät yhteistyötä kunnan kanssa? Taulukossa on mukana kaikkien työalojen vastaajat.

	N	%
En lainkaan tärkeänä	6	1
Vain vähän tärkeänä	18	2
Jossain määrin tärkeänä	143	19
Melko tärkeänä	303	40
Hyvin tärkeänä	292	38
Yhteensä	762	100

Vain runsas neljännes vastaajista arvioi osallistuvansa yhteispalaveriin kunnan edustajien kanssa kerran kuukaudessa tai useammin (Taulukko 16). Työkokouksien suhteen diakoniaa ($ka=2,9$) ja nuorisotyötä ($ka=3,0$) heikommaksi osoittautui varhaiskasvatus ($ka=2,7$). Yhteistyön merkitystä koskevissa arvioissa on siten kyse laajemmasta kokonaisuudesta kuin yhteistyöstä palaverissa tai työkokouksissa.

Taulukko 16. Kuinka usein osallistut työkokouksiin tai palaveriin, joissa on läsnä sekä seurakunnan että kunnan edustajia?

	N	%
En koskaan	57	8
Vuosittain tai harvemmin	203	27
Noin kerran puolessa vuodessa	283	38
Noin kerran kuukaudessa	186	25
Viikoittain	18	3
Yhteensä	747	100

Kun asiaa tarkastellaan kokousten sijasta yhteydenpitona, runsas kolmannes työalavastaavista on yhteydessä kunnan sosiaali- ja terveystoimeen vähintään kerran kuukaudessa (Taulukko 17). Kyseessä on aktiivisin työalojen kohde. Yhteydenpito sosiaali- ja terveystoimen johtoon ja kunnan luottamusmiehistöön on huomattavasti tätä harvinaisempaa. Diakonian lisäksi sosiaali- ja terveystoimi on useissa kunnissa myös varhaiskasvatuksen järjestäjänä, mikä korostaa kyseiselle työalalle kohdistuvaa yhteydenpitoa. Seuraavaksi aktiivisinta yhteydenpito

on sivistyspalveluiden ja nuorisopalveluiden henkilöstöön. Kaikilla kolmella yhteistyöalueella aktiivisimmat seitsemän prosenttia pitävät yhteyttä vähintään kerran viikossa.

Taulukko 17. Työalavastaajien yhteydenpidon suuntautuminen kunnan sosiaalitoimen johdon, henkilöstön sekä nuorisopalvelujen ja sivistyspalvelujen henkilöstön välillä.

	Yhteydenpito kunnan/kaupungin toimijoiden kanssa									
	luottamus- henkilöt		sote, johto		sote, muu henkilöstö		nuorisopalvelut, henkilöstö		sivistyspalvelut, henkilöstö	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
En lainkaan	235	31	210	28	75	10	160	21	150	20
Harvemmin kuin joka vuosi	165	22	203	27	85	11	159	21	134	18
Kerran tai joitakin kertoja vuodessa	245	33	283	38	336	45	271	36	286	38
Kerran tai kaksi kuussa	79	11	43	6	205	27	108	14	124	17
Kerran viikossa	15	2	7	1	34	5	39	5	40	5
Kaksi tai useampia kertoja viikossa	10	1	3	0	15	2	15	2	18	2
Yhteensä	749	100,0	749	100,0	750	100,0	752	100,0	752	100,0

Yhteydenpidon suuntautuminen työaloilla on odotettua. Aktiivisimmin sosiaali- ja terveystoimeen pitävät yhteyttä diakonian edustajat. Nuorisopalveluissa aktiivisimpia ovat nuorisotyön edustajat ($ka=3,5$) ja varhaiskasvatus ($ka=2,5$). Diakonian yhteydenpito nuorisopalveluihin on harvinaista ($ka=2,1$). Myös yhteydenpito sivistyspalveluihin on aktiivisinta nuorisotyöllä ($ka=3,2$), toiseksi aktiivisinta varhaiskasvatuksella ($ka=2,8$) ja heikointa diakonialla ($ka=2,4$). Diakonian yhteiskunnallisen suuntautumisen vuoksi ei ole yllättävää, että kyseinen toimiala pitää aktiivisimmin yhteyttä kunnan luottamushenkilöstöön.

Kyselyssä tiedusteltiin vastaajien yhteydenpitoa kulttuuripalveluiden ja maahanmuuttajatyön henkilöstöön. Joka toinen (53 %) vastaaja ilmoitti, että piti kulttuuripalveluihin yhteyttä harvemmin kuin joka vuosi tai ei lainkaan. Vastaava osuus maahanmuuttajatyössä oli neljä viidestä (82 %) vastaajasta. Kulttuuripalveluissa aktiivisin yhteydenpitäjä on nuorisopalvelut ja maahanmuuttajatyössä diakoniatyö. Diakonian yhteydenpito maahanmuuttajatyöhön on aktiivisinta niissä seurakunnissa, jotka sijoittuvat 10 000–39 999 asukkaan kuntiin. Kulttuuripalveluiden yhteydenpito on sen sijaan sitä todennäköisempää, mitä pienempään kuntaan sijoittuvasta seurakunnasta on kyse ($r=,20^{***}$). Pienillä paikkakunnilla seurakunnat ovat vähäisen muun kulttuuritarjonnan vuoksi paikallisesti merkittäviä kulttuurin tuottajia.

3.3.3 Yhteydenpidon keskittyminen

Monipuolisimmat sosiaaliset verkostot ja pääoma keskittyvät yleensä aktiivisimmille yksilöille.¹³⁶ Organisaatiot ovat vain yksi tekijä kyseisten verkostojen toiminnassa ja ylläpidossa. Juuri verkostojen keskittyneisyyden takia yleiset frekvenssit toimialojen välillä eivät kerro paljoa organisaatioiden välisistä vuorovaikutussuhteista. Merkittävä osa aktiivisuudesta on

¹³⁶ Castells 1996; Putnam 2000.

toistuvaa eli samat seurakuntien työntekijät pitävät yhteyttä kuntien eri toimintoihin. Tämä luo harhakuvan todellista laajemmasta aktiivisuudesta.

Uniikkien yhteyksien tarkastelemiseksi edellä mainituille seitsemälle kuntien kontaktipinnalle tehtiin TURF-analyysi. Tavoitteena on sen ymmärtäminen, kuinka paljon diakonian, varhaiskasvatuksen ja nuorisotyön yhteydenpidosta on aktiivisimman yhteydenpidon kohteen kanssa rinnasteista. TURF-analyysiä käytetään yleensä eri tuoteyhdistelmien markkinaosuuden optimoimisessa. Tässä yhteydessä tavoitteena on ymmärtää yhteydenpidon keskittymistä yksittäiselle kunnalliselle kontaktipinnalle. Tarkastelu tehdään työaloittain ja yhteydenpidoksi lasketaan vähintään kuukausittain tapahtuvat kontaktit.

Yhteydenpidossa aktiivisin työala oli diakonia, sillä kaksi kolmesta (67 %) työntekijästä oli vähintään yhteen mitattuun kontaktiin yhteydessä kuukausittain. Diakonian yhteydenpito oli kuitenkin huomattavan keskittynyttä, sillä 63 prosenttia työntekijöistä oli yhteydessä sosiaali- ja terveystoimen henkilöstöön. Jos tavoitteena olisi pitää yhteyttä vain johonkin kunnalliseen toimintoon, sosiaali- ja terveystoimen henkilöstö riittäisi tuottamaan pääosan yhteyksistä. Seuraavaksi aktiivisimman kontaktipinnan eli kunnan luottamushenkilöstön kautta piti yhteyttä vain joka kuudes (17 %) vastaaja ja sosiaali- ja terveystoimen johdon kautta vain joka kahdeksas (12 %) vastaaja. Näiden kolmen kanavan kautta jo kaksi kolmesta työntekijästä (66 %) oli pitänyt yhteyttä johonkin kunnalliseen toimijaan. Muiden kontaktipintojen merkitys *uniikkien* yhteyksien muodostajana on siten marginaalinen. Yhteistyön kehittämisen ja monipuolisuuden kannalta näillä ei-uniikeilla yhteyksillä voi kuitenkin olla merkitystä.

Nuorisotyö oli toiseksi aktiivisin verkostoituja seurakunnan työaloista. Kuusi kymmenestä (59 %) työntekijästä oli yhteydessä kuntaan jonkin mitatun kontaktipinnan kautta. Yhteydenpidon keskittyneisyys oli kuitenkin huomattavasti heikompaa kuin diakoniatyössä. Useampi kuin neljä viidestä (45 %) nuorisotyön vastaavasta piti yhteyttä vähintään kuukausittain kuntien nuorisotoimeen, runsas kolmannes (36 %) sivistystoimeen. Tuloksissa toistuu siten nuorisotyön suuntautuminen yhteistyöhön koulujen ja nuorisotoimen kanssa. Seuraavaksi aktiivisinta yhteydenpito oli kuntien luottamushenkilöstöön (14 %) ja sosiaali- ja terveystoimen henkilöstöön (14 %). Nuorisotyössä neljän aktiivisimman kontaktipinnan eli nuoriso-, sivistys-, sosiaali- ja terveystoimen sekä luottamushenkilöstön jälkeen uudet yhteydenpidon kohteet eivät enää kasvattaneet yhteyttä pitävien työntekijöiden määrää. Kulttuuripalveluiden (12 %), maahanmuuttajatyön (2 %) ja sosiaali- ja terveystoimen johdon (3 %) kautta tulleet yhteydet olivat siten aina muiden yhteyksien rinnalla toteutuvaa yhteydenpitoa.

Yllättävin tulos koski varhaiskasvatusta, joka oli verkostoiltaan suppein mitatuista työaloista. Kaikkien seitsemän kontaktipinnan kautta yhteyksiä kuntaan oli neljällä kymmenestä (40 %) varhaiskasvatuksen vastaavista. Kontaktit olivat varhaiskasvatuksessa työaloista voimakkaimmin hajautuneet: korkein yhteyksien kattavuus saavutettiin vasta kuuden kontaktipinnan kautta. Aktiivisin yhteispinta-ala oli sivistystoimen henkilöstö neljänneksen (24 %) osuudella ja seuraavaksi aktiivisin sosiaalitoimi (17 %). Kyseiset kunnalliset toimialat ovatkin kuntien varhaiskasvatuksen ja alakoulujen toiminnan hallinnollisia koteja. Seuraavaksi aktiivisimpia olivat nuorisopalveluihin (13 %) ja kuntien luottamushenkilöstöön (8 %) pidetyt yhteydet.

Tulokset tukevat väitöksessäni muodostunutta kuvaa varhaiskasvatuksen seurakuntayhteisöllisesti ja uskonnollisesti suuntautuneesta luonteesta. Tästä huolimatta kyseiselle työalalle on muodostunut merkittävimmät ostopalveluyhteistyön muodot, mikä on johtunut osaksi työalan roolista aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittäjänä. Sopimuksellisen yhteistyön syntymisen kannalta oleellista ei siten ole vain verkostojen määrä ja luonne. Tätäkin tärkeämpää on, mitä toiminnallisesti itsenäistä ja lisäarvoa kunnille tuottavaa työala on kehittänyt.

3.4 Seurakuntien yhteisöllinen ja uskonnollinen rooli

3.4.1 Uskonto työntekijöiden yhteydenpidossa

Yhteydenpidon merkitystä ja sisältöjä mitattiin kyselyssä kahdella osiolla. Toinen kysymys koski työalan yleisen kehittämisen ja toinen uskontoon liittyvien sisältöjen järjestämisen osuutta kunnan kanssa käytetystä yhteydenpitoajasta. Kyse ei ole toisiaan poissulkevista suuntautumistavoista¹³⁷, sillä muuttujien välillä vallitsi positiivinen yhteys ($r=,50^{***}$). Seurakuntien yhteiskunnallisesti suuntautuneisiin toimintoihin liittyy useimmiten uskonnollisten arvojen vaikutusta, joskin erot työalojen välillä ovat selkeitä.

Taulukko 18. Yhteydenpidon suuntautuminen kuntien kanssa työalan yleiseen kehittämiseen tai uskontoon liittyvien sisältöjen järjestämiseen sekä yksisuuntaiseen varianssianalyysiin perustuva vertailu työalojen välillä. Taulukossa eivät ole mukana ne vastaajat, joilla ei ollut oman ilmoituksensa mukaan lainkaan yhteydenpitoa.

	Työalan yleinen kehittäminen		Uskontoon liittyvien sisältöjen järjestämiseen ¹	
	N	%	N	%
Ei lainkaan	108	19	91	14
Vain vähän	170	29	165	26
Jossain määrin	199	34	200	32
Melko paljon	84	15	130	21
Hyvin paljon	18	3	49	7
Yhteensä	579	100	635	100
Keskiarvo, kaikki	2,5		2,8	
Keskiarvo, diakonia	2,4		2,6	
Keskiarvo, nuorisotyö	2,7		2,8	
Keskiarvo, varhaiskasvatus	2,6		3,1	
F	$F_{(2,576)}=5,4^{**}$		$F(2,632)=8,7^{***}$	

¹ Esim. toiminnot, joiden osana on uskonnollinen viestintä kuten uskontokasvatus, hartaudet, sielunhoito tms.

Seurakuntien työalavastaavien verkostoja voi tuloksen perusteella pitää seurakuntien perustehtävää tukevinä. Uskonnollisten sisältöjen järjestäminen kuntalaisille oli merkittävämmässä asemassa yhteydenpidossa kuin työalojen toiminnan yleinen kehittäminen (Taulukko 18). Perinteisenä yhteisöllisenä roolina seurakunnilla on ollut erilaisten toimintojen järjestäminen paikallisille ihmisille. Kunnat toimivat tuloksen perusteella merkittävänä kanavana. Yhteydenpidon merkitys toiminnan sisällölliselle kehittämiselle on tätä heikompi.

Diakonia oli sekä uskonnollisten toimintojen järjestämisessä että työalojen toimintojen kehittämisessä passiivisin työala. Uskonnollisten sisältöjen suhteen kyse voi osaksi olla lamaan liittyneestä diakoniatyön painopisteen muutoksesta, joka korosti materiaalsen auttamistyön merkitystä toiminnassa.¹³⁸ Työalan toimintojen kehittämisen heikkous diakoniassa vahvistaa

¹³⁷ Ks. laajemmin Kallunki 2010a.

¹³⁸ Ks. Kettunen 2001.

väitökseeni liittyneitä tuloksia kunnallisen sosiaalityön ja seurakunnallisen diakonian jännitteisestä suhteesta.

3.4.2 Uskonnollinen vaikuttaminen palvelutuotannossa

Seurakuntien rooli kuntayhteistyössä

Seurakuntien vuorovaikutukseen kuntien kanssa voi liittyä seurakuntien sisäisiä jännitteitä siitä, mihin toimintaa tulisi suunnata. Kyselyn tuloksen perusteella ristiriitoja ei voi pitää kuitenkaan merkittävänä, sillä vain joka seitsemäs piti kuntayhteistyön vaikutusta kielteisenä seurakunnan perustehtävän kannalta (Taulukko 19). Enemmistö näki seurakuntien uskonnollisen tehtävän ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumisen toisiaan tukevinä toimintoina.

Taulukko 19. Kuntayhteistyön vaikutus seurakuntien mahdollisuuksiin toteuttaa uskonnollista tehtäväänsä työalavastaavien mukaan.

	N	%
Heikentää merkittävästi	3	0
Heikentää jossain määrin	103	14
Ei vaikutusta	192	26
Tukee jossain määrin	285	38
Tukee merkittävästi	160	22
Yhteensä	743	100
Keskiarvo	3,7	

Kun uskonnollista vaikuttavuutta mitattiin asiantuntijuuden näkökulmasta, seurakuntavastaajien yksimielisyys seurakunnan uskonnollisesta merkityksestä kuntayhteistyössä oli huomattavan myönteinen ja yksimielinen. Kyse oli neljän mittarin myönteisimmän arvioidusta osa-alueesta (Taulukko 20). Vain vähän tärkeänä uskonnollista asiantuntemusta piti prosentti vastaajista. Modernissa yhteiskunnassa asiantuntijarooli onkin tunnustetumpi kuin uskonnolliseen tai ideologiseen vaikuttamiseen liittyvät roolit. Tällöin seurakuntien tehtävä tulee yksimielisimmän esiin uskonnollisen asiantuntemuksen kautta. Asiantuntijarooli ei ole kuitenkaan riittävä seurakuntien uskonnollisen ja yhteisöllisen jatkuvuuden takaajana. Seuraavaksi myönteisimmän vastaajat suhtautuivat seurakuntien merkitykseen vapaaehtoistyöhön aktivoijana. Tätä heikomman kannatuksen sai seurakuntien asema kuntaan vaikuttamisen kanavana ja kulttuurisen asiantuntemuksen edustajana.

Taulukko 20. Seurakuntien erilaisten roolien merkitys kuntayhteistyölle työalavastaavien mukaan.

	vapaaehtoistyön aktivoijana yhteistyössä		kuntaan vaikutta- misen kanavana		uskonnollisen asiantuntemuksen edustajana		kulttuurisen asiantuntemuksen edustajana	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ei lainkaan tärkeä	18	2	14	2	2	0	13	2
Vain vähän tärkeä	43	6	51	7	7	1	76	10
Jossain määrin tärkeä	196	26	263	35	27	4	242	32
Melko tärkeä	294	39	288	38	219	29	311	41
Hyvin tärkeä	202	27	138	18	499	66	109	15
Yhteensä	753	100	754	100	754	100	751	100
Keskiarvo, kaikki	3,8		3,6		4,6		3,6	
Keskiarvo, diakonia	4,1		3,9		4,6		3,5	
Keskiarvo, varhaiskas- vatus	3,7		3,6		4,7		3,7	
Keskiarvo, nuorisotyö	3,7		3,4		4,6		3,6	
F	$F_{(2,750)}=17,1^{***}$		$F_{(2,751)}=20,7^{***}$		$F_{(2,748)}=1,7$		$F_{(2,748)}=3,1^*$	

Työalojen väliset erot heijastivat toimintojen luonnetta. Diakonia kannatti voimakkaimmin seurakuntien asemaa vapaaehtoistoiminnan aktivoijana ja kuntien toimintaan vaikuttajana. Kyseiset aktiviteetit sopivat työalan merkitykseen lähimmäisenrakkauden tukijana ja yhteiskuntakriittisenä vaikuttajana. Sen sijaan varhaiskasvatus kannatti aktiivisimmin seurakuntien merkitystä kulttuurisen asiantuntemuksen edustajana. Varhaiskasvatuksen asemaan/rooliin päivähoidon uskontokasvatuksen tukijana liittyy yhä useammin myös muiden kulttuurien ja uskontojen huomioon ottaminen uskontokasvatuksessa.¹³⁹

Uskonnon asema ostopalvelutoiminnassa

Kirkon uskontosidonnaisuus on tekijä, joka erottaa kirkon toiminnan muista yhteiskunnallisista ja myös muista esimerkiksi ei-kristillisistä uskonnollisista toiminnoista. Uskonto toimii rajaavana ja jopa poissulkevana tekijänä suhteessa niihin ihmisiin, jotka eivät katso-muksellisista syistä halua uskonnolliseen toimintaan itse osallistua.¹⁴⁰ Pyrkieessään takaamaan uskonnonvapauden valtio ja kunnat joutuvat siten tarkastelemaan uskonnon ilmenemistä ostopalvelutoiminnassa sekä uskonnollisten että ei-uskonnollisten ihmisten etuja turvaten.

Julkisen sektorin uskonnollisen neutraaliuden ja uskonnonvapauden näkökulma ei kyseenalaista sitä tosiasiaa, että kirkko ja luterilaisuus heijastuvat väistämättä myös yhteiskunnallisiin toimintoihin ja instituutioihin.¹⁴¹ Kyse on tällöin suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisesta kytkennästä luterilaisuuteen. Institutionaalisessa toiminnassa yhteiskunnallinen intressi on kuitenkin siinä, miten uskonnon harjoittaminen sijoittuu suhteessa julkisesti rahoitettuun toimintaan. Uskonnottomien näkökulma on tämän vuoksi oleellinen tarkasteltaessa uskonnollisen organisaation osallistumista palvelutuotantoon. Yhteiskunnalle ongelmaton seurakuntien uskonnollisen identiteetin väistyminen palvelutoiminnassa on kirkon yhteisöllisen

¹³⁹ Kallunki 2008a, 304.

¹⁴⁰ Ks. Kallunki 2008a; Kallunki 2010a.

¹⁴¹ Ks. Kallunki 2013.

merkityksen kannalta vahingollinen. Uskonnon väistyminen voi toteutua joko seurakuntien omasta tahdosta tai julkisen sektorin rahoitukseen liittyvänä vaatimuksena.

Uskonnollisten organisaatioiden tuottaman ostopalvelun lähtökohtana on yleensä yhteiskunnallisesta näkökulmasta pidetty vaatimusta, ettei palvelun asiakas joudu toissijaiseen asemaan uskonnollisen vakaumuksen puuttumisen takia. Käytännössä palveluun osallistujalla pitäisi olla vapaus valita osallistuuko hän uskonnon harjoitukseen, eikä hänen pitäisi joutua eriarvoiseen asemaan tähän liittyvän päätöksensä vuoksi.¹⁴² Sama vakaumuksen vapauteen liittyvä vaatimus koskee myös kaikkia – myös periaatteessa neutraaliksi julistautuvia – toimijoita.

Tutkimukseen liittyvissä haastatteluissa uskonnollisen organisaation ostopalvelutuotanto nähtiin kunnan taholta useimmiten ongelmattomassa sävyssä. Uskonnon asetettiin kuitenkin samalla rajoituksia. Palvelujen saatavuuden merkitystä uskonnollisesta taustasta riippumatta kuvasi eräs sosiaalitoimen haasteltava näin:

Kyllä minusta kaikki myös nämä seurakunnan toiminnot varjelevat sitä, että se [uskonnollinen] dialogihan siinä ei oo se asiakkuuteen sisäänpääsyn kriteeri. Esimerkiksi perheasiansovittelutoimikunnassa sieltä on montakin kertaa [tätä] korostettu. [...] Luulen, että kaikki niin kun varoo [...] sen ideologisen mielipiteen muokkauksen esille nostamista siinä auttamistyössä. [...] Samanlainen on tämä ViaDia, vaikka se on vapaakirkollista toimintaa, niin minä kyllä uskon siihen N.N:n sanomaan, että heillä ei myöskään millään tavalla se asiakkaan uskonnollisuus, uskonnollinen elämä oo palvelun saannin este. Vaikkapa siellä ois muslimit tulossa palveluihin, niin vakuuttavat, että ihan samalla tavalla saa.

Palvelun avoimuuden lisäksi eräs kuntavastaaja tarkasteli palvelutoiminnan merkitystä seurakunnan omalle toiminnalle. Hän liitti neutraaliuden vaatimukseen tarpeen erottaa lähetystyö auttamistyöstä:

...mun mielestä pitäis se lähetystyö tai tää kristillinen tommonen käännättämistyö erottaa siitä sillä, et vaik se motiivi vois olla se sillä avustustyöntekijällä, et hän halua auttaa, koska hän uskoo et se on oikea tapa toimia. Niin se edellyttää et se ei voi olla se, et se autettavankin täytyy uskoo samalla tavalla sitten tai vähintäänkin sen täytyy sen työn tuloksena tulla uskoon. Vaan et jos sen pystyy erottaan [...] se avustustyö ja uskonlevittäminen. No ei ne välttämät toisiaan pois sulje. Mut se et se saattaa joissain tapauksis olla, et sun täytyy tehdä joku raja, et sun täytyy ottaa huomioon se toinenkin ihminen ja se että sun päätyö ei voi olla vaan se uskonlevittäminen jos sä haluat auttaa.

Edellä kuvatut lainaukset eivät sulje pois uskonnollisen lähtökohdan motiivia auttamistyössä. Ne kuitenkin rajaavat sen merkitystä asiakkaalle väistämättä näkyvänä tekijänä. Asiakkaan oikeus välttää halutessaan uskonnon harjoittaminen ja uskonnollinen vaikuttaminen julkisen sektorin ulkoistetussa palvelussa onkin selkein kokonaisuuteen liittyvä asia. Samalla neutraliteettiin liittyy muita näkökulmia, jotka suhteuttavat uskonnon vaikutusta. Esimerkiksi edellä esitetyssä lainauksessa uskontolähtöistä motivaatiota ei pidetty neutraliteetin kannalta ongelmallisena asiana. Julkisen sektorin neutraliteetti on monitahoinen kokonaisuus, jonka kuvaaminen ei ole tämän tutkimuksen tehtävä. Yksiselitteisen linjan vetäminen on mahdottomuus,

¹⁴² Esim. Berger & Neuhaus 1977.

sillä myös uskonnon asemaa julkisissa toiminnoissa koskevat ratkaisut ja julkinen keskustelu vaihtelevat uskonnon sosiaalisesta kontekstista ja kansallisvaltiosta riippuen.¹⁴³

Uskonnon julkiseen asemaan liittyvät ratkaisut vaativat yleensä monitahoista kokonaisarviointia.¹⁴⁴ Arviointia vaikeuttaa se, että länsimaisen sekularismin voi nähdä joutuneen kriisiin, jossa sen on siirryttävä yhden uskonnon sisäisestä hallinnasta tasapainon etsimiseen monien uskontojen välillä.¹⁴⁵ Tällöin julkisen vallan on kyettävä sekä puolustamaan että rajoittamaan uskonnollista toimintaa.¹⁴⁶ Uskonnon kulttuurisen merkityksen vuoksi neutraliteetti on väistämättä kulttuurisidonnaista ja siten tasavertaisuustavoitteista huolimatta helposti valtauskontoa suosivaa.¹⁴⁷ Toisaalta näennäinen tasapuolisuuden vaatimus voi toimia käytännössä vähemmistöä syrjivästi,¹⁴⁸ mikä osoittaa tarpeen tarvittaessa paitsi rajoittaa myös tukea uskonnollista toimijaa.

Uskonnon julkista merkitystä mitattiin kysymyksellä, jossa uskonto oli ostopalvelussa mahdollista nähdä vain symbolisena (rakennus), taustalla vaikuttavana lähtökohtana (materiaali, rinnalla kulkeminen), vapaaehtoisena uskonnollisena tarjontana tai kaikille suunnattuna uskonnollisena tarjontana. Kysymys on siinä mielessä vaativa, että siihen kohdistuu kahdenlaisia normatiivisia odotuksia. Ensinnäkin julkisen sektorin neutraliteetin näkökulmasta kaikille palvelunkäyttäjille suunnattua uskonnollista sisältöä voidaan pitää ainakin jossain määrin ongelmallisena. Toisaalta on muistettava, että vastaajat edustavat seurakuntia ja vastaavat tämän tehtävän asettamista normatiivista odotuksista. Tältä kannalta ei olekaan yllättävää, että suurin vastaajaryhmä oli valmis suuntaamaan uskonnollista sisältöä kaikille palvelun käyttäjille (Taulukko 21). Kukaan vastaajista ei ollut sitä mieltä, että uskonnon esiläolo ei ole ostopalvelussa lainkaan mahdollista. Työalojen välillä ei ollut tässä kysymyksessä tilastollisesti merkitseviä eroja.

Taulukko 21. Miten kirkon uskonnollisen lähtökohdan tulee näkyä kunnille tuotetuissa ostopalveluissa?

	N	%
Ei lainkaan	0	0
Vain mahdollisen uskonnollisen rakennuksen kautta	5	1
Saatavilla olevana uskonnollisena materiaalina tai rinnalla kulkemisena, joka voidaan tulkita uskonnollisesti	100	14
Uskonnollisina sisältöinä, joista palvelun käyttäjä voi jäädä pois	297	41
Selkeinä uskonnollisina sisältöinä kaikille läsnäolijoille	327	45
Yhteensä	729	100

Edellisten vastausten normatiivinen arviointi riippuu siitä, missä roolissa kyseinen palvelu on suhteessa muuhun tarjontaan. Mikäli kyseessä on moniuskontoisella alueella ainoana vaihtoehtona oleva julkisen sektorin palvelu, kaikille suunnattu uskonnollinen sisältö on ongelmallinen. Jos kyseessä on vain marginaalinen ja vapaaehtoinen palvelu, julkinen sektori voi toimia myös aktiivisena uskonnon harjoittamisen mahdollistajana kuten apulaisoikeus-

¹⁴³ Esim. Kallunki 2010b; Beyer 2003.

¹⁴⁴ Ks. Pajuoja 2013.

¹⁴⁵ Bhargava 2013.

¹⁴⁶ Bhargava 2009.

¹⁴⁷ Beyer 2003; Kallunki 2010a.

¹⁴⁸ Pajuoja 2012; Etelä-Suomen aluehallintovirasto, tarkastuskertomus 13/610.

asiamiehen ratkaisu Espoon kirjaston rukousnurkkauksesta osoittaa.¹⁴⁹ Enemmistöuskonto ei kuulu marginaaliin, mutta valtauskonnon toimintavapauteen voivat vaikuttaa tarjolla olevat muut vaihtoehdot. Kyselyssä ei täsmennetty kyseessä olevan palvelun vaihtoehtoja, sillä tavoite ei liittynyt vastaajien tietojen vaan asenteiden mittaamiseen.

Uskonnon läsnäoloa koskevia näkemyksiä täsmennettiin erillisellä kysymyspatterilla, jossa työalojen vastaajia pyydettiin arvioimaan, missä määrin uskonnollisten sisältöjen oli heidän mielestään mahdollista olla esillä. Arvioinnin kohteeksi asetetut tilanteet koskivat kuntien tiloissa järjestettäviä toimintoja sekä toimintoja, jotka järjestetään kunnan rahoituksella seurakunnan tiloissa.

Asetelmalla pyrittiin tarkastelemaan kahta maallisen ja uskonnollisen vuorovaikutuksen näkökulmaa: uskonnon harjoittamisen toimintakentän laajenemista (sakralisaatio, uskonnollinen organisaatio kunnan tiloissa) ja taloudelliseen valtaan liittyvää sekulaarin organisaation potentiaalisesti tuottamaa sekularisaatiota (potentiaalinen sekularisaatio, julkisesti rahoitettu toiminto seurakunnan tiloissa). Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on ostopalvelusopimusten kannalta oleellisesta näkökulmasta, sopimuksellisuuden tai sekulaarin rahoituksen vaikutuksesta. Käytetty mittari ei kuitenkaan tarkastele ulkoapäin tulevaa painetta, vaan seurakuntien halua itsenäiseen oman uskonnollisen toimintansa rajoittamiseen.

Molempiin tilanteisiin liitettiin neljä uskonnon esilläoloa viisiportaisella asteikolla mitaavaa osa-aluetta¹⁵⁰: hartaudet, symboli kuten risti, yhteisrukous ja virsi.¹⁵¹ Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että kuntaorganisaatioiden suhde seurakuntien uskonnolliseen tehtävään on vapaassa yhteistyössä myönteinen ja että kuntien odotukset yhteistyössä liittyvät seurakuntien asemaan uskonnollisina organisaatioina.¹⁵² Sopimuksellisuudessa on kuitenkin viime kädessä kyse sekulaarin toimijan antamista toimintarajoista, joten seurakunnan asema on tässä tapauksessa alisteisempi kuin kahden autonomisen organisaation yhteistyössä.

Taulukko 22. Uskonnollisten sisältöjen mahdollisuus olla esillä kunnan tiloissa järjestettävissä toiminnoissa työalavastaavien mukaan.

	hartaus		symboli kuten risti		yhteisrukous		virsi	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ei lainkaan	14	2	12	2	25	3	23	3
Hyvin rajoitetusti	43	6	33	4	70	9	43	6
Melko rajoitetusti	98	13	70	9	127	17	85	11
Melko vapaasti	351	47	313	42	307	41	323	43
Hyvin vapaasti	248	33	319	43	222	30	279	37
Yhteensä	754	100	747	100	751	100	753	100

Palveluntuottajan alisteinen asema ei ollut nähtävissä seurakuntien työalojen vastauksissa. Työalat korostivat seurakuntien toimintavapautta uskonnon esilläpidossa. Myönteisimmin

¹⁴⁹ Pajuoja 2012.

¹⁵⁰ Asteikko oli seuraava: ei lainkaan, hyvin rajoitetusti, melko rajoitetusti, melko vapaasti ja hyvin vapaasti. Kyseisten uskonnon harjoituksen muotojen ilmenemisympäristöä ei rajattu tiukasti, sillä työalojen tyypilliset ympäristöt poikkeavat merkittävästi toisistaan. Nuorisotyön kannalta ei olisi ollut mielekästä arvioida uskonnon esiintymistä esimerkiksi kunnallisissa vanhainkodeissa.

¹⁵¹ Tarkastelua varten muodostettiin neljästä osa-alueesta (hartaudet, symbolit, yhteisrukous ja virsi) kaksi summamuuttujaa: ”uskonnon harjoittamisen esilläolo kunnan kentällä” ja ”uskonnon harjoittamisen esilläolo kunnan rahoittamassa toiminnassa seurakunnan tiloissa”.

¹⁵² Kallunki 2009a; Kallunki 2010a.

vastaajat suhtautuivat uskonnollisen symbolin esilläoloon sekä kuntien tiloissa järjestetysä toiminnassa (Taulukko 22) että kunnan rahoittamassa toiminnassa seurakunnan tiloissa (Taulukko 23). Julkisuudessa käyty laaja keskustelu Italian krusifiksi-tapauksessa on voinut vaikuttaa arvioihin. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa uskonnolliset symbolit hyväksyttiin passiivisena uskonnon näkyvyytenä, mikäli asiaan ei liity pakollista uskonnollista vaikutamista tai suvaitsemattomuutta muita uskontoja kohtaan.¹⁵³ Esillä on ollut myös Suomea koskeva vastaava tapaus. Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja katsoi vuonna 2013 suvivirtä koskevassa ratkaisussaan, ettei suvivirsi tee kevätjuhlasta negatiivisen uskonnonvapauden kannalta ongelmallista uskonnollista tilaisuutta.¹⁵⁴ Uskonnollisen symbolin laaja hyväksyntä molemmissa mitatuissa konteksteissa ei siten ole seurakuntavastaajien kohdalla yllättävää.

Taulukko 23. Uskonnollisten sisältöjen mahdollisuus olla esillä kunnan rahoittamassa palvelussa seurakunnan tiloissa työalavastaavien mukaan.

	hartaus		symboli kuten risti		yhteisrukous		virsi	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ei lainkaan	38	6	31	5	42	6	40	6
Hyvin rajoitetusti	27	4	15	2	38	6	30	4
Melko rajoitetusti	65	9	34	5	76	11	52	8
Melko vapaasti	269	39	220	32	268	39	270	39
Hyvin vapaasti	289	42	385	56	262	38	295	43
Yhteensä	688	100	685	100	686	100	687	100

Työalojen vastaajat olivat valmiita hyväksymään vähintään melko vapaasti myös muun uskonnon harjoittamisen kuten hartauden, yhteisrukouksen tai virren molemmissa konteksteissa. Vastaajat suhtautuivat hieman kriittisemmin uskonnon harjoittamisen viemiseen kunnan tiloihin kuin seurakunnan tiloissa tuotettuihin ostopalveluihin. Tulosten perusteella uskonnon ja maallisen eriytymisen korostaminen ei näytä olevan tyypillistä seurakunnan taholta. Aiemman tutkimuksen perusteella eriytyminen ei ole voimakasta siinäkään tapauksessa, että tarkastelunäkökulmina otetaan huomioon seurakuntien lisäksi kunnat.¹⁵⁵ Tässä tutkimuksessa kokonaisuutta käsitellään lähinnä ostopalveluiden näkökulmasta.

3.4.3 Ostopalvelutoiminnan suhde yhteisöön kasvatustyössä ja diakoniassa

Varhaiskasvatuksen ostopalvelut seurakuntayhteisön osana

Nykyinen tilanne uskonnollisyhteisöllisen roolin ja palvelutuotannon välillä ei näytä sisältävän merkittäviä jännitteitä. Asiaa tarkasteltiin niiden seurakuntien kautta, joissa oli aamu- ja iltapäivätoimintaan liittyviä ostopalvelusopimuksia (N=30). Mittaamiseen käytettiin aiemmin esiteltyä uskonnon julkista esilläoloa koskevaa mittaria. Tulokset olivat yllättäviä. Ne vastaajat, joiden alaisessa varhaiskasvatustoiminnassa oli aamu- ja iltapäivätoiminnan ostopalvelua, arvioivat muita vastaajia myönteisemmin uskonnon harjoitusta kuntien rahoittamassa palvelussa ($t_{(683)}=2,0^*$). Yhteys on heikko, mutta sen merkityksellisyyttä korostaa päinvastaisuus

¹⁵³ IOTI 2011.

¹⁵⁴ Pajuoja 2013.

¹⁵⁵ Ks. Kallunki 2010a.

suhteessa odotuksiin. Tässä tapauksessa ostopalvelusopimus ei näytä luovan välitöntä maallistumisen painetta. Ostopalvelusopimuksesta kokemusta saaneiden vastaukset poikkesivat myös työalansa muiden vastaajien vastauksiin verrattuna, mutta ero jäi hieman alle tilastollisen merkitsevyyden ($p=,066$).

Tuloksen merkityksellisyyttä korostaa se, että varhaiskasvatuksen ostopalvelusopimukset sijoittuvat pääosin kaupunkeihin. Kyse ei siten ole yhtenäiskulttuurin mahdollistamasta uskonnon esilläolosta. Varhaiskasvatus onkin osoittanut kykynsä sopeuttaa toimintaansa moniarvoiseen toimintaympäristöön kehittämällä yhteistyöaktiviteetteja, jotka ovat aktiivisempia kaupungeissa kuin maaseudulla. Esimerkkinä tästä voi mainita päivähoidon uskontokasvatuksen mentorointitoiminnan ja uskontokasvatuksen koulutuksen.¹⁵⁶ Varhaiskasvatus on myös suuntautunut työaloista selvimmin ammatilliseen ja viralliseen yhteistyöhön.¹⁵⁷ Varhaiskasvatuksen sopeutuminen yhteiskunnan vaatimukseen näyttää edenneen vuoden 2005 jälkeen myös siltä osin, että ainoana ostopalvelun tuottajana solmitut sopimukset ovat lähes kadonneet.

Selityksenä uskonnon vahvuuteen voi olla se, että motivaatio ostopalvelutoiminnan kehittämiseen – kuten kunta–seurakunta-yhteistyöhön – liittyy seurakunnan uskonnollisen toiminnan tukemiseen. Tällöin seurakunta voi saada myös tukea kuntien edustajilta. On kuitenkin muistettava, että kokonaistilanne riippuu ennen kaikkea kansalaisten hyväksynnästä.¹⁵⁸ Mikäli kirkko laajentaa nykyisestä julkista palvelutoimintaansa, uskonnon rooli voi saada julkista huomiota ja siihen voi kohdistua nykyistä enemmän paineita. Julkisesti rahoitetun seurakuntien aamu- ja iltapäivätoiminnan jännitteisyyttä vähentää se, että seurakunnat olivat ainoana palveluntuottajana vain yhdessä seurakunnassa. Kuntalaisilla on tällöin käytettävissään myös maallinen vaihtoehto. Uskonnollisten organisaatioiden ja julkisen sektorin sopimuksellisen yhteistyön ehdot ja tavoitteet edellyttävät joka tapauksessa kehittämistä.

Tarkastelun kohteena ollut varhaiskasvatuksen ostopalvelutoiminta on niin ohutta, että yleistävien johtopäätösten tekemisessä tulee olla varovainen. Tilanne ei ole välttämättä sama nuorisotyössä, jossa ikäryhmä muodostaa lähtökohtaisesti erilaiset tavoitteet ja toimintaympäristön. Nyt esitettyjä tuloksia merkittävämpiä ovat aiemmat tulokset, joissa kuntayhteistyön on todettu tukevan seurakuntien uskonnollista tehtävää.¹⁵⁹ Tulevaisuuden kannalta keskeistä on, millaisen suhteen uudet sukupolvet omaksuvat julkiseen uskontoon. Kirkko voi vaikuttaa siihen pyrkimällä tukemaan vähemmistöuskontojen toimintamahdollisuuksia.

Viralliset yhteistyösuhteet ovat puolustettavissa myös uskonnollisessa toiminnassa silloin, kun niillä pyritään tukemaan ihmisten tasavertaisia mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa.¹⁶⁰ Eri uskontojen ja maallisten vaihtoehtojen tukeminen on kirkon intressissä, sillä vaihtoehtoiset palvelumuodot lisäävät myös kirkon omaa toimintavapautta palvelutuotannossa.

Diakonia eriytyvänä toimintana

Diakonia osoittautui aiemmin (ks. 4.1.3 Mahdollisuudet lisätä sopimuksellista yhteistyötä) työaloista kriittisimmäksi ostopalvelutoiminnan lisäämiselle. Ostopalvelutoiminnan toivotavuuteen vaikuttaa kuitenkin toiminnan organisointitapa. Diakonian kannalta kyseisellä tekijällä oli eniten merkitystä, sillä diakoniavastaavat arvioivat myönteisimmin palvelutuo-

¹⁵⁶ Ks. lisää Kallunki 2008a.

¹⁵⁷ Kallunki 2010a, 68.

¹⁵⁸ Ks. Kallunki 2010a.

¹⁵⁹ Kallunki 2010a.

¹⁶⁰ Kallunki 2009b; Pajuoja 2013.

tannon organisointitavan vaikutusta (Taulukko 24). Erityisesti seurakuntayhtymien diakonia-vastaavien näkökulmasta järjestöjen hyödyntäminen tukisi palvelutoimintaan osallistumista. Yleinen työalojen suhtautuminen oli tätä kriittisempää. Lähes kuusi kymmenestä (58 %) kaikista vastaajista arvioi, ettei organisointi järjestöjen kautta tukisi heidän organisaationsa osallistumista lainkaan tai se tukisi osallistumista vain vähän. Kielteisimmin asiaa arvioivat seurakuntien kasvatuksen eli varhaiskasvatuksen ja nuorisotyön edustajat.

Taulukko 24. Järjestöjen kautta toteutettavan palvelutuotannon vaikutus asteikolla 1–5 (ei lainkaan–hyvin paljon) oman organisaation mahdollisuuksiin osallistua vastaajaryhmittäin. Keskiarvoerojen testinä on yksisuuntainen vari-anssianalyysi.

	Keskiarvo	N
Varhaiskasvatus, seurakunnat	2,0	227
Nuorisotyö, seurakunnat	2,1	217
Nuorisotyö, seurakuntayhtymät	2,2	11
Kirkkoherrat	2,3	253
Diakonia, seurakunnat	2,3	246
Varhaiskasvatus, seurakuntayhtymät	2,7	9
Diakonia, seurakuntayhtymät	2,7	15
Seurakuntayhtymien johtajat	3,1	13
Kaikki	2,6	991
F	$F_{(7,983)} = 4,7^{***}$	

Diakonian poikkeavuutta muista työaloista voi tarkastella niin maallisen toimintakentän luonteen kuin työalan oman toiminnan näkökulmasta. Diakonian kielteisiä arvioita ostopalvelutoiminnan mahdollisuuksista voi tällöin selittää julkisten palvelujen ja diakonian historiallisesti jännitteisellä suhteella. Hyvinvointivaltion kasvun kaudella julkiset palvelut korvasivat diakonian toimintoja. Lama sen sijaan korosti diakonian asemaa julkisiin palveluihin liittyvien ongelmien esiin nostajana. Diakonian toiminnan voi nähdä lisäksi poikkeavana kasvatustoimintaan verrattuna. Diakonia suuntautuu lähimmäisenrakkauden ilmentymänä ulospäin seurakunnasta, vaikka seurakuntakeskeisyydellä on myös ollut merkittävä rooli toiminnassa.¹⁶¹ Diakonisella toiminnalla on joka tapauksessa erityinen yhteiskunnallinen merkitys.¹⁶²

Diakonian ja kasvatustoiminnan eroja voi pelkistää analysoimalla yhteisöllisiin arvoihin liittyvien vaatimusten kohdentumista. Yhteiskunnallisen (peruskoulut, yliopistolaitos, ammattikoulutus) ja uskonnollisen kasvatustoiminnan historiallinen eriytyminen toisistaan on tarkoittanut kasvatustoiminnan painottumista oman yhteisön uusiutumiseen (riippikoulu, pyhäkoulut jne.). Kirkko ei pyri suoraan vaikuttamaan esimerkiksi koulutusinstituutioiden tapaan toteuttaa tehtäväänsä samassa merkityksessä kuin diakonia on pyrkinyt vaikuttamaan hyvinvointivaltion toimintaan.¹⁶³ Kirkon diakoniatyön ja maallisen sosiaalityön toisilleen läheiset lähtökohdat ja arvot ovat siten mahdollistaneet diakoniale kasvatustyötä jännitteisemmän ja vahvemman yhteiskunnallisen roolin.¹⁶⁴ Samalla kirkon markkinakriittisyyden 1990-luvun kriisissä voidaan olettaa vaikuttavan yhä diakoniassa ja heikentävän palvelutuotantoon siirtymisen edellytyksiä.

¹⁶¹ Ks. Ryökäs 2006.

¹⁶² Ks. Juntunen ym. 2006.

¹⁶³ Ks. esim. Vikström 2000.

¹⁶⁴ Ks. esim. Heikkilä & Karjalainen 2000.

Seurakunnat ovat kasvatustyössä sijoittuneet yhdeksi yhteisöksi monien yhteiskunnallisten yhteisöjen joukossa. Asia konkretisoituu muun muassa siinä, että seurakuntien kasvatustyö on riippuvainen vanhempien ratkaisusta. Varhaiskasvatuksen kuntayhteistyötä on leimannut pyrkimys sopeutua moniarvoiseen yhteiskuntaan.¹⁶⁵ Siinä missä diakonian yhteisölähtöisyys levittää kristillisen lähimmäisenrakkauden arvoja kirkosta ulospäin, kasvatustoiminnalle on yhteiskunnallisen eriytymisen myötä jäänyt diakoniaa pelkistetympin yhteisön sisäistä elämää tukeva asema. Kyse on kasvatustoiminnan ja diakonian arvojen toisistaan poikkeavista yhteiskunnallisista relevansseista. Kristilliseen kasvatustyöhön liittyvät yhteiskunnalliset ristiriidat tulevat esiin selvimmin tilanteissa, joissa seurakunnat pyrkivät julkiselle kentälle uskonnon harjoituksen muodossa (uskonnon opetus, uskonto asevoimissa jne.).

Muita työaloja suurempi haluttomuus osallistua palvelutuotantoon korostaa seurakuntadiakonian eriytyvää asemoitumista. Tulos on siinä mielessä ristiriitainen, että juuri diakoniaa voidaan pitää potentiaalisena palvelutoiminnan toteuttajana. Seurakuntadiakonian arvot ja toimintatavat ovat myös läheisiä kunnalliselle diakoniatyölle. Toisaalta sosiaalityön institutionalisoituminen korostaa maallisen toiminnan itsenäisyyttä suhteessa uskonnolliseen toimintaan ja toiminnan julkista sääntelyä.

Palvelutoiminnan organisoinnissa keskeinen kysymys on, miten diakonia säilyttäisi uudessa roolissaan uskonnolliseen ja yhteisölliseen luonteeseensa kuuluvan heikoimpien puolustamisen. Julkisen sektorin vastuusta muistuttaminen voi joutua ristiriitaan palveluntuottajan aseman kanssa. Diakonian palvelutuotannon eriyttäminen selvimmin seurakuntadiakoniasta näyttääkin mahdolliselta ratkaisulta. Tällöin yhteisöllisistä lähtökohdista nouseva heikoimpien puolustaminen ja yhteiskuntakritiikki jäisi seurakuntien ja kokonaiskirkon vastuulle, kun taas palvelutuotanto voisi keskittyä kirkolle läheisiin järjestöihin. Eriyttäminen ei ole kuitenkaan väistämätöntä, sillä esimerkiksi palveluntuottajina toimivilla järjestöillä on oma merkityksensä yhteiskunnallisten epäkohtien tunnistamisessa ja esilletuonnissa. Valtakunnallisista järjestöistä 70 prosenttia pitää vaikuttamistoimintaa joko kohtalaisena tai merkittävänä painopistealueenaan.¹⁶⁶

Seurakuntayhtymämalli voi luoda yhden toteutustavan palvelutuotannon tarvitsemien resurssien kokoamiselle. Seurakunnan yhteisöllisyyden säilymisen kannalta organisointitapa näyttää olevan neutraali. Seurakuntayhtymävastaajat suhtautuivat tosin seurakuntavastaa- jia kriittisemmin uskonnon harjoitukseen kunnan tiloissa ($t_{(743)}=2,8^{**}$). Seurakuntayhtymät sijoittuvat kuitenkin pääasiallisesti suuriin kaupunkeihin ja yli sadan tuhannen asukkaan kaupungeissa sijaitsevat seurakunnat suhtautuivat muita kriittisemmin uskonnon harjoittamisen viemiseen kunnan tiloihin ($F_{(6,717)}=7,6^{***}$). Näissäkin organisaatioissa keskimääräinen suhtautuminen oli kuitenkin myönteistä ($ka=3,6$; $N=134$). Kun kuntakoon ja organisaatio-tyypin vaikutusta tarkasteltiin yhdessä, ainoastaan kuntakoolla oli merkitystä uskonnon roolin arvioinnissa ($F_{(6,716)}=6,4^{***}$). Seurakuntayhtymämallia ei siten voi pitää syynä uskonnon harjoituksen muita todennäköisempään väistymiseen kuntien tiloissa. Kyse on toimintaympäristön vaikutuksesta. Työalojen välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja suhtautumisessa uskonnon harjoittamisen esilläoloon.

165 Kallunki 2008a.

166 Vuorinen ym. 2006.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Sopimuksellinen yhteistyö

4.1.1 Toiminnan kehittämisen edellytykset nykyisten sopimusten perusteella

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella runsaalla viidenneksellä seurakunnista ja seurakuntayhtymistä oli jokin julkisten palvelujen tuotantoon liittyvä ostopalvelusopimus. Työaloista laajimmin ostopalvelusopimuksia on hyödynnetty varhaiskasvatuksessa, jossa ostopalvelusopimukset liittyvät erityisesti aamu- ja iltapäivätoimintaan. Seuraavaksi yleisimpiä ostopalvelusopimukset olivat nuorisotyössä ja harvinaisimpia diakoniatyössä. Näiden työalojen ostopalvelusopimuksissa on kyse hajautuneista aktiviteeteista, joiden pohjalta ei ole mahdollista muodostaa kuvaa yleisestä linjasta.

Palvelutuotantoon osallistumisen merkitys seurakuntien taloudelle on marginaalinen. Kirkon vuotuisiin verotuloihin suhteutettuna (ja kyselyn kadon osuudella korjattuna) sopimusten arvo on korkeintaan puoli prosenttia. Kyselyyn osallistuneiden organisaatioiden osuus yksityisten sosiaalipalveluiden liikevaihdosta on vain 3 promillea. Osuus on huomattavan alhainen ja selittyy sillä, ettei kirkon tavoitteena ole ollut palvelutoiminnan kehittäminen.

Palvelutuotannon kasvattamisella on lyhyellä aikavälillä vain vähän merkitystä kirkon taloudelliselle tilanteelle. Motiivit palvelutoiminnan laajentamiseen liittyvät todennäköisimmin kirkon yhteiskunnallisen läsnäolon vahvistamiseen. Vielä merkittävämpää on, että uudet palvelut ylläpitäisivät kirkon toimintavolyymiä ja tukisivat siten sen mahdollisuuksia huolehtia omista eläkevastuistaan. Pitkällä tähtäimellä palvelutoiminnan kehittämällä voi olla merkittävä vaikutus kirkon yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen asemaan.

Keskeinen kysymys palvelutuotannon käynnistämisessä liittyy toiminnan perusteleamiseen. Vaikka talous on ratkaisevassa roolissa yritysten ja kolmannen sektorin palvelutuotannossa, taloudellisten perusteiden merkitys on kirkolle moniselitteisempi. Ulkoinen rahoitus on välttämättömyys kirkolle, jotta hyvinvointipalvelujen tuotanto olisi mahdollista. Talous ei kuitenkaan vetoa seurakuntatyöntekijöihin: asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen ja heikossa asemassa olevien tukeminen motivoivat paremmin kuin seurakuntien taloudellisen tilanteen parantaminen. Taloudellisten motiivien korostaminen yhdistyy palvelutuotannosta kilpailuun, mikä voi olla ristiriidassa seurakuntien yhteisöllisyyden ja paikallisen merkityksen kanssa.

Talouden toissijaisuus voi olla kirkon vahvuus, mikäli se päättää siirtyä palveluntuottajaksi. Kirkon uskonnollinen lähtökohta mahdollistaa periaatteessa inhimillisyyden ja kustannustietoisuuden yhdistämisen. Julkisen sektorin kustannusten kasvu suhteessa verotuloihin ja ikääntyvä väestö lisäävät julkisen sektorin kustannustietoisuutta. Keskeistä onkin nähdä palvelutuotantoon osallistuminen yhteiskunnallisen vastuun toteuttamisena, jolloin kyse on voittoa tavoittelemattomasta toiminnasta. Julkisen talouden kohdatessa vaikeuksia kirkon on perusteltua osallistua aikaisempaa aktiivisemmin ihmisten hyvinvoinnin tukemiseen. Kirkon

yhteiskunnallinen vastuu toteutuu tällöin laajentamalla tai ylläpitämällä nykyistä toimintaa ulkoistettujen palvelujen avulla.

Kirkon osallistuminen julkisten palvelujen tuottamiseen nykyistä aktiivisemmin on seurakuntiin sijoittuvien resurssien kannalta mahdollista. Tutkimuksen kohteena ollut varhaiskasvatuksen, diakonian ja nuorisotyön työvoima on vajaan kymmenen prosentin yksittäisestä sosiaalialan henkilöstöstä. Työntekijöiden osaaminen sijoittuu myös suurelta osin osaamisalueille, jotka mahdollistaisivat palvelutuotannon kehittämisen.

Huomattavaa on, että nykyiset palvelusopimukset ovat syntyneet ilman määrätietoista kehittämistä. Nykyinen seurakuntarakenne ei myöskään ole luonut edellytyksiä palvelutoiminnan edellyttämälle toimintojen keskittämiselle. Seurakuntarakennetta leimaavat pienet yksiköt ja hajautunut yhteisöllinen toiminta. Palvelutuotannon merkittävä laajentaminen edellyttäisi mahdollisuutta käyttää henkilöstöresursseja nykyistä keskitetympin. Tältä kannalta merkittävä asia on seurakuntayhtymämallin käyttöönotto.

4.1.2 Yhteistyön kolmas polku: diakonian uudistuva rooli

Vaikka useimpien palvelujen tuottaminen edellyttää monialaista yhteistyötä, eri toimintojen kehittämismahdollisuuksia indikoivat työalojen toisistaan poikkeavat lähtökohdat. Diakonia osoittautui palvelutuotantoon kriittisimminkin suhtautuvaksi työalaksi. Työalan aktiivisuus sopimuksellisessa yhteistyössä ei myöskään yltänyt varhaiskasvatuksen tasolle. Alan työntekijät toimivat yhteistyössä julkisen sektorin kanssa auttaessaan asiakkaitaan. Työalan eräänä toimintona on neuvoa asiakkaita saamaan heille kuuluva julkisen sektorin tuki. Diakonia-työntekijät joutuvat siten asiakkaiden puolustajiksi, mikä voi tuoda esiin kriittisiä näkökulmia yhteiskunnallisten palvelujen toiminnasta. Työalaa leimaa yhtä aikaa yhteiskunnallinen suuntautuminen ja jännitteinen suhde julkisen sektorin sosiaalipalveluihin.

Tässä tutkimuksessa diakoniatyön asemaa selitettiin työalan kirkollisilla lähtökohdilla ja erityispiirteillä sekä yhteiskunnallisella eriytymisellä. Osaksi kyse on kirkon sosiaalieettisestä linjasta, joka on korostanut julkisen sektorin sosiaalista vastuuta ja siten myös sosiaalityön ja seurakuntadiakonian eriytyneitä rooleja. Samalla diakoniatyöhön on liittynyt seurakuntayhteisöön sitoutuneen perinteisen diakonian ja yhteiskunnallisesti suuntautuneen sosiaalisen diakonian välinen jännite.¹⁶⁷ Työalan yhtenä toimintalinjana on ollut heikossa asemassa olevien puolustaminen ja siihen liittyvä julkisten palveluiden ongelmien esiin nostaminen, mikä on korostanut työalan poikkeavuutta julkisen sektorin sosiaalityöhön verrattuna.

Diakonisen palvelutoiminnan kehittäminen haastaa työalan nykyistä suuntautumista. Vaikka yhteiskuntakriittisyys ja heikompiosaisten puolelle asettuminen ovat mahdollisia palveluja tuottaville järjestöille, diakonian palvelutuotannon heikkous osoittaa, että työalaan liittyvät asenteet toimivat palvelutuotantoon siirtymisen esteinä. Kyse voi olla 1990-luvulla kirkon markkinakriittisyytenä ilmentyneistä asenteista, mutta lisäksi myös syvemmistä institutionaalisista suhteista.¹⁶⁸ Sosiaalityön historialliset lähtökohdat ovat kirkollisessa diakoniassa, mikä lisäsi hyvinvointivaltion kasvun kaudella julkisen sektorin tarvetta korostaa sosiaalityön riippumattomuutta. Kansalaisten sosiaaliset perusoikeudet ovat toimineet myös palvelupluralismin kaudella kirkon roolin rajaajana ja julkisen sektorin vastuun korostajana. Ulkoisia tekijöitä

¹⁶⁷ Ryökäs 2006; Kallunki 2009a.

¹⁶⁸ Ks. Kallunki 2010a.

keskeisempää on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana ollut kirkon oma asemoituminen suhteessa markkinaliberalismiin. Diakonian yhteiskuntasuhteen käsittelyssä on korostunut se, toimiiko diakoniatyö valtion ja kuntien sosiaalisen vastuun korvaajana vai täydentäjänä.

Kirkon diakoniatyön siirtyminen palvelutuotantoon tarkoittaa sosiaalityön ja diakonian historiallisesti jännitteisen suhteen osittaista purkamista. Tätä toimintojen limittäisyyttä korostavaa suuntautumistapaa olen kutsunut kolmanneksi poluksi.¹⁶⁹ Lähestymistapa korvaa dikotomian, jossa diakonian roolia on katsottu lähinnä yhteiskunnallisten palvelujen korvaavuuden ja täydentävyyden näkökulmista. Kyse on ennen kaikkea kirkon diakoniatyön palveluroolin kehittämisestä, ei niinkään sekulaarin sosiaalityön muutoksesta. Yhteiskunnan näkökulmasta seurakuntien aktiivinen osallistuminen sosiaalialan palvelujen tuotantoon on jo mahdollista – kunhan palvelustandardeihin liittyvät ehdot täytetään. Kirkon omasta näkökulmasta palvelutuotannon motivointiin liittyy kuitenkin seurakuntadiakoniassa erityispiirteitä, jotka tarkentavat aiemmin esitettyä tarvetta perustella palvelutuotantoa toiminnan tavoitteilla, kuten asiakkaiden tarpeilla. Diakonisen palvelutuotannon haastetta lisää se, että esimerkiksi sosiaalisen ja perinteisen diakoniatyön suuntauksissa painotetaan erilaisia rooleja suhteessa asiakkaaseen. Keskeisimmät diakonian motivoinnin vaatteet liittyvät siten seuraaviin asioihin:

1. Diakonian identiteetin tukeminen (vrt. sosiaalityöhön sulautuminen)
2. Yhteiskuntakriittisen roolin säilyttäminen
3. Perinteisen ja sosiaalisen seurakuntadiakonian yhteensovittaminen
4. Rinnalla kulkemiseen ja lähimmäisenrakkauteen perustuvan diakonian säilyttäminen

Kolmas polku eli limittäinen työnäky tarkoittaa, että diakonia suuntautuu palveluntuottajana julkisen sektorin sosiaalisen vastuun kanssa yhteiselle toimintakentälle. Korostuksena ei ole tällöin eriytyminen, vaikka kirkolla säilyy tarve ylläpitää toimintansa omaleimaisuutta. Käytännön toiminta voi muodostua uudessa roolissa hyvin samanlaiseksi kuin sekulaarissa palvelutuotannossa. Tämä on erityinen haaste diakoniatyölle, jonka läheisyys kunnallisen sosiaalityön toiminnan kanssa on jo nykyisellään tarkoittanut tarvetta tehdä rajanvetoa tehtävien välillä. Kirkon harkittavaksi tuleva kysymys koskee sitä, missä määrin ja millaisissa ulkoistetuissa rooleissa diakoniatyön on mahdollista parhaiten *säilyttää omaleimainen luonteensa*. Toiminnan mahdollisuuksiin vaikuttavat palvelun luonteen lisäksi diakonisten toimintojen omat perinteet. Vastauksia eri toimintojen mahdollisuuksista voi etsiä kirkkoa lähellä olevien järjestöjen palvelurooleista. Samalla on kuitenkin muistettava, että seurakuntadiakonian lähtökohdat, organisoitumisen tavat ja toimintaympäristö sekä näitä koskevat mahdollisuudet poikkeavat järjestöjen rooleista.

Palvelutuotantoon siirtyminen tarkoittaa taloudellista sidosta, joka vaikuttaa ulkopuolisten kuvaan kirkosta. Tätäkin merkittävämpää on se, minkä roolin diakoniatyöntekijät näkevät itse mahdolliseksi tilanteessa, jossa julkinen sektori toimii jonkin toiminnan rahoittajana. Erityisesti diakoniatyön suhteen voi nähdä – vaikka tulos koski kaikkia vastaajia – että palvelutuotannon motivoinnin tulee perustua enemmän asiakkaiden tarpeeseen kuin taloudelliseen motivointiin.

¹⁶⁹ Kallunki 2007.

Diakonian kannalta eräs haastava kysymys liittyy hyvinvointiyhteiskunnalle kriittisten näkökulmien esiin nostamiseen tilanteessa, jossa työala toimii itse palveluntuottajana. Kirkon mahdollisuus toimia yhteiskuntakritiikin esittäjänä palvelee yhteiskuntaa tuottamalla heikompiosaisten asemasta näkemyksellistä tietoa, jota ei ole sosiaalityön menetelmin helppo saada.¹⁷⁰ Koska diakoniatyöntekijä ei ole viranomaisroolissa, hänen on mahdollista käyttää vahvemmin rinnalla kulkemisen toimintatapoja ja saada siten syvempää ymmärrystä ihmisten kokemasta hädästä.

Toiminnosta riippuen palvelutuotantoon siirtyminen voi muuttaa diakonian ja asiakkaan sekä diakonian ja julkisen sektorin suhteisiin liittyviä rooleja. Kirkon on periaatteessa mahdollista pyrkiä ylläpitämään myös rooliaan heikossa asemassa olevien puolustajana. Julkiseen palvelutuotantoon osallistuminen voi kuitenkin merkitä diakoniatyöhön liittyvien sisäisten jännitteiden esiin nousemista. Todennäköisintä on seurakuntayhteisöön suuntautuneen perinteisen diakonian ja yhteiskunnallisesti suuntautuneen diakonian aiempaa voimakkaampi eriytyminen. Samalla palvelusopimukset voivat korostaa – vapaaehtoistyön osuudesta riippuen – virkadiakoniamin asemaa kirkossa. Keskeinen haaste on tällöin erilaisten diakonisten painotusten yhteensovittaminen ja diakonian omaleimaisuuden säilyttäminen kirkon toiminnassa.

Diakoniamin yhteistyö on yleisintä resursseja koskevan ja strategisen yhteistyön merkityksessä vanhustyössä, kriisityössä, päihdetyössä ja mielenterveytyössä. Myös perhetyössä, vammais-työssä sekä omaishoitajien ja työttömien tukemisessa resurssiyhteistyötä koskevat suhteet ovat yleisiä. Näissä toiminnoissa ovat suurimmat mahdollisuudet ostopalvelutoiminnan kehittämiseen. Pienimuotoisessa toiminnassa kyse voi olla kohderyhmiin liittyvien tukipalvelujen kehittämisestä esimerkiksi palveluseteliin perustuen. Merkittävimmillään kirkko tai sen lähellä olevat järjestöt voivat osallistua esimerkiksi erityisryhmien asumispalvelujen tai yksityisen vanhustenhoidon tuottamiseen. Uusien toimintakenttien avaamiseen tarvitaan osaamisen rekrytointia.

Ikääntyneiden kotihoidon yleistyminen kasvattaa kotiin suunnattavien palveluiden tarvetta. Diakoniatyön on mahdollista kehittää kotikäyntejä toteuttavana tahona luonteva rooli ikääntyvien kotipalveluissa. Diakonissat toimivat 1970-luvulle asti kunnallisen kotisairaanhoidon tukena maaseudulla. Diakoniatyöntekijöistä joka toinen on koulutukseltaan myös sairaanhoitaja.¹⁷¹ Vaativienkin terveydenhuollollisten toimenpiteiden ottaminen kotiolosuhteissa diakonissojen tehtäväksi edellyttää kuitenkin vastuukysymysten tarkkaa selvittämistä. Sosiaali-seen tukeen ja arkipäivässä selviytymiseen liittyvät palveluseteliin perustuvat palvelut voisivat olla helpommin toteutettavia. Nykyisin runsaat kolme neljännestä diakoniatyöntekijöistä tekee kotikäyntejä vähintään melko paljon.¹⁷² Ikääntyneiden tukipalvelut eivät välttämättä edellytä merkittävää yksikkökoon kasvua. Tässä mielessä kyseinen toiminta-alue seurakuntadiakoniamin yhtenä vahvimpana kenttänä sisältää jopa nykyisellä seurakuntarakenteella potentiaalia.

Yhteistyön kolmas polku tarkoittaa myös tarvetta selkiyttää kirkon järjestämien palveluiden nykyistä asemaa. Perhetyö edustaa työmuotoa, jossa kirkko on osin korvannut julkisen sektorin lakisäätetystä perheneuvontapalvelusta. Tämän tutkimuksen laadullisen aineiston paikkakunnista Kuopiossa oli tilanne, jossa seurakuntien palvelu toimi ainoana vaihtoehtona paikkakunnalla ilman taloudellista korvausta kunnalta. Julkisuudessa on lisäksi käsitelty vastaavaa tapausta Raumalla. Kirkon tulee paikallisesti neuvotella asia siten, että julkinen

¹⁷⁰ Esim. Juntunen ym. 2006.

¹⁷¹ Kiiski 2013.

¹⁷² Kiiski 2013.

sektori ottaa sille kuuluvan vastuun lakisääteisistä palveluista. Palveluseteli on mahdollinen vaihtoehto julkisen sektorin vastuun toteuttamiseen.

4.1.3 Osaamisen vahvistaminen ja eriytyminen

Harjoitetun kuntayhteistyön suuntautumisen perusteella seurakunnat toimivat pääasiallisesti paikallisen yhteisöllisyyden tukijoina. Seurakuntien yhteisökeskeisyys on tarkoittanut uskonnollisten lähtökohtien keskeistä roolia toiminnan suuntaamisessa. Palvelutoimintaan lähteminen edellyttää toisenlaista asemointia, johon liittyy määrätietoinen resurssien keskittäminen ja osaamisen kehittäminen. Tulokset tukevat käsitystä, että palvelutoimintaan liittyvän sopimusosaamisen kaltaiset erityishaasteet eivät ole kohderyhmän tiedossa. Kyse on sopimusyhteistyötä laajemmasta uuden toimintamallin omaksumisesta. Yhteiskunnallisten palvelujen keskiössä ovat asiakaslähtöisyys, toiminnan tehokkuus sekä monialainen yhteistyö, jotka haastavat vanhoja toimintamalleja. Sopimusosaamista ja palvelutoiminnan tuntemusta on kehitettävä tietoisesti. Julkisesti rahoitettuun hanketoimintaan osallistumista voi käyttää välivaiheena osaamisen kehittämisessä. Mikäli palvelutuotantoa halutaan kasvattaa, sopimusosaamiseen liittyvää tukea on tarjottava myös kirkkohallituksen kautta keskitetysti.

Osaamisen vahvistaminen alueellisessa toiminnassa edellyttää palvelutuotannon eriyttämistä yhteisöllisistä seurakunnista. Kirkon on kuitenkin mahdollista tietoisesti valita, tukeeko se palvelutuotantoon suuntautuvan toiminnan eriytymistä kirkon rakenteista. Toiminnan kehittämiseen on useita periaatteellisia organisoinnin reittejä kuten

- a. seurakunnan oma toiminta,
- b. työntekijöiden osuuskunta,
- c. seurakuntayhtymärakenne,
- d. organisointi valtakunnallisesti,
- e. järjestö tai säätiö (olemassa oleva tai perustettava).

Tulokset tukevat käsitystä, että palvelutoiminnan kehittämisen alarajana toimii nykyisessä seurakuntarakenteessa noin 12 000 jäsenen kokoinen seurakunta. Tulos muistuttaa sote-palveluiden uudistamisen linjaa, jossa perustason palveluiden järjestämisen kynnyskooksi on katsottu yli 20 000 asukkaan kuntakoko. Kun seurakuntien jäsenmäärän suhde saman alueen kuntakokoon huomioidaan, kyse on jossain määrin pienemmästä kuntakoon luokasta. Organisaatioina seurakunnat ovat toki tässä kokoluokassa huomattavasti kuntia pienempiä, mutta samalla on huomattava, että niiden palvelutoimintaan osallistuminen muistuttaa lähinnä kolmannen sektorin järjestöjen asemaa.

Kuntiin ja seurakuntiin näyttää kohdistuvan samankaltainen organisaation koon kasvattamisen paine, mikäli tavoitteena on tehokas ja erikoistunut palvelutoiminta. Tämä on seurausta modernin palvelutuotannon toimintalogiikasta. Taloudelliset ja hallinnolliset haasteet ovat tarkoittaneet perinteisen identiteettikunnan heikkenemistä, samalla kun palvelutuotannon vaatimukset ovat nousseet keskiöön. Kirkon kannalta seurakuntayhteisön koon kasvu on kuitenkin merkitykseltään toinen kuin pakkoyhteisönä toimivilla kunnilla. Perustavin ero muodostuu jäsenistön mahdollisuudesta erota kirkosta. Kirkko ei siten voi irtautua identiteettiä

sitovasta seurakuntayhteisöstä, samalla tavalla kuin identiteettikunnalla voi olla aikaisempaa pienempi merkitys kuntarakenteen uudistamisessa.¹⁷³

Organisaatiokokoon liittyvän vaatimuksen perusteella palvelutuotanto edellyttää seurakuntayhtymärakenteen hyödyntämistä. Kehitteillä oleva seurakuntarakennemalli mahdollistaisi palvelutoimintaan liittyvien rakenteiden keskittämisen kokoluokkaan, jossa yhdellä toimialalla olisi palvelutoiminnan vaatima työntekijämäärä. Aamu- ja iltapäivätoiminnassa ostopalvelusopimukset keskittyivät yksikköihin, joissa oli yli kymmenen työntekijää. Keskitettyyn toimintoon osaamisen rekrytointi on myös helpompaa kuin hajautettuun seurakuntarakenteeseen. Samalla palvelutuotannon kehittäminen tarkoittaa seurakuntayhteisöllisen ja palvelutuotannollisen toiminnan eriytymistä toisistaan. Työntekijöillä toki voi olla sekä yhteisöön liittyviä että palvelutuotannollisia rooleja. Eräänä eriyttävänä tekijänä toimii se, että puhtaasti sekulaariin palvelutuotantoon suuntautuvassa toiminnassa henkilöstön rekrytoinnin perustana ei voi olla uskonnollinen vakaumus. Palvelutoiminta sopii kehitteillä olevaan seurakuntarakennemalliin, jonka lähtökohtana on ollut hengellinen ja yhteisöllinen seurakunta, ja siitä eriytetyt keskitetyt tukitoiminnot.¹⁷⁴

Seurakuntayhtymämalli on vain yksi mahdollisista palvelutuotannon toteutustavoista. Pienimuotoinen toiminta ei välttämättä edellytä nykyisistä seurakunnista poikkeavia rakenteita. Kyse on tällöin tyypillisesti alle kilpailutusrajojen menevistä hankinnoista, mikä keventää toimintaan liittyvän hallinnollisen osaamisen vaatimuksia. Vastaava kevyen yhteiskunnallisen osallistumisen malli on työntekijöiden osuuskunta, joka voi tarkoittaa seurakunnasta riippumatonta kirkon työntekijöiden organisoitumistapaa. Osuuskunnan avulla on mahdollista organisoida työntekijöiden osallistumista niin kolmannen kuin julkisen sektorin toimintoihin, joissa seurakunnalla ei ole virallista roolia. Osuuskuntamalli palvelee tällöin seurakuntien työntekijöiden yhteiskunnallista osallistumista ja seurakuntatyön verkostoitumista.

Mikäli järjestettävän ostopalvelutoiminnan koko kasvaa merkittäväksi, toiminta on todennäköisesti eriytettävä seurakuntarakenteesta. Eräs toimintamalli on tällöin olemassa olevien tai perustettavien kirkolle läheisten säätiöiden ja järjestöjen hyödyntäminen. Toiminnan eriyttämiseen liittyy pitkällä aikajänteellä riskejä, sillä erillisellä organisaatiolla voi olla taipumus itsenäistyä uskonnollisesta organisaatiosta täysin irralliseksi. Syynä tähän ovat erikoistumiseen liittyvät ammatillisen osaamisen kehittämistarpeet, jotka voivat joutua jännitteeseen suhteeseen kirkon yhteisöllisten lähtökohtien kanssa. Kirkko voi kuitenkin tietoisesti päättää, millaisen eriytymistä koskevan linjan se palvelutuotannolle valitsee. Samalla kyse on todennäköisesti siitä, mihin mittakaavaan toiminnan kasvattaminen nähdään mahdolliseksi. On mahdollista, että kirkko päättää keskitetysti esimerkiksi hiippakuntatasolla tai valtakunnallisesti toteuttaa joitakin palveluita. Oletuksena ovat tällöin mittakaavaltaan suuremmat palvelut, joilla on yhteys kirkon yhteisöllisyyteen.

4.1.4 Kasvatustyön ja diakonian erityispiirteet

Tutkimuksen kohteena olevat työalat poikkesivat toisistaan eriytymiseen liittyvältä paineeltaan. Diakoniatyöntekijät näkivät palvelutuotantoon osallistumisen myönteisimmin siinä tapauksessa, että toiminta organisoidaan kirkolle läheisten järjestöjen kautta. Diakoniseen

¹⁷³ Kallunki 2008b; Kallunki 2011.

¹⁷⁴ Piispainkokous 2013.

palvelutuotantoon liittyy siten tutkimukseen otetuista työaloista todennäköisimmin kirkon rakenteista eriytyminen. Suurimuotoisen ostopalvelutoiminnan erottaminen verotuloilla rahoitetusta perustoiminnasta on toisaalta perusteltua. Tästä huolimatta palvelutoiminnan kehittäminen tulee todennäköisesti edellyttämään myös kirkon oman organisaation hyödyntämistä. Seurakuntayhtymätaso voi tarjota toiminnosta riippuen joko välivaiheen tai lopullisen sijoituspaikan palveluille.

Kasvatustoiminta poikkeaa selvästi diakoniatyöstä, sillä varhaiskasvatuksella ja nuorisotyöllä on vahva yhteys seurakunnan yhteisölliseen ja uskonnolliseen lähtökohtaan. Esimerkkinä tästä on rippikoulutyö. Kasvatuksen tehtävänä on toteuttaa kirkon kasteopetusta. Tämä asettaa kasvatustyön palvelutuotannolle diakoniatyötä selvempiä rajoituksia. Rajoituksia tulee sekä yhteiskunnalta uskonnonvapauden muodossa että kirkolta perustehtävään liittyvien toimintojen säilyttämisen tarpeena. Varhaiskasvatuksessa lähimmäksi julkisia palveluita sijoittuivat resurssiyhteistyön ja strategisen yhteistyön perusteella päiväkotitoiminta sekä aamu- ja iltapäivätoiminta. Myös yhteydet perhepäivähoitoon olivat vahvat. Käytännössä kirkon olisi mahdollista kehittää esimerkiksi yksityistä päiväkotitoimintaa tai vahvistaa aamu- ja iltapäivätoimintaa. Nuorisotyön vahvimmat yhteydet kohdentuvat ala- ja yläkouluihin sekä kunnalliseen varhaisnuoriso- ja nuorisotyöhön. Uskonnollisten oppilaitosten perustamista voidaan jo pelkästään uusien lupien harvinaisuuden perusteella pitää epätodennäköisenä. Julkisissa kouluissa kirkolla voisi kuitenkin olla nykyistä vahvempi merkitys harrastustoiminnan ja oppilaiden tarvitseman henkisen tuen järjestämisessä.

Seurakunnat voisivat vahvistaa kytkentää julkisiin palveluihin myös nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä nuorisotakuun piirissä. Saapastoiminnan ja seurakuntien nuorisotyön yhteys nuorten vapaa-aikaan tarjoaa yhden hyödynnettävän toiminta-alueen. Seurakunnat voivat osallistua nuorten työkokeilujen, työnhakuvalmennuksen ja työpajatoiminnan toteutukseen. Seurakunnille luonteva rooli liittyy yleensäkin erityisnuorisotyöhön. Toimintatavallisesti kyse voi olla myös yhteiskunnallisen yritystoiminnan hyödyntämisestä. Erityisnuorisotyön yhteistyö oli kuitenkin vahvinta vasta yli 16 000 jäsenen seurakunnissa. Palvelutuotanto on siten todennäköisintä lähinnä keskisuurissa tai suurissa kaupungeissa ja resursseiltaan keskitettynä toimintana.

Kasvatustehtävään liittyvissä palveluissa keskeiset kysymykset liittyvät uskonnon ilmeneeseen tuotetussa ostopalvelutoiminnassa. Kasteopetus on uuden jäsenistön kasvattajana kirkon olemassaolon perusta. Tämän vuoksi on epätodennäköistä, että kasvatukseen liittyvä palvelutuotanto kuten päiväkotitoiminta voisi kirkon toimintana kokonaan eriytyä uskonnollisesta lähtökohdasta. Kasvatustyön kohdalla on kuitenkin erotettava kaksi tekijää, palvelutuotannon suhde kirkon uskonnolliseen tai yhteisölliseen lähtökohtaan ja palvelutuotannon organisointi. Organisoinnin kannalta palvelutuotanto on todennäköisesti jollakin tasolla eriytettävä seurakuntien perustoiminnasta. Organisaatiokokoon liittyvät vaatimukset koskevat samalla tavalla kasvatus- ja diakoniatyötä. Seurakuntayhtymämalli mahdollistaa toimintojen ja osaamisen keskittämisen siten, että toiminnan kannalta riittävä osaaminen ja resurssit saavutetaan. Toisena vaihtoehtona on kasvatustoimintaan liittyvien yksikköjen organisointi valtakunnallisesti, erillään seurakunta- ja hiippakuntarakenteesta. Tämä vaihtoehto on mahdollinen, sillä kirkon järjestämään julkisesti rahoitettuun kasvatustoimintaan liittyisi mitä todennäköisimmin valtakunnallisen tason yhtenäisen linjan tarve. Mikäli toiminnassa nähdään hengellinen merkitys, sillä tulisi olla kytkentä myös hiippakuntiin.

Keskeisimmät kasvatustoiminnan palvelutuotantoon liittyvät rajoitukset tulevat kirkon ulkopuolelta. Uskonnonvapauden kannalta paras organisointimuoto kasvatustoiminnan

palveluille liittyy ratkaisuihin, joissa asiakkuus perustuu omaan valintaan. Käytännössä tämä tarkoittaa suurimuotoisemman palvelutoiminnan keskittymistä palveluseteleihin tai muulla tavoin asiakkaan valintaan perustuvaksi toiminnaksi. Tämä ratkaisu tukee parhaiten kirkon omaa toimintavapautta. Uskonnonvapauteen liittyviä palvelutuotannon erityisehtoja on arvioitu tarkemmin aiemmin tässä julkaisussa.

4.2 Verkostot ja resurssit palvelutuotantoon siirtymisen tukijoina

4.2.1 Verkostojen merkitys

Vastaajien kokemukset yhteistyöhön suhtautumisesta olivat lähes yhtä myönteisiä kunnissa ja seurakunnissa. Yhteistyösuhteiden kehittäminen palvelutuotannon suuntaan on siis yhteistyösuhteiden laadun perusteella mahdollista. Yhteistyön monipuolisuutta ja uusien käytäntöjen etsimistä koskevat indikaattorit osoittivat kuitenkin, että resurssien väheneminen on lievästi heikentänyt yhteistyötä vuoteen 2005 verrattuna. Lisäksi diakonian jännitteinen asema nousi esiin, sillä kokemukset yhteistyön laadusta olivat diakoniassa työaloista kielteisimpiä. Erityisesti tämä liittyi kokemuksiin yhteistyön sitoutuneisuudesta ja säännöllisyydestä. Kyseiset tekijät voivat indikoida myös erityishaasteita palvelutuotannon kehittämisessä.

Diakoniatyöntekijät olivat verkostoituneet työaloista vahvimmin kunnan sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Nuorisotyössä yhteistyösuhteet hajautuvat diakoniaa laajemmin. Pääosa yhteistyöstä keskittyi kuitenkin nuoriso- ja sivistystoimeen. Osalla nuorisotyöntekijöistä yhteistyösuhteet suuntautuivat lähinnä kuntien luottamushenkilöstöön tai sosiaali- ja terveystoimeen. Varhaiskasvatustyö edusti verkostojen heikkoudellaan poikkeusta. Tulokset tukevat väitöksessäni muodostunutta kuvaa varhaiskasvatuksen seurakuntayhteisöllisesti ja uskonnollisesti suuntautuneesta luonteesta. Samalla tulos alleviivaa uusien palvelumuotojen kehittämisen merkitystä yhteiskunnallisesti merkityksellisen palvelutuotannon syntymisessä. Varhaiskasvatus on toiminut aamu- ja iltapäivätoiminnan eturintamassa, mikä on tukenut sen palveluroolia.

Tyypillisesti seurakuntien ja kuntien yhteistyössä on kyse muusta kuin kokouksien kautta tapahtuvasta vuorovaikutuksesta, sillä seurakuntatyöntekijät osallistuvat suhteellisen harvoin kuntatyöntekijöiden kanssa yhteisiin työkokouksiin. Merkittävä osa yhteistyötä koskevasta kommunikaatiosta keskittyy omalle työalalle läheisiin kunnallisiin toimialoihin. Seurakuntien yhteistyösuhteita voi kuitenkin muuttaa jo lähitulevaisuudessa sosiaali- ja terveyspalveluiden uudelleenorganisointi.

4.2.2 Tila- ja työvoimaresurssit

Seurakuntien toimintamenoista tilakulut muodostavat merkittävän osuuden. Mikäli kirkko päättää suuntautua palvelutuotantoon, vajaakäytössä olevat tilat tarjoavat yhden tukijalan toiminnan kehittämiselle, samalla kun kirkon perustehtävän toimintamahdollisuudet paranevat kustannusrakenteen keventyessä. Lisäksi tämän tarkastelun kohteena olevat työalat muodostavat merkittävän henkilöstöresurssin palvelutuotannon kehittämiseksi. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kriisi korostaa tarvetta käyttää olemassa olevia resursseja ihmisten hyvinvoinnin tukemiseen. Samalla kirkon talouspaineet korostavat tarvetta löytää uusia ra-

hoituslähteitä, jotta nykyinen toimintavolyymi voidaan säilyttää ja siten tukea eläkevästuiden toteuttamista myös tulevaisuudessa.

Seurakunnilla ja kunnilla on nykyisin epävirallista ja vastikkeellista yhteistyötä tilojen käytössä, mikä indikoi tilojen sopivuutta kunnallisten toimintojen käyttöön. Tämän tutkimuksen tuloksissa oli yllättävää, että seurakunnat vuokrasivat useammin kunnilta tilaa kuin antoivat omaa tilaansa vuokralle. Tulos viittaa siihen, että seurakunnat suosivat kuntia enemmän tilojen epävirallista luovuttamista tai kuntien tilat sijaitsevat tavoitettavuuden kannalta paremmilla paikoilla. Tuloksen perusteella ei kuitenkaan voi tehdä vahvoja johtopäätöksiä. Noin neljännes seurakunnista ilmoitti, että myös järjestöt vuokraavat heidän tilojaan.

Tilojen käyttöä syvempää resurssiyhteistyötä edustaa seurakuntien harjoittama yhteistyö työvoimaresurssien käytössä. Kolmannes seurakunnista ja seurakuntayhtymistä teki virallista yhteistyötä työvoimaresurssien jakamisessa kuntien kanssa ja neljännes järjestöjen kanssa. Yhteisiä työntekijöitä oli kunnan kanssa viidessä prosentissa seurakuntia. Suurissa seurakunnissa tai seurakuntayhtymissä yhteistyö työvoimaresurssien jakamisessa järjestöjen kanssa toteutui muita useammin projektien kautta. Seurakuntaorganisaation koko näyttää siis mahdollistavan monipuolisen resurssiyhteistyön kuntien ja järjestöjen kanssa. Tulos tukee käsitystä, että seurakuntayhtymämalli voi tukea joustavaa työvoimaresurssien yhteiskäyttöä myös kirkon ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Työvoimaresursseja koskeva yhteistyö osoittaa, että seurakunnat ovat toiminnallisesti integroituneet sekä kuntien että järjestöjen suuntaan.

4.3 Palvelutuotanto ja kirkon perustehtävä

4.3.1 Seurakunnan yhteisöllinen luonne ja asiakkaan oikeudet

Tutkimuksen tulokset loivat kuvan, jonka mukaan seurakuntien viralliset yhteistyösuhteet tukevat nyky-yhteiskunnassa seurakuntien uskonnollista tehtävää. Varhaiskasvatuksen ostopalvelusopimuksia tuottavat seurakunnat suhtautuivat jopa muita myönteisemmin uskonnon läsnäoloon. Myös seurakuntatyöntekijät suuntautuivat verkostoissaan useammin uskonnollisiin toimintoihin kuin yleiseen työalan toiminnan kehittämiseen. Kyseinen seurakuntien yhteisöllinen lähtökohta on samalla haaste palvelutoiminnan kehittämisen kannalta. Kilpailukykyinen palvelutuotanto edellyttää toiminnan jatkuvaa kehittämistä, mikä asettaa työalan yleisen kehittämisen ja uskonnollisen perustehtävän suhteet uuteen tilanteeseen.

Palvelutuotanto asemoi uudelleen seurakuntien toimintaa suhteessa kuntiin ja jäsenistöön. Keskeinen muutos on siinä, että palvelutuotannossa uskonnollinen organisaatio ottaa osan kunnan tehtävistä hoidettavaksi. Samalla jäsenistön luonne muuttuu yhteisön jäsenistä asiakkaiksi. Tähän muutokseen on toki mahdollista vaikuttaa palvelutuotannon tapoja ja kohteita valitsemalla. Mikäli tavoitteena on yhteisöllisyyden säilyttäminen tai vahvistaminen, kirkon tulee valita rooleja, joihin ei kytkeydy voimakasta kilpailua tai asiakkaan korostettuja subjektiviisia oikeuksia. Asiakkaan valittavissa olevat palvelut (palveluseteli) voi yleisesti nähdä parempana vaihtoehtona kuin suoran ostopalvelutuotannon. Näissä palveluissa kirkon on myös itse mahdollista markkinoida palvelua yhteisöllisenä valintana. Laajemmasta yhteiskunnallisesta perspektiivistä tähänkin liittyy tosin omat riskinsä (ks. 5.3.2 Palvelutuotannon riskit).

Uskonnon merkitys kirkon kaltaisen organisaation yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa on ollut teoreettisesti kiistanalainen tutkimuskohde. Erityinen haaste liittyy tämän

tutkimuksen pääaiheeseen eli tilanteeseen, jossa uskonnollinen organisaatio toimii toisen järjestelmän kuten sosiaalipalveluiden tai koulutusjärjestelmän alueella. Yhteiskunnallisesti suuntautuvan kirkon tai uskonnollisen liikkeen on katsottu olevan vaikea osoittaa uskonnon harjoittamisen ja uskonnollisuuden hyötyjä.¹⁷⁵ Suomalaisen diakonian on kuitenkin katsottu viestivän yhteiskuntaan suuntautuessaan luterilaista uskoa.¹⁷⁶ Kirkon on mahdollista tulkita uudelleen sanomaansa, jolloin myös aiemmin etäisemmät yhteiskunnalliset kentät kuten ympäristökysymykset ovat kytkettävissä uskonnolliseen viestintään.¹⁷⁷

Uskonnon yhteiskunnallisesti saamissa merkityksissä on kyse järjestelmien ohella kulttuurin vaikutuksesta. Luterilaisuudella on Suomessa merkittävä kytkentä suomalaiseen kollektiiviin, mikä ilmenee empiirisesti osoitettavalla tavalla yleisen asevelvollisuusjärjestelmän kautta.¹⁷⁸ Kyse on kansalliseen kollektiiviin, yhteisöllisyyteen ja hyvään kansalaisuuteen liittyvistä merkityksistä. Juuri kirkon kytkeytyminen maallisiin merkityksiin on mahdollistanut sen, ettei jäsenkunnan laajuuden perustana ole vain uskonnollisen uskon yleisyys. Kyseiset maallisen kautta uskonnolliselle yhteisölle merkityksiä luovat kytkennät ovat kuitenkin eriytymisen kautta heikkenemässä. Tällöin kirkon kannalta kriittinen kysymys on uusien yhteyksien luominen. Näitä on todennäköisimmin mahdollista luoda vain toiminnoilla, joilla on yhteys kirkon uskonnolliseen sanomaan.¹⁷⁹

Kirkon nykyisen asemoitumisen kannalta on muistettava, että kirkon piirissä tapahtuva uudistuminen ei aina ulotu toimintaan aktiivisesti osallistuvia kauemmas. Keskeinen kysymys onkin, millä välineillä kirkko pystyy omaksumaan perustoimintaa tukevia uusia tehtäviä, jotka yltyvät myös oman yhteisön ulkopuolelle. Parhaimmillaan uusien toimintojen tulisi saada hengellinen merkitys yhteisön jäsenyydestä riippumatta. Tällöin kirkosta ulospäin suuntautuva toiminta vahvistaisi kirkkoa uskonnollisena yhteisönä.¹⁸⁰

Kirkon yhteiskunnallisesti suuntautuvaa roolia, joka tukisi myös perustehtävää, on pidetty teoreettisesti epätodennäköisenä.¹⁸¹ Kriittistä näkökulmaa vahvistaa se, että omassa empiirissessä tutkimuksessani yhteiskunnallisesti suuntautunut sosiaalinen diakonia ei suuntautunut uskonnolliseen viestintään. Kirkon ja yhteiskunnan toimintojen samankaltaistuminen tukee toimintaan liittyviä maallisia merkityksiä. Asiaa ei tule kuitenkaan nähdä yksioikoisesti: kirkon yhteiskunnallinen suuntautuminen sisältää todennäköisesti sekä uskonnollista yhteisöä maallistavia että yhteiskuntaa uskonnollistavia elementtejä. Kirkon pysyminen merkittävänä osana suomalaista yhteiskuntaa edellyttääkin molempien elementtien hyväksymistä.¹⁸² Kirkon on kuitenkin luonnollista pyrkiä hyödyntämään niitä keinoja, joissa organisaation lähtökohtana oleva uskonnollinen viestintä ei katoa kokonaan maallisen toiminnan alle. Suuntauduttaessa toiminnallisesti yhteiskuntaan, joka on perustaltaan maallinen, tämä on erityisen haastavaa.

175 Beyer 1994; Beyer 2006.

176 Helander 2002.

177 Pesonen 2004.

178 Kallunki 2013.

179 Ks. Beyer 1994.

180 Ks. Kallunki 2010a.

181 Beyer 1994; Beyer 2006.

182 Kallunki 2009a; Kallunki 2010a.

4.3.2 Palvelutuotannon riskit

Palvelutuotannon tuottama tuki kirkon perustehtävälle ei ole yksiselitteisesti riippuvainen toiminnan kytkennästä kirkkoon itseensä. Kyse on palvelusisältöjen lisäksi siitä, miten uudet tehtävät vaikuttavat kirkon asemaan yhteiskunnassa. Kirkkoon integroitunut ja yhteisöllisiin lähtökohtiin kiinnittyvä palvelutuotanto muovaa todennäköisesti kirkon yhteiskunnallista asemaa. Sen sijaan kirkon uskonnollisista lähtökohdista eriytyvä – mutta kirkon organisaatiossa vaikuttava – maallinen palvelutuotanto purkaa todennäköisesti kirkon yhteisöllisiä ja uskonnollisia lähtökohtia.

Palvelutoiminnan kehittämisen kannalta on oleellista ymmärtää, että niin sekulaareilla kuin jopa palvelusetelihin perustuvilla uskonnollista sisältöä sisältävillä palveluilla voi olla kielteinen merkitys kirkon yhteisöllisen merkityksen ja yhteiskunnallisen aseman kannalta. Syy tähän on se, että kirkon yhteiskunnallinen läsnäolo on tähän asti perustunut uskonnollisen ja maallisen yhteisön sekoittumiseen kansallisella (kansallisvaltio, maanpuolustus, symbolit) ja paikallisella (kunta/seurakunta) tasolla.¹⁸³ Mikäli palvelutuotanto eriyttää kirkkoa yhteiskunnasta omaksi saarekkeekseen esimerkiksi asiakkaiden valikoitumisen kautta, seurauksena on kirkon läsnäolon kasvu siihen sitoutuneiden keskuudessa, mutta heikkeneminen siitä vieraantuneiden piirissä. Kirkko alkaa tällöin tuottaa palveluja ideologisesti siihen sitoutuneille ihmisille. Pitkällä aikavälillä muutoksella on marginalisoivia vaikutuksia kirkon yhteiskunnalliseen asemaan. Vastapuolella on uhka, jossa kirkosta tulee uskonnollisesti merkityksetön organisaatio, kun sen toiminta ei erotu riittävästi muun yhteiskunnan toiminnasta.

Kirkon yhteiskunnallisen osallisuuden tukeminen edellyttää, että palvelutuotannosta ei muodostu seurakuntia ja kirkkoa yhteiskunnasta eriyttävää tekijää. Vaikka tämä voi näyttää epätodennäköiseltä yhteiskunnallisen palvelutuotannon seuraukselta, kyseisen riskin mahdollisuus on merkittävä. Samalla on kuitenkin huomattava, että julkisen sektorin yleisenä intressinä on tukea kaikkien yhteiskunnallisten toimijoiden, myös uskonnollisten yhteisöjen integraatiota osaksi yhteiskuntaa. Tämä tavoite on keskeinen ehjän ja yhteisymmärrystä tukevan yhteiskunnan säilyttämisessä. Kirkon ja valtion tavoitteet ovat siten samansuuntaisia.

Jotta palvelutuotanto vahvistaisi kirkon yhteiskunnallista integraatiota, kirkon on itse tuettava avoimuuden ja mukaan ottamisen periaatteita. Eräs lähtökohta tälle on yhteistyö uskonnollisten vähemmistöjen kanssa uskontolähtöisten palvelujen kehittämisessä. Kirkon on myös huomioitava uskonnollisesti välinpitämättömien näkökulma palvelutuotannossaan. Palveluissa on tällöin toteutustapoja, jotka korostavat kirkon uskonnollisesta lähtökohdasta huolimatta palvelujen avoimuutta kaikille. Tältä osin erityinen haaste liittyy kasvatustyöhön, jossa avoimuuden periaate ei ole ollut yhtä vahvasti läsnä kuin diakoniassa.

¹⁸³ Kallunki 2010a; Kallunki 2013.

5 NÄKÖKULMIA KÄYTÄNNÖN KEHITTÄMISTYÖHÖN

5.1 Strategisen valinnan kiireellisyys

Kirkon nykyinen yhteiskunnallinen asema perustuu laajan jäsenistön ohella perinteisiin ja historian luomiin sidoksiin julkisen vallan ja kirkon välillä. Viime vuosikymmeninä kirkon uudistuminen on tapahtunut lähinnä suhteessa moderniin elämänmenoon. Ajatuksena on ollut, että kirkon yhteiskunnallisen aseman määrittää kirkon suhde jäsenistöön. Kirkko onkin onnistuneesti pystynyt muuttumaan moralisoivasta ja ylhäältäpäin katsovasta instituutiosta inhimillistä elämää ymmärtäväksi toimijaksi. Samalla kirkko on pyrkinyt osoittamaan oman kykynsä toimia vähemmistöjä ja naisia syrjiviä toimintamalleja vastaan. Kansalaisten uskonnollisuus ja kirkollinen osallistuminen ovat kuitenkin jatkaneet heikentymistään.

Yleistä ajassa elämistä vähemmälle huomiolle ovat jääneet kirkon institutionaaliset suhteet julkiseen sektoriin. Sidosten vähittäinen purkautuminen on nähty lähinnä väistämättömänä yhteiskunnan maallistumisen tuottamana kehityksenä. Kansainvälisen vertailun perusteella voidaan kuitenkin todeta, että kirkkojen ja kirkkokuntien yhteiskunnalliset asemat perustuvat huomattavissa määrin kansallisiin kehityslinjoihin.¹⁸⁴ Uskonnon yhteiskunnallista asemaa ei voi siten pitää jonkin universaalin kehityslinjan tuloksena. Kirkolla ja uskonnoilla itsellään – kuten myös muilla yhteiskunnallisilla suuntauksilla ja ideologioilla – on ratkaiseva vaikutus uskonnon yhteiskunnalliseen asemaan. Kirkon institutionaaliset suhteet julkiseen sektoriin vaikuttavat niihin oletuksiin, joita kansalaiset tekevät suhteessa uskontoon. Kirkon jäsenmäärän voimakkaan laskun voi nähdä osaksi sen seurauksena, että kirkkoon kuulumista ei nähdä enää osana hyvää kansalaisuutta.

Kirkon suhde jäsenistöön on etääntynyt samassa tahdissa kollektiivisten toimintamallien heikentymisen kanssa. Konkreettisimmalla tasolla kytkentä kollektiivisiin ja kansallisiin ajatusmalleihin liittyy siihen, että luterilaiseen kirkkoon kuuluvat nuoret ovat olleet halukkaampia puolustamaan omaa maataan aseellisesti.¹⁸⁵ Omassa siviili- ja varusmiespalvelusta koskevassa tutkimuksessa osoitin kirkkoon kuulumisen vaikutuksen varusmiesryhmän selittäjänä myös tilanteessa, jossa pääosa asiaan vaikuttavista muista sosiaalisista ja institutionaalisista tekijöistä otetaan huomioon. Kyse on maanpuolustusjärjestelmän saamasta tuesta nuorten elinympäristön tasolla. Nuorten vapaa-ajan vieton, koulutuksen ja työelämän kytkennät vaikuttavat niihin oletuksiin, joita nuorella on hyvästä elämästä. Silloin kun kirkolla on yhteys näihin sosiaalisen kontekstin ylläpitämiin hyvän elämän oletuksiin, myös konkreettisten yhteyksien säilyttäminen omaan jäsenistöön helpottuu. Kirkon kytkentä kollektiivisiin järjestelmiin voi kuitenkin olla ongelma, sillä näiden järjestelmien tulevaisuuden voi nähdä heikkenevän.¹⁸⁶

Kirkon tulevaisuuden kannalta keskeinen kysymys on, miten se voi löytää uusia sidoksia yhteiskuntaelämään ja muihin instituutioihin. Nykyisessä toimintaympäristössä kyse ei ole

¹⁸⁴ Esim. Martin 1978; Berger ym. 2008; Kallunki 2010a.

¹⁸⁵ Myllyniemi 2010.

¹⁸⁶ Ks. Kallunki 2013.

ensisijaisesti kollektiivisista rakenteista, vaan kirkollisen toiminnan vuorovaikutuksesta muun yhteiskunnan kanssa. Julkinen palvelutuotanto on tältä osin keskeisessä asemassa. Kirkolla on periaatteessa ollut mahdollisuus jo kahden viime vuosikymmenen ajan lisätä osallistumistaan palvelutuotantoon. Yhtenä syynä käytännön toimien puuttumiseen on ollut kirkon markkinakriittinen asemoituminen laman yhteydessä. Kirkko ei ole nähnyt omalle identiteetilleen luontevaksi asemoitumista markkinatoimijaksi, eikä se ole etsinyt toiminnalleen sopivia paikkoja osallistua palvelutuotantoon.

Kuten tutkimuksen tuloksista käy ilmi, seurakuntarakenne vaikuttaa keskeisesti kirkon mahdollisuuksiin palvelutuotannossa. Seurakuntayhtymämallia voi pitää välttämättömänä, jos kirkko haluaa kehittää merkittävää palvelutuotantoa osana omaa rakennettaan. Tässä mielessä seurakuntien rakenneuudistus sanelee palvelutuotannon toteutustapoja.

Kirkko elää palvelutuotantoon siirtymisen kannalta kriittistä kauttaan. Toimintaikkuna on sulkeutumassa vähitellen. Kirkosta eroamisen painottuminen nuoriin ikäryhmiin tulee vanhempien ikäryhmien poistuman kautta heikentämään edellytyksiä yhteiskunnallisen läsnäolon vahvistamiselle. Mikäli kirkko haluaa lähteä palvelutuotantoon, sen on tehtävä strategisia valintoja kiireellisellä aikataululla, sillä uuden toiminnan kehittäminen tulee olemaan joka tapauksessa pitkä prosessi. Samalla kirkon on ratkaistava, haluaako se hyödyntää erityisluonnettaan palvelutuotannossa.

5.2 Kehittämistyön painotukset

5.2.1 Kehittämisisintressit

Kirkon suuntautumiseen ja palveluiden valintaan vaikuttaa se, missä määrin toiminnan kehittämisessä korostetaan yhteiskuntaan, yksilöön/heikompiosaisiin tai yhteisöön liittyviä intressejä. Yhteiskunnallisessa intressissä lähtökohtana ovat yhteiskunnan palvelurakenteet, niiden kehittämistarpeet ja hyvinvointiyhteiskunnan kokonaisuus. Tähän asti yhteiskunnallinen intressi on toiminut kirkossa palvelutuotantoon osallistumista vastaan. Kirkko on sosiaalieettisistä lähtökohdistaan nähnyt, että julkisella vallalla on oltava ensisijainen vastuu ihmisten hyvinvoinnista.

Nykyisessä taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa toimintaympäristössä kirkko joutuu arvioimaan uudelleen sosiaalieettistä vastuutaan suhteessa hyvinvointiyhteiskuntaan. Näyttää todennäköiseltä, että julkinen valta ei tulevaisuudessa pysty kantamaan kaikkia sille kuuluvia hyvinvointivelvoitteitaan. Resurssien lisääminen palvelujärjestelmään ei ole viime vuosina tuottanut parempia palveluja, sillä julkisen sektorin tuottavuuskehitys on ollut heikkoa.¹⁸⁷ Myös ulkoistetut hyvinvointipalvelujen markkinat voivat päätyä yhä enemmän kansainvälisten yritysten hoidettaviksi kohoavin kustannuksin. Kirkon on tässä tilanteessa valittava, haluaako se puolustaa yhtä yhteiskuntapoliittista järjestelmää (hyvinvointivaltio/yhteiskunta) vai ihmisten hyvinvointia tukevaa kehitystä. Perinteisesti kirkon lähtökohtana on ollut tukea niitä arvoja, jotka ylläpitävät vastuuta heikompiosaisista. Realistinen kysymys on, riittääkö jatkossa arvojen tukeminen vai onko kirkon painotettava entistäkin enemmän käytännön

¹⁸⁷ Ks. Ekström ym. 2013.

toimintaa. Kirkon yhteiskuntavastuu voi tällöin edellyttää osallistumista palvelutuotantoon. Tavoitteena on oltava yleishyödyllinen toiminta ilman voiton tavoittelua. Yhteiskunnallinen intressi voi siten tukea kooltaan merkittävän toiminnan kehittämistä.

Yksilöiden hyvinvoinnin tukeminen on ollut diakonian perinteinen kehittämisintressi. Erityisesti sosiaaliseen diakoniaan suuntautuneilla palveluilla on pyritty vastaamaan ihmisten hätään. Mikäli kirkko korostaa yksilötason kehittämisintressiä, diakonisessa palvelutoiminnassa korostuvat todennäköisimmin heikossa asemassa olevat. Samalla kyseiseen painotukseen liittyy merkittäviä riskejä, sillä heikossa asemassa olevien auttamisessa tapahtuviin epäonnistumisiin liittyy voimakkaan kritiikin mahdollisuus. Kyseinen kehittämisintressi korostaa siten palvelun laadun ja eettisten toimintaperiaatteiden tärkeyttä.

Yhteisöllinen intressi liittyy kirkon lähtökohtaan uskonnollisena toimijana. Yhteisölliseen ja uskonnolliseen intressiin liittyvät palvelutuotannon merkittävimmät haasteet. Mikäli kirkon tavoitteena on korostetusti tukea oman yhteisöllisyytensä vaikutusta yhteiskuntaan, toimintamahdollisuudet palvelutuotannossa voivat jäädä rajallisiksi. Yhteisöllisyyttä voidaan korostaa panostamalla lähinnä pienimuotoisiin, julkisten kilpailutusrajojen alapuolelle sijoittuviin toimintoihin. Tällöin toiminnan yhteiskunnallinen merkitys jää marginaaliseksi.

Kasvatustyössä kirkon yhteisöllisen lähtökohdan säilyminen on todennäköisempää kuin diakoniatyössä. Kyse on myös palvelujen rahoitustavasta. Yksilön valintaan esimerkiksi palvelusetelin kautta perustuva palvelu ei sisällä vastaavaa riskiä suhteessa sekulaariin yhteiskuntaan kuin ostopalvelu, joka toimii alueensa ainoana vaihtoehtona. Kirkon on mahdollista valikoida toimintoja, joissa yhteys uskonnolliseen tehtävään säilyy. Yhteisölliseen kehittämisintressiin liittyvät edellä esitetyt riskit siitä, että kirkko asemoituu palvelemaan vain sen intressipiirissä olevia ihmisiä.

Nykyisessä palvelutuotannossa lähtökohtana oleva asiakaslähtöisyys edellyttää uudistuvaa roolia kirkon yhteisölliseltä toiminnalta. Toisaalta diakonian ajatusta rinnalla kulkemisesta voi pitää asiakaslähtöisyyden kehittämisen kannalta myönteisempänä lähtökohtana kuin julkisen sektorin palvelutoimintaa, jossa auttamista määrittävät asiakkaan kokemuksen rinnalla ole-massa olevat normit. Sosiaalibarometrin vastaajista noin puolet arvioi myönteisesti asiakkaan osallistamista palvelu- tai hoitosuunnitelmien tekemiseen.¹⁸⁸ Palvelutuotannossa kirkko joutuu joka tapauksessa ottamaan aikaisempaa keskeisempään rooliin sellaiset julkisen palvelun kehityslinjat kuin monialaisen yhteistyön ja palvelumuotoilun käyttäjälähtöisestä näkökulmasta.

5.2.2 Painotukset ja kirkon palvelurooli

Edellä esitettyjen painotusten lisäksi palvelutoiminnan luonteeseen vaikuttaa keskeisesti se, millainen suhde toiminnalla on talouteen ja paikalliseen seurakuntayhteisöön. Vaikka kehittämisintressi olisi yhteisöllinen, itse palvelutuotannon suhde seurakuntayhteisöön voi olla etäinen. Käytännön syynä tähän on se, että seurakuntayhteisö ei toimintaympäristönä mahdollista riittävää resurssien keskittämistä. Seurakuntayhtymät ovat tältä kannalta pienin yksikkö, johon merkittävää palvelutuotantoa voidaan kehittää. Kasvatustyössä päiväkodin tai uskonnollisen koulun toimintaan liittyy väistämättä yhteisöllinen merkitys, vaikka kyseisellä yhteisöllisellä kehittämisintressillä ei olisi suoraa suhdetta seurakuntayhteisöön.

¹⁸⁸ Eronen ym. 2013.

Talouden merkitys on jännitteinen suhteessa seurakuntayhteisöön, joka on perinteisesti edellyttänyt suhteellisen pientä kokoa ja paikallista luonnetta. Koska palvelutoiminta edellyttää vähintään 12 000 jäsenen seurakuntaa tai mielellään yli kymmenen työntekijän resurssia työalalla, toiminta vaatii merkittäviä taloudellisia resursseja. Samalla erikoistuneet roolit korostavat ammatillisen osaamisen merkitystä kirkon toiminnassa. Kirkon palvelutuotannossa joudutaankin erityisesti pienen yksikkökoon yhteisöllisessä toiminnassa valitsemaan toiminnan koon (talous) ja yhteisöllisen roolin välillä. Yhteisölliseen kehittämisintressiin voi olla muita näkökulmia vaikeampaa yhdistää taloudellisia tavoitteita.

Oheisessa taulukossa (Taulukko 25) on kuvattu kirkon palvelutuotantoon liittyvien painotusten suhdetta toisiinsa. Yksittäiset palveluesimerkit pyrkivät konkretisoimaan asiaa. Niitä koskeviin arvioihin tulee kuitenkin suhtautua varauksella, sillä palvelujen merkitys kirkolle riippuu yksittäistapauksissa voimakkaasti toteutustavasta ja julkisen sektorin asettamista ehdoista.

Taulukko 25. Kirkon palvelurooliin liittyvät painotukset ja niitä kuvaavat esimerkkipalvelut.

Kehittämisintressi	Seurakunta-yhteisön rooli	Taloudellinen merkitys	Esimerkkipalvelu
Yhteiskunta	Väistynyt	++++	SGEI-palvelut maaseudulla
Yhteiskunta	Väistynyt/neutr.	+++	Erityisryhmien asumispalvelut
Yhteiskunta	Neutr./kasvava	++	Perheneuvontapalvelut
Yhteiskunta	Kasvava	+	Työttömien kohtaamispaikat
Yksilö/vähäosaiset	Väistynyt	++++	Mielenterveyskuntoutujien tukeminen
Yksilö/vähäosaiset	Väistynyt/neutr.	+++	Ikääntyvien/omaish. kotipalvelut
Yksilö/vähäosaiset	Neutr./kasvava	++	Erityisnuorisotyö, etsivä työ
Yksilö/vähäosaiset	Kasvava	+	Diakoninen yksilötuki
Yhteisö	Väistynyt	++++	Maallisten paikallispalvelujen turvaaminen
Yhteisö	Väistynyt/neutr.	+++	Vanhusten asumispalvelut
Yhteisö	Neutr./kasvava	++	Päiväkotitoiminta, aamu- ja iltapäivätoiminta
Yhteisö	Kasvava	+	Nuorten harrastustoiminta

Yhteiskunnallisesta kehittämisintressistä esimerkkinä käyvät SGEI-palvelut, joissa lähtökohdaksi on yhteiskunnallisesti määritetty palvelutarve ja rajallinen palvelutarjonta. Uskonnon asemaa voi korostaa esimerkiksi se, että kyseiset palvelumuodot sijoittuvat todennäköisimmin maaseudulle. Talouden merkitystä palvelumotiivina alleviivaa se, että kirkolla ei ole nykyisillä resursseillaan mahdollista lisätä panoksiaan maaseutualueilla. Julkisesti rahoitettuna ja yhteistyössä paikallisten yhdistysten ja kyläyhteisöjen kanssa paikallisen palvelusaatavuuden parantaminen on kuitenkin mahdollista. Taulukko kuvaa sitä, että kyseisessä palvelussa yhteiskunnan asettamat reunaehdot ovat erityisen tärkeässä asemassa. Samanlainen tilanne on erityisryhmien asumispalveluissa.

Yhteisölliseen kehittämisintressiin liittyy kirkon limitäisen työnäyn kannalta suurin potentiaali. Merkittävimpänä syynä tähän on työalojen nykyinen toiminta, jonka lähtökohdaksi on paikallinen yhteisö. Luontevimmin yhteisöllisyys kytkeytyy kasvatustyöhön, jossa eriytyminen ei ole voimakkaasti palvelutuotantoon liittyvä piirre. Tällaisia palveluja ovat aamu- ja iltapäivätoiminta ja päiväkotitoiminta. Vanhusten asumispalvelut voivat sisältää myös seurakuntayhteisöllisen merkityksen, sillä kyseisellä ikäryhmällä on suurimmassa osassa Suomea

vahva yhteys kirkkoon. Uskonnollista roolia tukee se, että palvelujen käyttö voi perustua asiakkaan omaan valintaan.

Erityisesti vähäosaisiin kohdistuvissa palveluissa kirkko voi ottaa merkittävän yhteiskunnallisen roolin. Samalla kirkon asemoituminen palveluntuottajaksi muuttaa julkisten palvelujen epäkohtien esiin nostamisen edellytyksiä. Edustamissaan palveluissa kirkon yhteiskuntakritiikki saa saman sävyn kuin sosiaali- ja terveyssektorin sisäiset resurssivaatimukset: kyse on motiivien aitoudesta tilanteessa, jossa vaatimukset voivat liittyä myös omaan intressipiiriin. Kielteisimmillään kirkko voi asemoitua sellaisen hyvinvointivaltion puolustajaksi, joka ei tuota lisäresursseillaan hyvinvointia vähäosaisille. Viime vuosien julkiset panostukset hyvinvointipalveluihin ovat pitkälti edustaneet tätä kehityssuuntaa.¹⁸⁹ Taloudellisen sidoksen riski liittyy tällöin kirkon yhteiskuntakritiikin uskottavuuden katoamiseen. Vähäosaisten tukemiseen yhdistyvä taloudellinen sidos edellyttää erityisen tarkkaa harkintaa.

5.3 Palvelutuotannon polut

Peter Beyerin mukaan institutionalisoidun uskonnon julkiseen vaikutukseen ei riitä merkittävä määrä sitoutuneita seuraajia eikä ammatillinen institutionalisoituminen. Julkisen vaikutuksen säilyttääkseen uskonnolla on oltava tarjottavanaan yhtä välttämätön oma palvelu kuin terveydenhuollon, politiikan, tieteen tai talouden asiantuntijoilla.¹⁹⁰ Maallisen palvelutuotannon mekanismien omaksuminen ei tuota Beyerin tarkoittamaa uutta palvelua, joten pelkkää palvelutuotantoa ilman omaa toimintalogiikkaa ei voi pitää ratkaisuna kirkon yhteiskunnallisesti heikkenevään asemaan. Omaleimainen hengellinen hyvinvointirooli voisi sen sijaan tukea kirkon yhteiskunnallista osallisuutta.¹⁹¹ Uuden roolin tuottamiseen vaaditaan kuitenkin tietoista ja pitkäjänteistä kehittämistyötä.

Kysymys on pohjimmiltaan strategisesta valinnasta. Pyrin tukemaan asiaa koskevaa päätöksentekoa arvioimalla niitä reittejä, jotka ovat kirkolle mahdollisia uudella toimintakentällä. Esittämäni skenaariot tarjoavat pelkistetyn kuvauksen palvelutuotantoon liittyvistä valinnoista. Tavoitteena ei ole yksilöidä palveluvalintoja, vaan kuvata linjoja ja seurauksia, joita erilaisiin painotuksiin ja valintoihin liittyy.

Kirkon mahdollisuuksiin osallistua julkiseen palvelutuotantoon vaikuttavat ratkaisevasti yhteiskunnallinen ilmapiiiri ja valtion harjoittama uskontopolitiikka. Sekularistinen uskontopolitiikka voisi toimia kirkon palvelutuotannon esteenä. Nopea muutos jyrkän sekularismin suuntaan on suomalaisen perinteen näkökulmasta epätodennäköinen. Uskontojen tasavertaisuutta korostava malli ei ole palvelutuotannon kannalta ongelma. Voidaan pikemminkin sanoa, että kirkon palvelutuotantoon tulee liittyä vakaumusten tasavertaisuuden tavoitteita. Tällöin kirkko osallistuu tasavertaisena kumppanina muiden uskonnollisten ja maallisten toimijoiden kanssa ihmisten hyvinvoinnin tukemiseen.

Seuraavassa esittelen neljä skenaariota julkisten palvelujen kehittämiseen. Yksittäisellä polulla pyritään tarjoamaan kuva yhdestä palvelutuotannon organisoinnin näkökulmasta. Esitettävät polut ovat osin yhdistettävissä. Tarkastelun yksinkertaistamiseksi jätän edellä esitetyn uskontopoliittisen näkökulman huomioimatta. Skenaarioissa keskitytään kirkon oman

¹⁸⁹ Ks. Ekström ym. 2013.

¹⁹⁰ Beyer 1994.

¹⁹¹ Kallunki 2010a.

päätöksenteon piirissä oleviin ratkaisuihin. Lukuun ottamatta yhtä skenaariota oletuksena on, että kirkolla on tulevaisuudessa rakenteet, jotka mahdollistavat palvelujen keskittämisen esimerkiksi seurakuntayhtymätasolle. Tämän rakenteellisen mahdollisuuden puuttuminen korostaisi tarvetta eriyttää palvelutuotanto kirkosta erilliseksi kokonaisuudeksi.

5.3.1 Eriytyvän palvelutuotannon polku

Eriytyvän palvelutuotannon polussa kirkko kehittää palvelutuotantoa järjestöjen ja säätiöiden kautta. Tavoitteena ei ole organisoida toimintaa osaksi kirkon rakenteita eikä tukea kirkon yhteisöllistä merkitystä laajemmin yhteiskunnassa. Käytännöllisenä motiivina voi kyllä olla pyrkimys ohjata kirkon resursseja uudelleen kiristyneessä taloustilanteessa. Tämä malli voi johtaa esimerkiksi seurakuntatason ammattidiakoniasta luopumiseen. Tällöin uudet toiminnot nähdään välineenä löytää kirkon työntekijöille uusia työmahdollisuuksia.

Voimakkaan eriytymisen palvelustrategiassa toimintaa voidaan johtaa ja kehittää täysin samalla logiikalla kuin vastaavia maallisia palveluita. Rekrytointiin, innovaatioiden kehittämiseen ja osaamiseen ei kohdistu rajoituksia. Toiminnalla ei ole myöskään vahvaa suhdetta kirkon hengellisiin lähtökohtiin. Suhde voi olla Siderin ja Unruhin luokittelussa uskontotaustainen, kumppanuuteen nojaava tai maallisuuteen perustuva.¹⁹² Eriytymistä estävien toimenpiteiden määrä on suorassa suhteessa siihen, kuinka läheisenä palvelun suhde kirkkoon halutaan pitää. Mikäli tavoitteena on tukea kirkon julkisuuskuvaa, palvelun käynnistämisessä on otettava huomioon eriytymistä tuottavat linjat ja niiden minimoiminen.

Eriytyvän palvelutuotannon käynnistäminen voidaan toteuttaa kirkon omissa rakenteissa esimerkiksi seurakuntayhtymissä tai uusissa tai jo olemassa olevissa kirkon lähelle sijoittuvissa järjestöissä tai säätiöissä. Palvelutoiminnan aiheuttamat riskit ja hyödyt kirkon omalle asemoitumiselle ovat tässä skenaariossa pienet. Suurimmat haasteet liittyvät jo näkyvissä oleviin kehityslinjoihin, jotka marginalisoivat kirkkoa vähitellen yhteiskunnallisesta elämästä. Tämän toimintamallin tarjoamat ratkaisut näihin ongelmiin ovat vaatimattomia.

5.3.2 Alueellisesti valikoivan kumppanuuden polku

Palvelutuotantoon siirtymiseen vaikuttavat väistämättä alueiden erilaiset lähtökohdat uskonnon ja maallisen yhteistyössä sekä yhteiskunnalliset olosuhteet (esim. SGEI-palveluiden tarve). Alueellisten toimintamahdollisuuksien merkitys korostuu, mikäli kirkko ei pysty toteuttamaan seurakuntayhtymämallia. Tällöin uuden palvelutuotannon kehittäminen on mahdollista lähinnä yli 12 000 jäsenen seurakunnissa, seurakuntayhtymissä tai erillisissä järjestöissä. Alueellinen valikoivuus on siten palvelutuotantoon liittyvä välttämättömyys.

Alueellisten erikoispiirteiden huomioon ottamisella on joka tapauksessa merkitystä toiminnan kehittämisessä. On nimittäin epätodennäköistä, että kirkko voisi toteuttaa valtakunnallisesti yhtenäistä kehittämisstrategiaa ainakaan diakoniassa. Palvelutuotantoon suhtautuminen jakoi selkeimmin kyseistä työalaa. Mikäli strategiana on käynnistää palvelutoiminta kirkon omissa rakenteissa, diakonian palvelutuotannon edistämisessä tulee hyödyntää myötemielisimmin suhtautuvia alueita. Todennäköisimmin nämä löytyvät nykyisistä seurakuntayhtymistä,

¹⁹² Sider & Unruh 2004.

joissa keskitetyt toiminnot ovat jo pidempään vahvistaneet työntekijöiden erikoistuneita rooleja.

Alueellisesti valikoivan kumppanuuden polulla kirkko tuottaa palveluita niillä alueilla, joissa kirkon palvelutuotannolle on parhaat edellytykset seurakuntien toiminnan ja julkisen sektorin tarpeiden näkökulmasta. Keskeisenä haasteena on, miten alueellisesti hajautuneessa toiminnassa saatuja kokemuksia voidaan hyödyntää muilla alueilla. Todennäköinen väline tähän on hanketoiminta, jolla pyritään tämentämään valittavaa palveluroolia. Hankerahoituksen hakeminen toimii välineenä palvelutuotannon realistisuuden ja laadun arvioinnille. Toiminnan kehittämistä voidaan jatkossa toteuttaa myös yhteistyössä alan maallisten kehittämisorganisaatioiden kanssa.

Alueellisesti eriytynyt lähestymistapa on todennäköisempi diakoniassa kuin kasvatustyössä. Kasvatustyössä esimerkiksi päiväkotitoiminnan organisointitapana voi toimia valtakunnallinen keskittäminen. Toimintojen organisointi keskitetysti mahdollistaa hajautettua mallia paremmin yhtenäisen kehittämisen ja laadun valvonnan.

5.3.3 Ulkoista rahoitusta ja yhteisöllisyyttä yhdistävä palvelutuotannon polku

Mikäli kirkko pyrkii toteuttamaan palvelutuotantoa osana tai lähellä rakenteitaan (välivaiheena/pysyvästi), keskeiseksi kysymykseksi nousee yhteisöllisyyden ja julkisesti rahoitetun palvelutuotannon yhdistäminen. Valmisteilla oleva seurakuntayhtymämalli mahdollistaa palvelutuotannon eriyttämisen seurakuntarakenteen sisäisesti. Kyseinen rakenne lisää todennäköisyyttä sille, että palvelutoimintaa voidaan kehittää erityyppisillä alueilla. Kuten edellisessäkin mallissa, palvelutuotanto tarvitsee tuekseen valtakunnallista kehittämistyötä. Koska tavoitteena on yhteisöllisyyden ja palvelutuotannon yhdistäminen, kehittämistyössä tulee ottaa huomioon kirkon uskonnollinen lähtökohta. Kirkko korostaa tässä skenaariossa valikoivuuttaan sen suhteen, millaiseen palvelutuotantoon se lähtee mukaan. Tätä tarkoitusta varten valitaan palvelutuotannon kärjet, joita lähdetään kehittämään valtakunnallisesti. Tavoitteena on tukea sekä kirkon perustehtävän vaikuttavuutta että yhteiskunnallisia hyvinvointipalveluja. Kyseisiä toisilleen jännitteisiä näkökulmia yhdistävää toimintaa olen kutsunut kolmanneksi poluksi, joka vahvistaa kirkon omaleimaista hengellistä hyvinvointiroolia.

Kirkon kannalta selkeimmät palveluroolit tällä polulla liittyvät kasvatustyöhön. Yleisenä linjana on suosia ostopalvelun sijasta palveluseteliä tai palvelutoimintaa, joka mahdollistaa kirkon oman identiteetin säilyttämisen. Organisoinnissa suositaan seurakuntayhtymämallin ohella toimintatapoja, joissa seurakuntien yhteisöllinen ja uskonnollinen tehtävä voi olla vapaaehtoinen osa toimintaa. Osaamisessa ja palvelujen kehittämisessä otetaan edeltäviä skenaarioita selkeämmin huomioon kirkon perustehtävä. Seurakuntadiakoniaa kehitetään sen omista lähtökohdista käsin.

Vaikka yhteisöllisyyttä koskevat tavoitteet suosivat palvelutuotannon sijoittamista seurakuntayhtymiin järjestöjen tai säätiöiden sijasta, kyseisessä mallissa on ratkaistava erikseen toiminnan taloudellinen organisointi. Mitä suuremmasta ostopalvelutoiminnasta on kyse, sitä todennäköisemmäksi käy tarve eriyttää toiminta taloudellisesti. Organisointi voi siten sisältää eriyttämistä, vaikka toiminnallinen side seurakuntayhtymiin säilyisi. Organisointitavan kannalta keskeistä tässä strategiassa on se, että palvelutuotannolla säilyy konkreettinen yhteys seurakuntayhtymiin ja jopa seurakuntayhteisöjen toimintaan.

Yhteisöllisyyttä ja palvelutuotantoa hyödyntävän polun riskit liittyvät sisäisen yhtenäisyyden ylläpitämiseen, sillä toimintamalli edellyttää jatkuvaa tasapainoilua kirkon omien lähtökohtien ja ulkopuolelta tulevien palvelustandardien välillä. Pitkällä aikavälillä palvelutoiminnalla on tässäkin skenaariossa taipumus eriytyä itsenäiseksi maalliseksi palveluksi, jolloin uskonnollinen lähtökohta ei rajoita palvelun kehittämistä. Toisena riskinä on toiminnan jääminen kooltaan lähes merkityksettömäksi. Tällöin yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen liittyvät tavoitteet jäävät toteutumatta.

5.3.4 Itsenäisen palvelutuotannon polku

Itsenäinen palvelutuotanto edustaa kirkon nykyistä linjaa, jossa seurakunnilla on useita yhteiskunnallisesti merkityksellisiä toimintoja. Itsenäisyyden takaamiseksi kyseisille palveluille ei haeta rahoitusta ulkopuolelta. Nykyisessä taloudellisessa tilanteessa itsenäisen palvelutuotannon malli merkitsee toimintavolyymiltään kuihtuvaa kirkkoa. Taloudellisten voimavarojen vähentyessä kirkko menettää mahdollisuuksiaan yhteiskunnalliseen läsnäoloon.

Itsenäisen palvelutuotannon polkuun ei liity ulkopuolelta tulevia paineita. Kirkko voi siis jatkaa toimintaansa, eikä kirkon maallistuminen tapahdu ainakaan palvelutuotannollisista syistä. Kirkon ja uskonnon merkitys yhteiskunnassa kuitenkin supistuu. Seurauksena on kirkon vähittäinen marginalisoituminen ja kulttuurin maallistuminen. Riskinä on sekularismin korostuminen, jolloin yhteiskunnan maallisia toimintoja vaaditaan yhä useammin vapaaksi uskonnosta.

Oheisessa taulukossa (Taulukko 26) vaihtoehtoisten palvelupolkujen edut ja haitat on esitetty tiivistetysti.

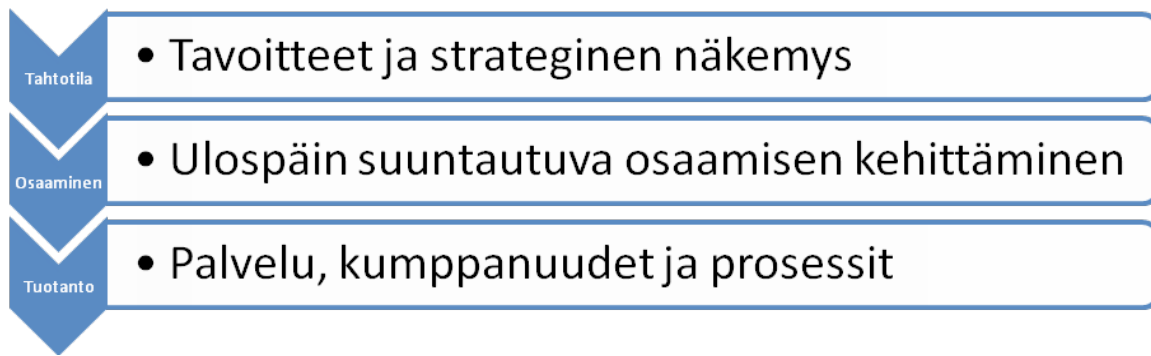
Taulukko 26. Palvelutuotannon kehittämisen polut sekä niiden edut ja haitat.

1. Eriytyvän palvelutuotannon polku Edut: • Kehittämistoiminnan vapaus • Kasvumahdollisuudet • Ammatillisuus Haitat: • Profiloituminen riippumatonta kirkollisista lähtökohdista • Ei tue kirkon toimintavolyymia • Ei merkittävää hyötyä kirkon perustehtävälle/yhteisölle	2. Alueellisesti valikoivan kumppanuuden polku Edut: • Sopii hajautettuun seurakuntarakenteeseen • Paikallisuus • Kyky reagoida Haitat: • Yhtenäisen viestin puute, heikko hallittavuus • Kasvava erimittaisuus julkishallinnon yksikköjen koon kanssa • Parhaat toimintamahdollisuudet vain suurissa seurakunnissa/seurakuntayhtymissä
3. Ulkoista rahoitusta ja yhteisöllisyyttä yhdistävän palvelutuotannon polku Edut: • Motivointi kirkon omista lähtökohdista • Palveluprofiilin omaleimaisuus (yhteisö) ja yhteiskunnallinen läsnäolo • Yhteys kirkon perustehtävään Haitat: • Kehittämistyö ja tahtotilan saavuttaminen vaativaa • Kasvumahdollisuudet voivat olla rajallisia • Ammatillisuuden ja yhteisön yhdistämisen haaste (tehokkuus vs. läheisyys)	4. Itsenäisen palvelutuotannon yhteisöllinen polku Edut: • Riskien ja muutoksen puuttuminen • Seurakuntayhteisön säilyminen • Helppous toiminnan jatkuessa samanlaisena Haitat: • Kirkon yhteiskunnallinen läsnäolo todennäköisesti heikkenee • Toimintavolyymi kuihtuu • Yhteiskunta maallistuu kirkon palvellessa lähipiiriä

5.4 Periaatepäätöksestä eteenpäin

Tässä tutkimuksessa on tarjottu kirkolle erilaisia lähestymistapoja siirtyä palvelutuotantoon. Kyseessä on uudelle roolille perustaa luova selvitys, joka auttaa asiaa koskevan tahtotilan muodostamisessa. Palvelutuotantoon siirtymisessä keskeistä on ymmärrys siitä, miten, millaisin ehdoin ja millaisiin palveluihin kirkko haluaa osallistua. Periaatteellista keskustelua tulee käydä valtakunnallisesti, mutta yhtä tärkeää on paikallisen yhteisymmärryksen luominen. Itsenäisistä seurakunnista koostuvassa toimintamallissa toteutus riippuu myös paikallisesta tahdosta.

Toiminnan kehittämiseen liittyvän intressin varmistuttua palvelutuotantoon osallistuvat kirkolliset toimijat voivat riittävällä varmuudella suuntautua ulospäin (Kuvio 15). Nykyisen yhteistyön ongelmana on ollut yhtenäisen tahtotilan puuttuminen palvelutuotannossa. Tämän tutkimuksen perusteella kirkon ydinresurssi liittyy yhteisöllisyyteen, jonka mukanaolo palvelutuotannossa muodostaa toiminnan kehittämisessä oman haasteensa. Yhteisöllisyys on kuitenkin kirkollisen toiminnan perusmotivoija. Jos kirkko tai paikalliset seurakuntayhtymät/seurakunnat vakuuttuvat palvelutuotantoon liittyvästä tahtotilastaan, keskeiseen asemaan asettuu muun yhteiskunnan tarpeiden, rahoitustapojen ja -lähteiden sekä kumppaneiden tarkastelu.



Kuvio 15. Palvelutuotantoon siirtymisen päävaiheet.

Palvelutuotannon käytännön kehittämisessä on kyse strategiseen näkemykseen perustuvasta yhteistyöstä. Tavoitteena on löytää ne asiakasrajapinnat ja kumppanit, joiden kanssa oma organisaatio voi toteuttaa palvelunäkemystään. Oman palvelunäkemyksen ohella keskeisimpiä tekijöitä ovat ostajana toimivan julkisen sektorin strategiat ja ohjelmat, jotka mahdollistavat oman osaamisen suhteuttamisen ostajan tarpeisiin. Halukkuus palvella ostajan ja asiakkaan tarpeita on avaintekijä käytännön toiminnassa.

6 KIRJALLISUUS

Ahokas, Jussi & Honkatukia, Juha

2010 Poliittikkatoimien vaikutukset työvoiman tarpeeseen Suomen taloudessa 2010–2025. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, tutkimukset 161. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Alkoholiohjelma 2004–2007

2008 Alkoholiohjelma 2004–2007. Loppuarviointiraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/bbd00bff-5dfa-466b-bd6e-01f9d35577d9> (8.12.2013).

Angell, Olav Helge & Wyller Trygve

2006 The Church of Norway as an agent of welfare: the case of Drammen. – Churches in Europe as Agents of Welfare. Ed. by Anne Birgitta Yeung, Ninna Edgards Beckman & Per Pettersson. Uppsala: Uppsala Institute for Diaconia and Social Studies. 86–141.

Arajärvi, Esa & Väyrynen, Riikka

2011 Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveyspalveluissa 2009. Tilastoraportti 33/2011. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Beckford, James A.

2003 Social Theory and Religion. Cambridge: Cambridge University Press.

Bellah, Robert N.

1970 Beyond Belief. Essays on religion in a post-traditional world. New York: Harper & Row, Publishers.

Berger, Peter L. & Neuhaus, Richard John

1977 To Empower People: the role of mediating structures in public policy. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research.

Berger, Peter & Davie, Grace & Fokas, Effie

2008 Religious America, Secular Europe? A theme and variations. Hampshire: Ashgate.

Beyer, Peter F.

1994 Religion and Globalization. London: Sage Publications.

2003 Constitutional Privilege and Constituting Pluralism: religious freedom in national, global, and legal context. – Journal for the Scientific Study of Religion 42(3), 333–339.

2006 Religious in Global Society. London: Routledge.

Bhargava, Rajeev

- 2009 Political Secularism: why is it needed and what can be learnt from its Indian version. – *Secularism, Religion, and Multicultural Citizenship*. Ed. by Geoffrey Brahm Levey & Tariq Modood. Cambridge: Cambridge University Press. 82–109.
- 2013 The Crisis of European Secularism: a non-western perspective. The Conference of European Sociological Association: crisis, critique and changes. Closing plenary on August 31st, 2013.

Casanova, Jose

- 1994 *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.

Castells, Manuel

- 1996 *The Rise of Network Society: information age, economy, society and culture*. Vol. I. Oxford: Blackwell.

Chaves, Mark

- 1993 Intraorganizational Power and Internal Secularization in Protestant Denominations. – *American Journal of Sociology* 99(1), 1–48.
- 1994 Secularization as Declining Religious Authority. – *Social Forces* 72(3), 749–774.

Chitwood, Dale D. & Weiss, Michael L. & Leugefeld, Carl G.

- 2008 A Systematic Review of Recent Literature on Religiosity and Substance Use. – *Journal of Drug Issues* 022-0426/08/03, 653–688.

Christiano, Kevin J.

- 2007 Assessing Modernities: from ‘pre-’ to ‘post-’ to ‘ultra-’. – *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*. Ed. by James A. Beckford & N. Jay Demerath III. Los Angeles: Sage Publications. 39–56.

Cnaan, Ram A. & Wineburg, Robert J. & Boddie, Stephanie C.

- 1999 *The Newer Deal. Social Work and Religion in Partnership*. New York: Columbia University Press.

Davis, Francis & Paulhus Elizabeth & Bradstock, Andrew

- 2008 *Moral, But No Compass – Government, Church and the Future of Welfare*. Essex: Matthew James Publishing Ltd.

Eiesland, Nancy L.

- 2000 *A Particular Place: urban restructuring and religious ecology in a Southern exurb*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Ekström, Bo-Erik & Haavisto, Ilkka & Pohjonen, Mika

- 2013 Kuntauudistuksen korjaussarja. EVA-analyysi, no. 26.
<http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2013/01/Kuntauudistuksen-korjaussarja.pdf>

Eronen, Anne & Hakkarainen, Tyyne & Londén, Pia & Nykyri, Päivi & Peltosalmi, Juha & Särkelä, Riitta

2013 Sosiaalibarometri 2013. Ajankohtainen arvio hyvinvoinnista, palveluista sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys ry.

Etelä-Suomen aluehallintovirasto

2013 Tarkastuskertomus 13/610. Dnro ESAVI/524/05.13.05.02/2013.

Evers, Adalbert

2006 Third Sector Organizations and Welfare Services: how helpful are the debates on welfare regimes and a European social model? – Nordic Civic Society Organisations and the Future of Welfare Services: a model for Europe. Ed. by Aila-Leena Matthies. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. TemaNord 2006:517. 371–384.

Evers, Adalbert & Laville, Jean-Louis

2004 Introduction. – The Third Sector in Europe. Ed. by Adalbert Evers & Jean-Louis Laville. Cheltenham: Edward Elgar. 1–7.

Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki

2006 Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(2), 134–145.

Heelas, Paul & Woodhead, Linda

2005 *The Spiritual Revolution: why religion is giving way to spirituality*. Oxford: Blackwell.

Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko

2000 Vuotoja hyvinvointivaltion turvaverkoissa. Kansalaiskeskustelun merkitys suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Kirkkopalvelujen julkaisuja 5. Helsinki: Kirkkopalvelut. 212–266.

Heino, Harri & Salonen, Kari & Rusama, Jaakko & Ahonen, Risto

1997 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1992–1995. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Helander, Eila

2002 Kirkon julkisuuskuvat. – Arkki ja arki. Arkkipiispa Jukka Paarmann juhla- ja toim. Rauno Heikola. Pyhän Henrikin säätiön julkaisuja 3. Helsinki: Kirjapaja. 127–136.

Herberg, Will

1983 Protestant – Catholic – Jew: an essay in American religious sociology. Chicago: University of Chicago Press.

Hoikka, Paavo & Borg, Sami

1990 Suomen kunnallishallinnon arvot: tutkimus paikallisen itsehallinnon historiallisista kehityspiirteistä ja arvoista. Tampereen yliopisto, kunnallistieteiden laitos, julkaisusarja 4/1990. Tampere: Tampereen yliopisto.

Huokuna, Pekka

2008 Seurakuntien sopimussyhteistyö – verkostoitumisen mahdollisuudet. Helsinki: Edita.

IOTI

2011 Crucifixes in Italian State-school classrooms: the Court finds no violation. European Court of Human Rights. <http://preview.tinyurl.com/5wush75> (14.12.2013).

Juntunen, Elina & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki

2006 Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kallunki, Valdemar

2007 Diakonian kolmas polku – Yhteistyönäkymiä kuntien palvelurakenteen muuttuessa. Anno Domini 2007. Diakoniatieteen vuosikirja. Toim. M. Lahtinen, T. Pohjalainen & T. Toikkanen. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö, Lahden diakonian instituutti. 179–193.

2008a Kirkon etuoikeus vai modernia yhteistyötä? Kuntien ja seurakuntien yhteistyö sosiaali- ja kasvatustyössä. – Kunnallistieteellinen aikakauskirja 3/2008, 289–318.

2008b Ihmisten tulisi saada valita seurakuntansa. – Helsingin Sanomat, Sunnuntaidebatti 22.3.2008.

2009a Yhteistyötä herätyskristillisen ja kansankirkollisen jännitteessä – uskonnollinen ja yhteiskunnallinen toimintakenttä kuntayhteistyössä. – Diakonian tutkimus 1/2009, 5–35.

2009b Tunnustettua kumppanuutta? Kuntien ja seurakuntien virallinen yhteistyö moniarvoisuuden näkökulmasta. – Teologinen aikakauskirja 2/2009, 129–148.

2010a Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla. Seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaikutuksen näkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

2010b Uskontopoliitikan pitää olla johdonmukaista. – Helsingin Sanomat, Vieraskynä 22.5.2010.

2011 Sisältö ja rakenne – jännitettä vai synergiaa. Seurakuntarakenneseminaari, kirkkohallitus, 23.3.2011. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/02843C2A96F6C2D3C2257861002AAA15/\\$FILE/Valdemar%20Kallunki%20Kirkkohallituksen%20seurakuntarakenneseminaari%2023032011%20Sis%20E4lt%20F6%20ja%20rakenne%20%20j%20E4nnitett%20E4%20vai%20synergiaa.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/02843C2A96F6C2D3C2257861002AAA15/$FILE/Valdemar%20Kallunki%20Kirkkohallituksen%20seurakuntarakenneseminaari%2023032011%20Sis%20E4lt%20F6%20ja%20rakenne%20%20j%20E4nnitett%20E4%20vai%20synergiaa.pdf)

2013 Kansallisen kollektiivin jäljillä: siviili- ja varusmiespalvelus sosiaalisen integraation, järjestelmäintegraation ja yhteiskuntauskonnon näkökulmista. – Sosiologia 2/2013, 135–151.

Kallunki, Valdemar & Pesonen, Heikki & Yeung, Anne Birgitta

2006 Diakonian kuntayhteistyö kirkon aseman osoittajana. – Teologinen aikakauskirja 5/2006, 449–467.

Kananoja, Aulikki & Niiranen, Vuokko & Jokiranta Harri

2008 Kunnallinen sosiaalipolitiikka: osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karppanen, Eetu

2007 Kirkon rooli kollektiivisissa kriiseissä. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 13. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kennedy, Sheila Suess & Bielefeld, Wolfgang

2006 Charitable Choice at Work: evaluating faith-based job programs in the States. Washington: Georgetown University Press.

Kettunen, Paavo

2001 Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa. Kirkon tutkimuskeskus sarja A nro 76. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kietäväinen, Timo

2009 Suomen lähivuosien poliittinen asialista – mitä kunnilla on odotettavissa? – Valtuutetun käsikirja. Toim. Antti Mykkänen. Helsinki: Kunnallisan kehittämissätiö.

Kiiski, Jouko

2013 Diakoniatyöntekijä – rinnallakulkija ja kaatopaikka. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 33. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kirkkohallitus

2009 Lausunto talous- ja velkaneuvonnan arviointiraportista työ- ja elinkeinoministeriölle. Helsinki: Kirkkohallitus.

2013 Menot. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/0/1822CDF7E88AECE2C22572E5003AFD03?OpenDocument&lang=FI> (7.12.2013).

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012

2013 Kirkon tilastollinen vuosikirja – Statistisk årsbok för kyrkan 2012. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kramer, Ralph M.

1981 Voluntary Agencies in the Welfare State. Berkeley, CA: University of California Press.

Lahtiluoma, Sami & Turunen, Raimo

2011 Kunta ja seurakunta – vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. http://shop.kunnat.net/download.php?filename=uploads/kunnat_ja_seurakunnatebook.pdf (7.12.2013).

Lehtinen, Sanna

2013 Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset. Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Leis-Peters, Annette

2010 The German Dilemma: Protestant agents of welfare in Reutlingen. – Welfare and Religion in 21st Century Europe. Vol. 1. Ed. by Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgardh Beckman & Per Petterson. Burlington: Ashgate. 95–112.

Lindstedt, Jukka

2009 Kutsuntatilaisuuksien järjestäminen uskonnollisten yhteisöjen tiloissa. Dnro 3403/2/08.

Malinen, Pentti & Kytölä, Liisa & Keränen, Heikki & Keränen, Reijo

2006 Suomen maaseututyypit 2006. Julkaisu 7. Vammala: Maa- ja metsätalousministeriö.

Malkavaara, Mikko

2000 Diakonian, teologian ja diakonian teologian murrokset. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelujen julkaisuja 5. 17–60.

Martin, David

1978 A General Theory of Secularization. New York: Harper & Row Publishers.

2005 On Secularization Issue: toward a revised general theory. Aldershot: Ashgate.

Matthies, Aila-Leena

2008 Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. – Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla. Toim. Irene Roivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari. Jyväskylä: PS-kustannus. 61–79.

Monsma, Stephen V.

1996 When Sacred & Secular Mix: religious non-profit organizations & public money. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

2004 Putting Faith in Partnerships: welfare-to-work in four cities. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Monsma, Stephen V. & Soper, J. Christophen

1997 The Challenge of Pluralism: church and state in five democracies. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Mustakallio, Hannu

2002 Köyhät, sairaat ja kirkko. Suomalaisista diakoniaa 1800-luvulta 1940-luvulle. – Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toim. Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Atena. 197–220.

Myllyniemi, Sami

2010 Tilasto-osio. – Puolustuskannalla: nuorisobarometri 2010. Toim. Sami Myllyniemi. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 107. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. 9–146.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma

2005 Kunta ja kolmas sektori: yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ojala, Marjo

2010 Yleishyödylliset palvelut, valtionavut ja kansalaisjärjestöt. Selvityksiä ja ohjeita 41/2010. Helsinki: Oikeusministeriö.

Pajuoja, Jussi

2012 Espoon kirjaston rukousnurkkauksessa ei moitittavaa. Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja. Dnro 3033/4/10.

2013 Suvivirsi koulujen kevätjuhlassa. Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja. Dnro 2488/4/13.

Parviainen, Seija

2000 Piispojen luterilainen sosiaalietiikka globaalitalouden paineessa. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Kirkkopalvelujen julkaisuja 5. Helsinki: Kirkkopalvelut. 117–148.

Peltosalmi, Juha & Hakkarainen, Tyyne & Särkelä, Riitta & Eronen, Anne

2012 Järjestöbarometri 2012: ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.

Pesonen, Heikki

2004 Vihertyvä kirkko: Suomen evankelisluterilainen kirkko ympäristötoimijana. Suomen Tiedeseura, julkaisu 161. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Pesonen, Heikki & Vesala, Kari Mikko

2006a Seurakunnat yhteistyökumppaneina maaseudun kehittämisessä. Julkaisuja 1. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä.

2006b Seurakuntien osallistuminen maaseudun kehittämiseen kehysanalyysin haasteena. – Rajojen ylityksiä. Uskonto, kirkko ja sosiologia. Toim. Anne Birgitta Yeung, Heikki Pesonen & Susan Sundback. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura. 332–346.

2007a Rural Development as a Frame Analytic Challenge for Religious Communities: the case of rural parishes of the Evangelical Lutheran Church of Finland. – Social Compass 54:2, 281–293.

2007b Seurakunnat maaseudun kehittäjinä. Uskonto paikallistason vuorovaikutuksessa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 98. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Pettersson, Per

2011 Majority Churches as Agents of European Welfare. – Welfare and Religion in 21st Century, volume 2. Ed. by Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgards & Per Pettersson. Burlington: Ashgate. 15–59.

Pettersson, Per & Ekstrand, Thomas & Beckman, Ninna Edgards

2004 Welfare, Church and Gender. – Welfare, Church and Gender in Eight European Countries. Ed. by Ninna Edgards Beckman. Working paper 1. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet. 26–62.

Petäjäniemi, Tuulikki & Pokki, Simo

2010 Selvitys päivähoiton ja varhaiskasvatuksen asemasta valtionhallinnossa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus ja opetusministeriö. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39502&name=DLFE-11013.pdf (7.12.2013).

Piirainen, Kalle A. & Köppä, Lassi

2012 Osaamisen ennakointi kuntapalveluissa – kunta-alan osaamistarpeet. Osaamistarpeiden ennakoitukyselyn ja asiantuntijaseminaarin tulokset. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Piispainkokous

2013 Piispainkokouksen lausunto seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoista [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/F370580BB5697C92C2257C37005ADB27/\\$file/LAUSUNTO%20-%205%20SEURAKUNTARAKENTEET,%20joulukuu.doc](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/F370580BB5697C92C2257C37005ADB27/$file/LAUSUNTO%20-%205%20SEURAKUNTARAKENTEET,%20joulukuu.doc) (7.12.2013).

Putnam, Robert D.

2000 Bowling Alone: the collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.

Rissanen, Kirsti

2009 Talous- ja velkaneuvonnan arviointi. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 8/2009. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.

Ruuskanen, Petri & Selander, Kirsikka & Anttila, Timo

2013 Palkkatyössä kolmannella sektorilla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 20/2013. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.

Ryökäs, Esko

2006 Kokonaisdiakonia: diakoniakäsityksen opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 14. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Salonen, Kari & Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati

2000 Kirkko uudelle vuosituhannelle. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1996–1999. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Sider, Ronald J. & Unruh, Heidi Rolland

2004 Typology of Religious Characteristics of Social Service and Educational Organizations and Programs. – Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly 33(1), 109–134.

Soikkanen, Hannu

1966 Kunnallinen itsehallinto – kansanvallan perusta: maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.

Sosiaali- ja terveysministeriö

2012 Sosiaali- ja terveyspalvelujen kilpailuttamisen toimivuus. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:1. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-18335.pdf (7.12.2013).

2013 Koordinaatioryhmän linjaus kuntauudistuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksen yhteensovittamiseksi. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=7520569&name=DLFE-26414.pdf (7.12.2013).

Suomen Kuntaliitto

2002 Kunta ja seurakunta – yhteistyössä yhteisön hyväksi. Praksis nro 8. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

2007 Sosiaali- ja terveyspalveluiden hankinta ostopalveluna: ohjeita tarjouspyynnön ja hankintasopimuksen laatimiseksi. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

2011 Tietoa Manner-Suomen kuntien hallituksista ja kuntajohtajista 2009–2012. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

2013 Kuntatalouden kehitys vuoteen 2017. <http://www.kunnat.net/fi/tietopankit/tilastot/kuntatalous/kuviot/kuntatalouden-kehity/Documents/Kuntatalous2012-17%2016092013.pdf> (8.12.2013).

Trigg, Roger

2007 Religion in Public Life: must faith be privatized? Oxford: Oxford University Press.

Vastuun ja osallisuuden yhteisö

2002 Vastuun ja osallisuuden yhteisö: diakonia ja yhteiskuntatyön linja 2010. Kirkon diakonia- ja yhteiskuntatyön strategia. Helsinki: Kirkkohallitus.

Wijkström, Filip & Einarsson, Stefan & Larsson, Ola

2004 Staten och det civila samhället: idetraditioner och tankemodeller i den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer. Stockholm: Socialstyrelsen.

Vikström, John

2000 Arkkipiispan sosiaalieettiset puheenvuorot laman ja markkinaliberalismin paineessa. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelujen julkaisuja 5. 17–60.

Wilson, Bryan R.

1982 Religion in Sociological Perspective. Oxford: Oxford University Press.

2003 Prediction and Prophecy in the Future of Religion. – Predicting Religion: Christian, secular and alternative futures. Ed. by Grace Davie, Paul Heelas & Linda Woodhead. Hampshire: Ashgate. 64–73.

Vuorinen, Marja & Särkelä, Riitta & Peltosalmi, Juha

2006 Järjestöbarometri 2006 – ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysturvajärjestöistä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Wuthnow, Robert

2004 Saving America? faith-based services and the future of civil society. Princeton: Princeton University Press.

Yeung, Anne Birgitta

2003 The Re-Emergence of the Church in the Finnish Public Life? Christian social work as an indicator of the public status of the Church. – Journal of Contemporary Religion 18:2, 197–211.

Järjestöjen ja yritysten merkitys hyvinvointipalveluissa on kasvanut julkisten palvelujen ulkoistamisen myötä. Vähemmälle huomiolle on jäänyt uskonnollisten toimijoiden yleistynyt palvelurooli kansainvälisesti. Muutokset palvelujen tuotantotavoissa sekä kuntien ja seurakuntien asemassa korostavat asian ajankohtaisuutta Suomessa.

Tässä raportissa tarkastellaan evankelis-luterilaisen kirkon ja erityisesti sen seurakuntien nykyistä – ja tulevaisuudessa mahdollista – roolia hyvinvoinnin tuottajina. Mikä on kirkon keskeisimpien työalojen merkitys julkisille hyvinvointipalveluille? Onko mahdollista ja mielekästä, että kirkko osallistuisi tavoitteellisesti julkisten palvelujen tuotantoon? Miten julkisen sektorin rahoittamat palvelut vaikuttaisivat kirkon perustehtävään?

Raportin kohdealat eli varhaiskasvatus, nuorisotyö ja diakonia ovat olleet kirkolle merkittävä tapa olla läsnä jäsentensä elämässä. Kirkko joutuu kuitenkin jatkossa arvioimaan, kuinka laajana sen on mahdollista säilyttää ammattimaisesti toimivat työalat. Keskeiseksi nousee tällöin kysymys työalojen toiminnan suhteesta julkisesti rahoitettuun palvelutuotantoon.

Seurakuntien varhaiskasvatuksen, diakonian ja nuorisotyön nykyinen henkilöstömäärä vastaa noin kymmenystä yksityisten sosiaalipalvelujen työmäärästä. Henkilöstön ammatillinen tausta mahdollistaisi palvelutuotannon kehittämisen. Työntekijöiden alueellinen hajautuneisuus muodostaisi kuitenkin haasteen toiminnan organisoinnille suurimpien seurakuntien ulkopuolella.

Kirkon palveluroolin mielekkyys riippuu kehitettävien palvelujen luonteesta ja työalasta sekä rahoitus- ja organisointitavasta. Kasvatustyö mahdollistaa diakoniaa luontevamman yhteyden seurakuntien perustehtävään. Raportissa esitetään neljä polkua, jotka auttavat harkitsemaan eri lähestymistapojen etuja ja haittoja.

Tutkimus perustuu kaikkiin seurakuntiin suunnattuun kyselyyn ja kyseistä aineistoa täydentäviin haastatteluihin. Julkaisu on Kirkko ja julkiset palvelut -hankkeen loppuraportti.

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

**SUOMEN⁺
EV. LUT.
KIRKKO**

ISBN 978-951-693-339-2 (nid.)

ISBN 978-951-693-338-5 (pdf)

ISSN 2341-7641 (verkkojulkaisu)